Mons Aureus

Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

Број 69-70

2023

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

Mons Aureus
Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања
•
Година XXI • 2023 • број 69-70

Издавач
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

Главни и одговорни уредник
Марина Лазовић

Редакција
др Добривоје Станојевић
др Драгољуб Перић
др Добрила Бегенишић
др Снежана Цветковић
мр Татјана Лазаревић Милошевић

Графичко уређење
Newpress

Лектура и коректура
Оливера Кнежевић

Технички секретар
Татјана Стојкић

Адреса
Народна библиотека Смедерево
Карађорђева 5 • 11300 Смедерево • тел/факс: +381 (26) 46 22 270
e–mail: smedbib@eunet.rs • knjigohraniteljica@mts.rs
www.biblioteka-smederevo.org.rs

Штампа
Штампарија NEWPRESS, Смедерево

Тираж: 200 примерака

Часопис излази два пута годишње.
Часопис се финансира средствима из буџета Града Смедерева.

ISSN 1451–3846

Садржај

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ 7

Андреја Ђ. Врањеш *9*
РУСКИ КОРАК
ВРЕМЕ ЈЕ ЗАИСТА ЧУДО
КАТИХЕТА
ЕТИДА ЗА СУНЦЕ
ЧУВАЊЕ ЛЕПОТЕ
ВЕЧЕРЊА ПЕСМА
МАЈКА СТАРА

Бошко Томашевић *12*
ЧОВЕК КОЈИ ОБРАЂУЈЕ СВОЈ ВРТ
КАДА ЈОШ ВИШЕ ОСТАРИМ
ИДЕ ТАКО КАКО ДОЛАЗИ
КРЕТАЊЕ НЕГДЕ
СЛУЧАЈ ШТО НАДГЛЕДА СВЕ СТВАРИ
УЧИНАК ОДСУТНИХ УЗРОКА
ПУНА СУ ГРОБЉА РАСЦВАЛОГ ВРЕМЕНА ЗАЛА

Гордана Ђилас
- Јустинијана Прима *18*
ЗРНО МАКА
СТРЕЛА
ПОГЛЕД
РАЊЕНИ
БАЗИЛИКА
ТАНТА
КОШУЉЕ
ДОБРИ ПАСТИР
ТАМГА
У РЕЧИМА ЉУБАВИ
ИМЕНОМ ЖЕНА

Ивана Стојић *25*
ПОГРЕШАН ПОКЛОН
КАО ЈЕЗАВА
СЛОБОДА

Наташа Бундало Микић *27*
МАГИЈА
ЧЕТРДЕСЕТ ЈЕСЕНИ
ХОТЕЛ

Шота Иаташвили (Грузија) *29*
Превод: Вера Хорват
ЛЕТАЧ
РУПА
КОЛУМБИЈСКИ ФАРМЕРИ СУ СЕ ПОПЕЛИ У ШИНДИСИ
МЕТОДОЛОГИЈА ПИСАЊА ПЕСМЕ
ГОРЧИНА ПЕСНИЧКОГ ИСКУСТВА

СКРИПТОРИЈУМ 37

Александра Љубисављевић *39*
ПОТРАГА

Јовица Ђурђић *43*
ВРЕМЕ СМОКАВА

Катарина Петровић *49*
ПИСМО ЈАРОСЛАВУ ХАШЕКУ

Милица Јефтимијевић Лилић *56*
ПОРУКА ВИШЕГ РЕДА

Симонида Лончар *60*
ПИСМО ОД АЛУВИЈАЛНИХ РАВНИ

Томислав Ђокић *64*
БАГРЕН

Томислав Крсмановић *68*
СТЕФАН У ЛИЛУ СА ЗАНОСНОМ
ПСИХОАНАЛИТИЧАРКОМ МАРИ

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН 81

Ксенија Катанић *83*
ВЛАДАВИНА ЈЕЗИЧКЕ МАГИЈЕ

Лазар Букумировић *95*
ОДИСЕЈ ЗА ВОЛАНОМ

Љиљана Пешикан-Љушшановић *99*
ДОБРЕ МЕТАМОРФОЗЕ ТЕЛА И СВЕТА

Милан Радоичић *104*
ДИВНА, ДОБРА, СТАРА *ЗАШТИЋЕНА* МЕСТА

Милош Михаиловић *109*
ПАРАДОКС ЧАСОВНИКА

Вук Жикић *113*
ЗАШТО ПИСАТИ?

Снежана Цвешковић *115*
У ТРАГАЊУ ЗА СПОЗНАЈОМ САМИХ СЕБЕ

ФОКУС 121

Владислава Живановић Рисшовић *123*
КОНКУРС ГРАДА СМЕДЕРЕВА ЗА ИЗРАДУ ИДЕЈНОГ ВАЈАРСКОГ РЕШЕЊА СПОМЕНИКА ДЕСПОТУ ЂУРЂУ БРАНКОВИЋУ У СМЕДЕРЕВУ

ДОБРО 147

Бошко Сувајџић *149*
А(ЛА)АЗБУКА
ОНОМАТОПЕЈА
ДЕВОЈКА ЦАРА НАДМУДРИЛА
ПРОМЕНА ПО ПАДЕЖИМА
КО МОЖЕ ДА ТЕ СПРЕЧИ
БУВЉИ РЕП
БИБЕРЧЕ
У ЖИТИЈУ СВЕТОГ САВЕ
КАКО НАПИСАТИ ПЕСМУ О ВУКУ
ОД ВУКА ПОРУКА

Славка Пешковић Грујичић *160*
ПОУЗДАНА

БЕСЕДА 170

Миливоје Р. Јовановић *173*
БЕСЕДА О СВЕТОМ САВИ

БАШТИНА 179

Аниша Марковић *181*
ПРОСЛАВА ЈУБИЛЕЈА ДИМИТРИЈА ДАВИДОВИЋА У СМЕДЕРЕВУ 18. СЕПТЕМБРА 1888. ГОДИНЕ

Мирослав П. Лазић *206*
СМЕДЕРЕВО И СМЕДЕРЕВСКИ КРАЈ У БРИТАНСКОЈ НАУЧНО-ПОПУЛАРНОЈ ЛИТЕРАТУРИ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 19. ВЕКА

ЕКСЛИБРИС 237

Драїана Поповић *239*
ЧИТАЊЕ ЧИТАЊА

Вишња Љ. Рајковић Мрдаковић *248*
ПЕДАГОШКА УЛОГА БИБЛИОТЕКАРА У РАДУ СА ДЕЦОМ НА ДЕЧЈЕМ ОДЕЉЕЊУ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СМЕДЕРЕВО

Андреја Ђ. Врањеш

РУСКИ КОРАК

Она не жури,
али кад крене,
Дунав прескочи,
тад не зна стати.
Нико не познаје планове њене.
Докле ће,
питају погани.
Има ли неко да је устави,
да је врати?

Од зиме,
а топла,
велика земља,
свет овај луди,
победом чуди.

ВРЕМЕ ЈЕ ЗАИСТА ЧУДО

У њега су стале љубав и мржња,
ход и лет,
туга и радост,
осмех и цвет.
Оно испраћа.
Буба и слон се по њему крећу,
најдужа прича,
може шта хоће.
Све што дође,
Буде, па прође,
оно не стоји, пролази,
да постоји.

КАТИХЕТА

Професору теологије Драгомиру Санди

Од других се разликује ведрином мисли,
отвара се јасан у тишини,
препознат у отиску речи,
вером надјачава пролазно.

Травка што себе надвиси,
наглашеног знања у њему бди сумња,
кад га трен спречи да не види,
теши се спознајом ока, срца.

Познајемо се преко прошлости,
исте су нам приче причали,
он схватио заблуде предака,
ја тражим подвале у ближих радостима.

ЕТИДА ЗА СУНЦЕ

Знам да ме гледаш очима од свануће,
да ти се у оку отвара делић зоре,
светлости Сунца истог неба,
нежне речи твоје слушало је море.

Корак у самоћи, ехо времена,
скривена мисао бол надјача,
слушам етиду за Сунце,
нећу да слушам олује плача.

Да сам тамо где те има,
макар се претворио у буг,
рушио се цео, по лепоти твојој,
или био ветар, или његов звук?

ЧУВАЊЕ ЛЕПОТЕ

Сачувај лептиров обојени лет,
требаће ти кад ружноћу навршиш,
кад ти старост отужи, сузом сета ојужи.

Кад се нађеш између два додира,
суровости и старости,
кад и болу опростиш.

ВЕЧЕРЊА ПЕСМА

Живот рапави године збраја,
на цвет бих слетео као пчела,
испраћао мирисе као драге госте
Наташи Ростовој био паралела.

Радости се већ не сећам дуго,
не добијам писма шарених боја,
себе увредим, па кажем: *Оūросūи,*
ниси Болконски, не īлуми хероја.

МАЈКА СТАРА

У тишини хладној,
старица мајка са небом се чује
и као да зове.
Многа су пролећа зелено прошла,
крај окна стојим,
исте светлости сцена,
на зиду икона она,
нисам више дете, а она је сена.

Бошко Томашевић

ЧОВЕК КОЈИ ОБРАЂУЈЕ СВОЈ ВРТ

Дуго година нисам имао свој врт. Имао сам књиге.
Сенке које шире бескрајне пустоловине мога живота.
Повест без давања себе кључу у брави. Био сам очаран
списима Хајдегера и Дериде. Волео сам да замишљам
да су ми пролећна поподнева вечни зазив ка песмовању
бића и моје куће, раскошне слике њене заштите мене у хладно
зимско доба. Пада снег и пећ се у углу бучно жари.
Гледати кроз прозор белину пусте улице. Спушта се сумрак
од Последњег дана. Вртови, читања, зима, ватра, кристал
мога живота. Сакупљен сам у вечерњој звоњави из
даљине. Говоре да су то речи којима – само њима – обрађујем
свој врт кога испуних својим бдењем.

КАДА ЈОШ ВИШЕ ОСТАРИМ

Прохуји ветар преко чокота лица и остане да слави,
над још ненарушеним очима, вид. Добра светлост
кроз њих потрајаће још коју зору дивљачне душе
и мрена ће се спустити на низ сеновитих данâ
и прећи из светлости у зиму.
Ал‘ каткад започиње живот баш тамо где га запречава
сила мрска и прелази у пир јасне вере да иза сваке
тарабе још предела има и још свега што излази у вис:
мишљење које пева са Хомером се спаја и пучином
плови ко по искуству плодне плавети сродничка душа,
славећи спокојство: песму о храсту смирених жилâ
што доле у млакој тами ћуте, ал‘ листови му врцају
трепетом ка горе с тавним летом у безданом цвату.

ИДЕ ТАКО КАКО ДОЛАЗИ*

Управо тако иде како долази
ружа прелесна и самотан крај
ветрови са поља стижу мени[1]
у небеску светлост заодевени[2]
и све ме се тиче и све се на ме односи
у долажењу том
и Дрво од многих једно сусреће ме
и невен крај стопала изненада створен
у кретњи ми кроз гај
и визије одсев ко летње непогоде
левајућ‘ облак
стиже ме
и нада мном расте
не бледећ‘ са ветром што ме обавио
благ и таман ко живот скоро.
Иде тако како долази
оно што ме среће
свем мом дану увек врело ново
мирни сати у шумама таме
и злоћа што гледа децу у спокојној игри
јавиће се једном и више пута пред гробом
ко талас природни
и ћутаће злобом без туге
над животом власти и спокојем невиности.
Иде тако како долази
предубоко сузи ствар нам намењена
и облаци око сунца
тргају власи
Дрво од многих једно
наше је и крошња нежности

---

* Наслов песме према реченици у *Дневнику* Лава Николајевича Толстоја

1 Вилијем Вордсворт: *Ода о наговештајима бесмртности кроз сећање на рано детињство*

2 Вилијем Вордсворт: *Ода о наговештајима бесмртности кроз сећање на рано детињство*

можда ће обавита
летину донети
томе што остало је повито у павити
наклоност снаге донети
и оставити нам за узглавље сан и пев находни
вери нашој *што сиас гледа*
кроз гробни хум[3]
и даљ свемирни.

КРЕТАЊЕ НЕГДЕ

Свуда је негде покаткад негде било.
Увек сам га слутио да далеко јесте.
Свуда је покаткад негде било негде.

Сутра ћу тамо отићи нагло
за варку срца треба бити далеко
ал' без себе тамо не ићи
но са бледом маглом меком стићи негде
било да је овде ил' далеко.

Тражећи по путу где би било негде
чекајући негде у прикрајку себе
погрешио сам гадно што стигох
негде где сам био некад
кушајући уверење
да живота има свукуд
и тла покривеног биљем
и да је пустош у модрим
просторима куд год да кренем.

Јер негде у мени много ближе постоји
вера моја
да блиставија је белина
моје благе твари,

3 Вилијем Вордсворт: *Ода о наговештајима бесмртности кроз сећање на рано детињство*

но светла даљина негде
и да мени ближе јесте
парче чистине моје
које никад није ко зна где,
но да у хуку душе благе
прераста она у стабло крај прозора,
врло јогуната,
и да с њоме сам и с окном сâм у себи
увек негде.

СЛУЧАЈ ШТО НАДГЛЕДА СВЕ СТВАРИ

Само носи трење липе испод капије ветар
препун зимског уигравања у јесењој свлачионици
варварског времена.
Недогледно преброди сув липов лист ходник и у
траву се шћућури, још зелену. Тужан на јесењој
особености живота пред зиму стајах, гледајућ'
надолазеће.
Стајах час на једном, час на другом тлу.
Првом, зеленом, радовах се. И другом, сувом,
обрадовах се. Сви беху због снаге своје стајањем
мојим неугажени. Ко Христ изнад воде бејах пред
сваком твари Творца неодлучан.
И дошла је блага старост. Узвитлана српом тлапње.
Чекала је да признам охолост што онда ка зими
не упутих се. Јер једино њојзи сва будућност моја
ишла је – то морах да знам – ка сувој сузи што топлота
пећи брише је, а иза је прозор и мећава и црна земља
усред белине раскопана шири се до недогледа за једног
човека што понешто о животу зна.

УЧИНАК ОДСУТНИХ УЗРОКА

Све је ту са палом светлошћу,
дани вертикални,
са ветром који израста са коже
на површ мојих предела
скривених у праузроку
биљака стиснутих у сећању
када сам живео без знаних узрока
и само на скелету препознавао
учинак оца, учинак мајке,
њихове рукописе у мојим очним раскршћима
док глас птица са несталим летом
није слетела да пева
на траг ствари
када се могло сазнати више
и када ми је за јуче
освануо вид
у дан после недеље
и први пут остах са собом сам
и чиста душа
пред прагом куће проговори.

ПУНА СУ ГРОБЉА РАСЦВАЛОГ ВРЕМЕНА ЗАЛА

Када гробље у пуном цвату пред тобом се диже
скупа са побожношћу и страхом који разара те,
захваљујући притворном покајању ти се уздаш у милост
тока и сузâ ствари у којима опрост тражиш за несретне вале злости
ближњем твоме учињене.

Од шума времена далеко, међу пинијама и кипарисима
тамним, орезаним тешким ловорима, мртви сред небића свога
сањају исповести од струнâ азура које из гробница им
узалудно ријy пресвислом светлошћу ка расцвалом горе сунцу
идуће‘ што потомке њине малаксале сред света без уздâ из освете
неумолно трује.

Тиха, тужна гробља, нежних срца што скупљају трпељивост судбе
света пуна су расцвалог времена, огромности која чека војводства
и империје људске непромењеног сјаја, ризнице таштине и спавања
смртне душе што ни вилинска поља исконским добром преплетена
не могу да угуше.

То расцвало време на гробљима поражених душа једро је разапето
страсти мрачних, скуп будућих зала, узалудна раскош убожника што
скупљају их гробља за последње тајне, за *проклетнике који умиру*
тихо[41] без *цврката наде* уз јеку језних хула.

Пуна су гробља расцвалог времена, наборана грдном славом
бездушника
и цватњом обрнутог тока ствари што природним се сада чини.
Стог, анђеле,
тихи на висини, ти буди победнички, распи благо време твога
трона на блиставо небо цветно,
нек крст се Сабирни из Храма Обећања свих развића под куполом
плама безобалне душе са литургије процвалог звона навештења,
окупи у чисто
праскозорје изван свака немилосна обретења.

4 Шарл Бодлер: *Вино скупљача крâ*

Гордана Ђилас

Јустинијана Прима

ЗРНО МАКА

У маково зрно затвори се
Цели свет, а кад на граници
Прскања, у пуној снази бол
Из њега покуша да ослободи се
Излаза нигде нема

Да изађе, зна само цвет

Суза кроз њега путује
Брзином светлости
Али путује још

Изненади те, када на лицу
Ближњег угледаш њене трагове
И знаш како ће те, као
Неугасла звезда
Дочекивати са ко зна ким
И ко зна кад
Док год си жив

СТРЕЛА

Када га је видела очи су јој већ биле замагљене
Навлачио је страх као копрену сна будуће пределе

Дрхтурила је на ветру свила донета из далеких крајева
Преливајући се с околним модрим брежуљцима
Чији је одраз могла да види на њиховим
Оклопима, грубо направљеним
Да се заштити срце, најосетљивије

Равно животу што куља, урличе и као вихор пролази
А хватање његовог ритма значило би
Ухватити сенку сред поднева

Знала је да није прочитао ниједан спис
А и да га је имао у рукама могао је да му послужи
За потпалу ватре
Ако му је она у овим раним јутарњим часовима
Уопште и била потребна

Снага мишића и усредсређености издвајала га је
Од осталих дивљака који су надирали

Када су им се погледи срели
Букнула је ватра, и већ је клизила на тло
Погођена стрелом коју је усмерио ка њој

Њихова љубав трајала је онолико
Колико је било потребно
Да до њених груди стигне стрела
Коју је одапео, пре но што ју је угледао

ПОГЛЕД

Тај чудесан зрак из погледа незнанца
Којим ме је осветлио и увео
У бестежинско стање
Након толико година враћа се
Пред умирење и утонуће у сан
Као опомена о пролазности

Сећам се, у ствари, да је био леп
Сунчан пролећни дан
Погодан за садњу цвећа
Да је боја неба, светлоплава
Била веома нежна
И да је на трен све стало

Изгледало је као да се
У извесном смислу
Из тог стања нећу
Више никада померити

РАЊЕНИ

Гране се дуго повијају
Под налетом ветра
Њиховом наглом паду претходи
Звук налик на јаук
Светлост у лишћу затрепери
Опроштај траје дуго, дуго

То ожиљци стари боле
Насрћу ниоткуд
Ко рањен на рањеног

БАЗИЛИКА

Цар Јустинијан је празан простор
За оне који немају ништа, попунио црквама

Via sacratriumphalis највећа је у Илирукуму

Далеко си, сада, али до тебе још увек допире
Плач деце док их крштавају
Рођена су тамо где си и ти рођен
Носиће белег од воде, ваздуха и светлости завичаја
Улице с радњама, чесме, купатила
Извори живе воде кад наилази кроз камен
Сведоче о твојим чудотворним моћима

Клешу га мајстори из светских метропола
Можда и њихови ученици
Њихове птице с маслиновим гранчицама
У кљуновима остале су заробљене у камену

А твоје сећање на завичај
Заробљено је у нама, потоњима

ТАНТА

Шеснаестог децембра 533. године ступила је
Јустинијановом царском одлуком, на снагу Танта
Која се и данас изучава
Међу свим слободним људима
Као слобода, једнакост и братство

Руже, љиљани, ириси и анемоне
Нису ушле у попис царских одлука
Док су љубичице, као повлашћене, цветале у
Белој, љубичастој и жутој боји

О нарцисима, шафранима и зумбулима
Знали су све, то се знање преносило
На другачији начин

Нису се рачунале ни птице, тако да су славујии
У част вечности, тог децембра
Послужени као посластица

КОШУЉЕ

Опране су кошуље, полис се спремао за нове станаре
Дуго је трајало простирање веша, као један век
Стари конопац не памти да су они
Који су га развукли преко дворишта
Испод старог и одрвенелог јоргована
Давно отишли
Светлост ће се преламати у сенке
Птица насељених у израслим четинарима

Неки животи ништа не настањују
Други испуњавају своје циклусе

Док се са кошуља, са разапетих људи
Цеди као крв црвена вода

ДОБРИ ПАСТИР

Подни мозаици са представама зеца
Ждребета у скоку, лептира и петла
Бајка су по којој ходају мајке с децом
На путу до крстионице

Сличне представе доношене су
По Јустинијановој жељи из Цариграда

Домаћи мајстори из Ниша слагали су
Коцкице од стакла у разним бојама
Невичним рукама, први пут, надају се помоћи
Од Доброг пастира

Ослоњен на штап, он гледа у своје стадо
Те и они, као и овце које чува
Окрећу главе ка њему
Чекајући да их одухови

ТАМГА

Трорезбасте стреле, лимени језичци
Са каишима са ознаком тамге
Мамузе, фалери, копита степских коња
Словенски брошеви са маскама
Из више временских модних стилова
Сведоче о непрестаним покушајима
Да се освоји Јустинијанов град

Искуства врхунских стручњака
Доношена су из Цариграда, Солуна и Ефеса
Нису им ништа значила

Освојити је значило и уништити
Лепота и склад врећају вид освајача
И ватра која гута све пред собом
Оставља записе на души

Она се, са ознаком тамге селила
У даљину, са свима, тражећи
Шта би је могло припитомити

Тек, понекад, за дугих снежних ноћи
Заболи ме жиг посред срца, те тулим
Налик усамљеном вуку залуталом у планини
Док трага за нечим што би могло да му утоли глад

У РЕЧИМА ЉУБАВИ

Живот се у Јустинијановом граду гасио на махове
Станари су га напустили 615. године
Да би га потом времену препустили и Словени
Знао је да онај ко је једном повређен
Увек повређен

По себи то знам
Знам и када видим како га, у пролазу
Обилази деспот Стефан Лазаревић

Слутим како се у њему још увек сабирају слова у речи
Да ће, сигурном руком, умачући перо
У мастило, једнога дана записати
Све што га је мењало, калило, стварало

Док гледа у рушевине некадашње моћи и славе
Упиње се да растумачи знакове који му стижу одасвуд

Пратиће погледом магловите пределе, у даљини,
Из којих заувек вреба завидљивац

Тражиће начин да пронађе смисао
У речима љубави
Разлогу постојања

ИМЕНОМ ЖЕНА

Између ноћне тмине и буђења светлости
Прође тренутак
Између дана и године, два
Године и века, три

Не брини, то само
Лептир склапа крила за починак

Невидљиви пролазник таласа ваздух
Пун тајанствених моћи

У том усеку заглаве се птице мучене
Несносним звуцима свакодневног

Пошасти, негде се у неком делу света
Враћају у прошлост као да су и излазили из ње
Именом жена, презименом жена
То кости ми ломе, изврћу зглобове
А осећам, осећам

Ивана Стојић

ПОГРЕШАН ПОКЛОН

Моја мајка
Два дана пред смрт
За свој рођендан
Тражила је
Да јој купимо сат.
Била је ретко бесна,
Али толерантна
(и даље ми је енигма та генетика).
Није јој се свидео
Купљени сат.
Омиљени сестрић
И ја
Купили смо
Неки сат,
Јефтин.
Био ми је леп,
Али превелик
За њене мршаве руке.
Била је љута.
Била сам девојчица.
Нисам имала новац
За неки скуп,
А нисам ни желела да га имам.
Сви знају
(бар они који ме воле)
Не волим сатове!
Време!
Само Сунце!
Волела бих
Да купим сат
Мајци
Који је вечност...
Нажалост
Касно је...

КАО ЈЕЗАВА

Ми увек морамо
Имати нас
И наш
Лимени кров
Онај пејзаж
Који одумире
Али никад у нама!
Будимо као
Језа
Умирања нису нестанци
Умирања су одустајања.

СЛОБОДА

Сад лагано крени
Не окрећи се
Сем када ти се обрате
Онако
Људски
С поштовањем
Како си их учила
И не тугуј
Рукописи не горе
Не горе ни приче
Твоја учионица је твој дом...
И уз опраштање
Неке припадности
Не умиру...

Наташа Бундало Микић

МАГИЈА

Просто не волим крајности
Иако је неко једном рекао
Да се тамо крије магија
Волим равнотежу
Хармонију
Баланс
Како?, пита ме.
Зар ниси песникиња?
Зар и ту нема мало магије?
Не, помирљиво кажем.
У мојој поезији је све истинито.
Немогуће, опет ће Он.
А знаш ли шта је ипак магија?
Тај стидљиви осмејак у углу твог ока,
Видљив само мени.

ЧЕТРДЕСЕТ ЈЕСЕНИ

Док ти четрдесет јесени куца на врата
играјући се лишћем
не дозвољаваш детету из себе да побегне
Тепихом снова хладна и чврста ходаш
равнодушна на свраке које гракћу у пола пет ујутру
Стрпљиво одбројаваш сате до екскурзије у свету око нас
док на чистом српском глаголе по временима разврставаш

Само те роса поздравља сваког дана
док одлазиш истим путем на посао
Избегавајући црвене и сиве аутомобиле
нервозних возача
који машу кажипрстом док им се магле стакла ретровизора

Не раде жмигавци
Не раде брисачи
Повуци ручну
и не дај старости да те отме...

ХОТЕЛ

Одвео ме је у хотел сломљених срца
Дугачким ходником смо пролазили поред соба
које су имале шарена врата
и свака је имала угравиран број

Из једне се чуло тупо ударање о зид
Из друге плач
Из треће музика
Врата четврте била су полуотворена
Али нисам завирила унутра.

Нисам скидала крзнену капуљачу
Покушавајући да сакријем стид
А нисам га заиста осећала.

Видела сам сиромаштво
Номадске душе
И слободу личног избора.

Пустила сам блуз
Запалио је цигарету.

Повезао нас је
непроцењиви мир.

Шота Иаташвили (Грузија)
Превод: Вера Хорват

ЛЕТАЧ

Полетео је први пут и то
успешно –
похвалише, поклонише се, благословише.
По други пут је полетео, и
опет успешно –
прихватише га, не пожалише воде и хлеба,
дадоше му чешаљ за крила.
Трећи пут је полетео –
па и није тако лоше –
смирили се, привикли.
Четврти пут је полетео, али
узалуд –
прозваше га лошим имитатором анђела.
Полете он – ипак – и по пети пут и –
устрелише га,
оборише.

***

Копах земљу, и –
Зашто врећаш небо, прекорише ме.
Узлетех на небо, и –
Докле ћеш да ријеш по земљи?, постидеше ме.
Пођох на север, и –
угуших се од врућине.
Пођох на југ, и –
сав промрзох.
Пођох на запад, и –
налетех на људе у чалмама.
Пођох на исток, и –
утопих се у демократији.
Нисам се ни померио, и –

Шшо не можеш да се свршиш на једном месшу?!, раздражено ме
упиташе.
Заволео сам, и –
омрзоше.
Омрзох, и –
заволеше.
Све је дошло на своје место.

РУПА

Био је зимски дан, влажан, суморан,
закључао сам се у својој соби,
прилегао и нешто пио,
пушио,
слушао музику,
димио у соби
и вртео мрачне мисли горе-доле...
Опушак цигарете се одвалио,
пао ми на груди
и прогорео мајицу мени
неопрезном,
у лошем расположењу...

Данас сам ову тегет мајицу,
опрану,
поново обукао,
изишао на балкон и
први зрак пролећног сунца
одједном ми је прецизно
нашао рупу
у грудима и
ушао у моје тело...

КОЛУМБИЈСКИ ФАРМЕРИ СУ СЕ ПОПЕЛИ У ШИНДИСИ

Песме су им биле наивне,
тако наивне,
да сам ја, ионако наиван,
постајао још наивнији.
Наивно сам откидао окрајак хлеба
и наивно га умакао у ацику,
наивно јео и
наивно слушао један с другим измешан
грузијски, белоруски, литвански, шпански,
руски и енглески.
Затем прилегох на земљу и
земља ми се такође учини наивном.
Сркнух вино у које су убацили комадиће брескве и
то вино ми се такође учини наивним.
Дигох главу и – ако Бог постоји,
Он је вероватно наиван, помислих.
Бог ме подсети на ђавола и
ако ђаво постоји,
Вероватно је и он наиван, помислих.
А колумбијски фармери што су се попели у Шиндиси[1]
и даље су певали наивне песме, а
Мамука Џапаридзе[2], наш домаћин,
наивно је пекао кобасице у хлебној пећи,
наивно нам наливао меласу
и са нама наивно говорио о бесмртности.

1 Шиндиси – живописно планинско село у Грузији.

2 Мамука Џапаридзе – познати грузијски сликар.

МЕТОДОЛОГИЈА ПИСАЊА ПЕСМЕ

Помешај људе са стварима!
Онда их раздвоји.
Пре него што почнеш да раздвајаш,
својства једних стићи ће да пређу са једних на друге.
Е сад пиши о људима као о стварима, и
што је главно, обрнуто је такође могуће.

Помешај плаву са жутом –
добићеш зелену.
Или – плаву са црвеном –
испашће љубичаста.

Многи песници су волели боје.
Посебно Тракл.
Све време их је мешао,
мада је, вероватно, било и оних
који су боје мрзели.

Помешај рај и пакао –
добићеш Блејка.
Или, у крајњем случају, Милтона.
Ипак, док будеш мешао, знај –
касније раздвајање биће тешко.

Мешај. Једном речју – помешај.
Добрано, до краја измешај.
А онда покушај да раздвојиш.

Ето, то само и јесте
поезија.

ГОРЧИНА ПЕСНИЧКОГ ИСКУСТВА

Они умеју да живе.
Ја умем да пишем.

Они могу да дупке дигну мотоцикле.
Ја могу да о томе прилично упечатљиво пишем.

Они могу да срећно грле једно друго.
Ја могу да стојим крај њих, згрчен,
и да смишљам раскошне фразе о томе
како се осмехују једно другом –
рецимо, овако: девојчине ципеле – младићевој кациги,
или обратно: фармерке момка шалу девојке.

Највероватније да ме неће приметити.
Ја, пак, немам избора: морам да их опазим, као тему песме.

Они знају да живе боље од мене.
Ја знам да пишем боље од њих.

***

Летња хаљина
што ти обавија тело
узбуђује ме исто
као у зимску бунду
умотана твоја душа.

Јер сматрам да се
размена материја
не дешава само у организму.

Јер сматрам да
елементи хаљине прелазе у твоју крв
а угљендиоксид из издаха –
у облак твоје раскошне бунде.

То је хемија, није еротика.

То је хемија и, могуће, естетика,
али ни у ком случају није
оригинално изјављивање љубави.

О дифузији твоје хаљине и душе пише у мом уџбенику хемије. Не реци да сам само вулгарни хемичар.

И без тога знам да је
моја жута мајица
непристојно жута –
лишена икаквог трага дифузије
у Ван Гогове *Сунцокрете.*

***

Да сам у доби од тридесет две године
управо тог минута спознао да смо сви ми смртни,
како би се изменили сви, као стара пара познати
предмети и изглед куће, улице, града:
ручни сатови,
тањири,
афише,
фотопортрети покојних предака,
дечије оградице,
обућа
и аутомобили што пролазе.

Да сам сада, у узрасту од тридесет две године,
са проређеним власима и ослабљеним бубрезима
први пут чуо реч *смрт* –
како би се мати, сестра, жена, дете,
људи на улици,
пријатељи, познаници, сарадници, –
изменили у мојим очима –
и како бих могао да њихове погледе, манире и говор
откинем, одрежем од срца.

Преживео бих?
Не бих преживео?

Да ми сада, у узрасту од тридесет и две године,
управо овог минута неко први пут каже
да сви ми морамо умрети –
пре или касније,
шта би се тада догађало у мојој души,
у очима, врховима прстију...

Како бих поднео магновење растанка
са писаћим верним столом?
Или са каквим уживањем бих чурио цигарету,
и подметао се под вреле струје туша,
са каквим осмехом бих изљубио ручице кћерчици,
или бројао дане до плате и пребројавао ситнину у џепу,
како бих плесао,
како се љубио
или како,
да сам знао, да сам знао, да сам знао,
како бих главу забацио,
док гледам сунце у зениту...

Александра Љубисављевић

ПОТРАГА

Извините, живи ли овде Љиљана Бјељански?, средовечна жена у сивом мантилу упита мушкарца који је седео на клупи испред зграде и пушио. На глави је имала шеширић са једним сувим цветом.

Хммм… Не бих рекао… Није ми познато име… Знате ли тачну адресу?

Не баш… Рекли су ми само да је овде у некој жутој згради.

Овде има неколико жутих зграда. По две са леве и десне стране парка и ова на прочељу.

Па ништа, једино да идем од зграде до зграде да проверавам, нема друге. Хвала Вам, свакако.

Нисам Вам баш помогао. Чак и не познајем ниједну Љиљану овде у крају… Старија особа?

Па не баш, жена седе поред човека. *Не смета Вам?*

Наравно да не.

Како оно кажу људи – средовечна… Средњих година. Ни млада, ни стара. Неупадљива, тиха. Сама живи.

Ради ли негде? Можда тако можемо да је нађемо…

Повремено, кад је ангажују.

Баш тужно. Као да јој живот није лак.

И није. Много се напатила. Живот је уопште није мазио. Лош брак, без деце. Никада стални посао. Увек без пара…

Жао ми је. Тако је то, живот некога не мази, а некога размази. Нема правде. Да ли Вам је род?

Није, али смо некада биле блиске пријатељице. Комшинице. И радиле заједно. Онда је она изненада нестала. Чух скоро од једне заједничке познанице да је у овом крају.

Надам се да ћете је наћи. Сигурно би Вам се јако обрадовала. Морам на посао. Довиђења, и срећно са потрагом.

Жена је седела још мало, те крену даље. Испред једне од ових зграда, наслоњена на дрво, стајала је мајка чије се дете играло у парку.

Добар дан. Извините, живи ли у овој згради Љиљана Бјељански?

Не познајем никога са тим именом. Мада, скоро сам се доселила овде. Баш у овој згради живи?

Нисам сигурна да је баш ту… Немам тачну адресу.

Како изгледа?

Стално је забринута и тужна. И увек погнуте главе. Гледа у под.

Многи су данас такви, то је јако жалосно. Можда је запослена овде негде у нашем крају… Чиме се бави?

Помаже другима. Читавог свог живота.

Питам се да ли је то исплатив посао, посебно у данашње време. Од чега уопште живи?

Од сећања.

Боже! Јадна жена… Може ли се од тога живети…

Може. Лепо живи онај ко има лепа сећања. А коме су успомене лепе, вероватно му је и цео живот диван. Они који су осуђени да се пате, мучиће се до краја.

Волела бих да ниште у праву. Чак верујем да ниште. Свако може себи да помогне и улепша живот, на неки начин. Да ли Вам је госпођа коју тражите неки род?

Није, али смо блиске као да смо сестре. Међутим, нешто се десило и она је само нестала, одједном, тек тако. Никако не могу да је пронађем.

Пробајте у овој згради поред, можда је тамо. Пошто су Вам већ рекли да је у овом крају. Довиђења, идем сад, време је за ручак. Срећно, желим да нађете своју пријатељицу.

Жена у сивом мантилу крену ка трећој згради. Мало је оклевала, а онда уђе… Унутра је чистачица жустро, правилним потезима, вукла метлу по поду, лево-десно и десно-лево, као у неком ритуалу.

Добар дан. Знате можда да л' у овој згради живи Љиљана Бјељански?

Нешто ми је познато име… Висока, крупна жена?

Не, напротив. Мала, ситна. Премала и преситна…

Е има једна таква на трећем спрату! Мислим да је болесна… Ако њу тражите.

Јесте, болесна је. Од туге.

Их, сви смо данас и болесни и тужни. Ова живи са сином, он брине о њој.

Није то особа коју тражим… Љиљана живи сама, нема никога.

Онда стварно не знам… Мислим да такве особе нема у овој згради. Радим овде скоро четири године, знам све станаре.

Баш лепо. Да ли разговарате са њима понекад?

Како кад. Нису баш увек расположени за разговор. А и зависи од особе.

Ја волим да разговарам. И моја пријатељица Љиљана. Али, ето, не могу да је нађем. Као да је у земљу пропала. А толико тога имамо једна другој да кажемо! Много је времена прошло од последњег разговора.

Богами, овде многи воле да ћуте! Ћуте, намргоде се, прођу поред тебе, некада не кажу ни 'добар дан'. Али такво је време… Ћутљиво и ћудљиво. А какво време, такви и људи.

У праву сте сасвим. И Ви волите да причате.

Волим. Баш волим да причам. Свима нам је лакше после разговора. Још бих са Вама ћаскала, али морам даље, чека ме смеће. Ако га ја не избацим, нико други неће. Довиђења, и срећно са потраго!

Жена у сивом мантилу напушта овај крај. Корак јој уморан, споро иде, а има утисак као да стоји у месту; исцрпљена је, осећа се као да је целог дана преносила неки терет, и још није завршила. Посматра околиш, сив је као њен мантил. Сув је као њен цвет на шеширићу. Пуст је као њено срце. А огроман као њена туга. Нема њене пријатељице…

Улази у оронулу зграду на другом крају града, пење се окрњеним степеништем и прилази једним вратима. Врата као свака друга. Дрвена, ољуштене боје. На њима две плочице. Једна на којој је број стана. Друга, са именом. На плочици пише: *Љиљана Бјељански.* Жена у сивом мантилу откључава стан, отвара врата и улази. Иза ње остаје плочица са именом, са оне стране врата.

Иза ње, остаје неки други живот. Туђи. Пошто се раскомотила, стаје испред огледала и посматра свој одраз.

Љиљана Бјељански, каже сама себи. *Нашла сам те. Овде се кријеш. У овом сивом стану. Самујеш. Тугујеш. Живот те, Љиљана, није мазио. Лош брак. Деце немаш. Посао тек повремено. А толико тога имамо ти и ја једна другој да кажемо. Данас сам те тражила у једном крају града. Са жељом да мало попричам са људима. Да чујем људски глас. Нас две само тишину слушамо. Усамљене смо.*

Љиљана Бјељански потом кува себи кафу, седа за мали сто. Има само једну столицу. Сто је поред прозора, кроз који се види димњак фабрике и измаглица изнад њива. Пијуцка кафу, сркуће, ћути. Испричала се данас са људима. Срећна је. Можда није пронашла себе, али је срела друге. Помирила се са тиме да се изгубила давно, давно… Живот је, изгледа, у једном тренутку за њу стао. Завршио се пре времена. А она, ипак, неким чудом, и даље живи. Мора. Тако то иде. И како рече онај човек: *Живоӣ некоїа не мази, а некоїа размази.* Истина. Добро је рекао. Свратиће једном приликом да опет поразговара са њим.

Пада мрак, она не укључује светло. Седи. Шољица је празна. Напољу улична светиљка трепери као да некоме ласкаво намигује. Чује се лавеж паса. Сутра се наставља њена потрага. У неком другом крају града. Питаће људе, они ће јој одговарати. Сешће на клупу поред некога, чак ће мало и ћаскати. Нови дан за потрагу. За пажњом и речима. За Љиљаном Бјељански. За самом собом, коју је давно негде загубила, у неком пробушеном џепу овог волшебног, дивног и страшног живота.

А ви, познајете ли Љиљану Бјељански? Да ли станује у вашем дому?

Јовица Ђурђић

ВРЕМЕ СМОКАВА

Рано изјутра, средином августа, тек што је сунце зарудело иза брега, стари Петар је ишао одоздо од мора према свом воћњаку, корачајући веома лагано и куцкајући старим штапом о камење расуто свуда по уском сеоском путу. То чини свакодневно, већ годинама, иако баш нема неке користи од њега, јер оно што на стаблима успе да сазри, све искљуцају дрске птице. Он нема начина да одбрани све те плодове, а успе да убере тек понеке и да истим путем, сада спуштајући се према мору, донесе их кући у корпи од прућа. Сачува само грожђе на барасу испод кога седи и кога успе да покрије зеленим мрежама. Поред омање камене викендице, испод бараса је велики храстов сто, исте такве две клупе испране кишом на којима седи, гледа према мору. Од стола је затегао канап на чијем је крају у средини воћњака звоно. Потеже он повремено звоно, али су се птице изгледа већ навикле и на то, па од свега има мало користи. На столу је често расечена зрела крушка за пчеле. Може сатима док седи да их гледа и да им се диви. Ипак, од свега на свету, највише воли тај свој воћњак који је сам засадио, неговао све те године, заливајући стабла кишницом из чатрње док је могао. Зато и рани сваког јутра да би одбранио оно што он мисли да може одбранити – жуте смокве.

Данило, вижљасти и лепо развијен момчић, његов сусед, чији родитељи имају воћњак поред Петровог, види га како лагано и мало погурен иде путем између два висока сухозида. У ствари, постранце види само како поскакује његов сламнати шешир изнад камења, али зна да је то он.

И биће тако све док не дођу прве јесење кише и док не попадају већ сасушене и иструлеле смокве, а на гранама у воћњаку остане тек понека закржљала јабучица или крушка. Једино ће се маслине одржати. Њих птице неће. Обраће их Данило и његови родитељи уз помоћ суседа и одвести у уљару. Тако ће Петар добити уља и више него што му је потребно за неколико година. Он ће део да прода, а део одлази кћери у Болоњу, која ће колима доћи пред саму зиму.

Од када му је умрла жена, живи сам и одлично се сналази. Ретко од кога шта тражи, помоћ или било шта. Некада је у морнарици био кувар и многе добре рецепте поделио је својим сусеткама. Оне су му биле захвалне и често имале питања, тражећи савете, нарочито за време неких свечаности.

Када се Петар сасвим примакне капији Даниловог воћњака и види га, обрадује се и насмеје, а блесак му осјаји вештачке зубе:

Добро јутро, Дани!, каже радосно. *И ти си поранио.*

Шта могу. Родитељи ме терају да обилазим воћњак и видим да ли је све на свом месту, одговара Данило.

А шта не би било. Нарочито код вас.

Морам обићи све мреже и поправити везице. Ветар их одвеже.

Да, мреже штите од ових ђавола.

Гледа на свој воћњак. Кад пљесне рукама с грана дозрелих смокава полети јато косова.

Поједоше све, рече сетно. *Ма остаће нешто и за мене.*

Опет се насмеје с необичним сјајем зуба. Мало поправи шешир, лупи штапом по камену, откључа капију и уђе у двориште.

Хеј, Дани!, позва га сетивши се да је заборавио да му каже нешто за њега веома важно. *Долази ми кћерка с унуком. Долази ми Летиција, ти је знаш.*

Она мала, како је не бих знао.

О, више није мала, рече радосно. *Напунила је шеснаест година.*

Зар толико? Дуго је нисам видео. Ишла је у четврти разред када је последњи пут била овде. Баш је много времена прошло од тада.

Ниси ни могао. Била је мало у Болоњи, мало у Шпанији код оца. Ишла је у школу у Барселони. После сваког лета путовања по свету, као да је њен отац желео да је отргне од мене. И од мајке. Знаш, они су разведени, моја кћерка и бивши зет.

Данило ћути јер не зна шта би на то рекао.

Ти би могао мало да се потрудиш око Летиције. Да је упознаш с твојим друштвом и да је водиш на плажу.

Данилу нешто враголасто заигра у грудима. Одједном се сети крупних очију те девојчице, дуге кестењасте косе, њеног лика, али није могао да замисли како она сада изгледа у тим годинама.

Наравно, не брините. Могу да је возим барком около. И моје друштво ће се обрадовати.

Хвала ти, Дани, рече Петар и оде у викендицу.

Летиција је стигла једне вечери када је сутон почињао да се лепи по крововима кућа. Трг је застирала сенка звоника где је Данило седео с пријатељима када је аутомобил у лаганој вожњи прошао поред њих. Препознао је њену мајку, али само је овлаш видео Летицију која је седела с друге стране на сувозачевом месту. Опет му је нешто заиграло у грудима, али ништа није рекао друштву.

Када се круг месечине издигао изнад црквене куполе, пошао је кући испуњен радошћу. Сутра ће након толико година поново да види ту девојчицу с којом се раније играо.

А онда се пред њим појављује она, Летиција, детиње нежног и кротког лица, вижљаста, светле меке косе и лепих пуначких усана, чини му се, још крупнијих тамних очију. Витка, ломна, израсла у високу девојку. Ни налик оној маленој мршавици од пре много година.

Здраво, Дани!, виче весело и трчи му у сусрет бацајући му се у загрљај. *Готово да се ништа ниси променио.*

Боиме ти јеси, гледа је љубопитљиво Данило. *Готово да те не могу препознати.*

Мало сам се удебљала, ако на то мислиш.

Ма не, ниси, порасла си од када те нисам видео. Дуго је то.

Зрачила је неком божанском светлошћу. Имала је рупице на образима када се насмеје које он раније није примећивао. Велике тамне очи исијавале су искрену радост због сусрета.

Да, то је веома дуго време, рече Летиција. *Моји су ме развлачили на две стране. Деди нисам долазила јер је он зиму проводио код нас у Болоњи. Тако му је било лакаше.*

Да, то знам. Испраћали смо га у касну јесен и чували кућу.

Недостајало ми је ово наше море, мада сам га лети и у Барселони имала.

Сигурно не овакво, насмеши се Данило.

У праву си. Сањала сам непрестано оно наша зелено острвце тамо.

Данило већ следећег јутра трпа њене ствари и помаже јој да се укрца у барку. Она жели што пре да оплови око острва, да изабере неку пешчану увалицу за купање, где ће бити сами, каже.

Док барка лагано клизи морском површином, Данило непрестано гледа у њена обла колена и тек напупеле сисице испод хаљине. Ти оштри вршци штрче испод танког платна као два мала брдашца. Млада девојка немирне косе, витког врата и уског струка претворила се у праву лепотицу. То није више она девојчица лица умрљаног црним дудовима, увек разбијених колена са фластерима и разбарушене косе.

Барка сасвим лагано плови око острва. Летиција се присећа сваке увале.

Стани!, виче изненада. *Тамо су наше смокве.*

Време смокава је, каже Данило. *Берем их већ данима и сушим.*

Можемо ли горе?

Наравно, каже Данило задовољно и примиче барку обали. *Не могу даље. Мораћемо мало да газимо.*

Ех, тога се добро сећам. Вода нам је долазила до врата. Сада смо порасли и неће.

Данило скида одећу, узима гајбицу за смокве, скаче у воду и пружа јој руку.

Зар нећеш скинути хаљину?, пита Данило.

О, не! Овако је романтичније, каже.

Широко се насмејала, а на образима су јој се опет појавиле оне јамице којих раније није било, или је Данило заборавио на њих. Мокра хаљина јој ускоро пријања за тело откривајући сву лепоту.

Пењу се уз стрмину и зачас стижу испод смокава. Оне се жуте, као злато, и на гранама их има много. Летиција је усхићена. Бере их и једе. Данило их и сам куша, али потом почиње да их бере у гајбицу.

Ниједе оваквих, каже враголасто Летиција. *Оне које купимо у Шпанији на пијаци нису им ни до колена.*

Погодује им ово место. Не знам због чега, али је тако. Можда су корењем продрле до слатке воде. Ко ће знати. Кажу да смоква може да пусти корење и до сто метара у даљину, само да се дочепа воде.

Данило је чести гост овог острвцета обраслог великим зеленим боровима. Лети зарађује тако што вози туристе на разгледање и купање. И сам га воли и на њему се осећа као код куће.

Када у повратку Летиција изабере усамљену пешчану увалицу за купање, Данило прилази барком на пристојну близину, баца сидро и они опет газе према месту где ће се купати, носећи своје ствари и кесу зрелих смокава. О, како је само необична Летиција у тој белој и мокрој хаљини припијеној уз тело!

Чим јој хаљина склизну с груди, Данило малчице скрену поглед. Када ипак окрене главу, види слабашан осмех на њеном лицу и како јој се пропињу груди. Он се брзо прихвати лежаљки и поче да их простире по песку, размештајући и остале ствари.

Када поново подиже главу, виде да је она потпуно гола. Збуњен још више, изненађен и сметен, Данило види рутави простор између њених ногу. Тај бујни црни брежуљак је необичне величине, такав какав он до сада никада није видео, мада је често долазећи по туристе виђао многе девојчице и жене које су се купале голе.

Он не зна о чему да заподене разговор, јер није од ње очекивао такву слободу. И даље спетљан, почиње да тобоже поправља ивице

лежаљки, вади воду из омањег преносивог фрижидера, отвара кесу са смоквама и једе.

Она и сама узима једну смокву.

Волиш ли смокву? Сви дечаци воле смокву, каже враголасто.

И даље се смеши, као да је спознала његову збуњеност, али не говори ништа, него се пружа по лежаљци. То је добра прилика да и Данило учини исто. Али му из мисли не излази тај велики црни брежуљак, а ни сисице које се пропињу према небу. Када малчице искрене главу, види како се са сваким удисајем спуштају и поново подижу њене груди. Мирисна и жељна миловања, поред њега је лежала набујала девојка. Он потом гледа галеба у висини и ћути. Лагани ветрић му милује кожу. Изнад су гране разгранатог бора.

Летиција одједном скаче и трчи песком према мору, скакуће кроз воду и када стигне до довољне дубине, витко се баца у њу. Данило и сам скаче и придружује јој се. Кад она зарони, зарони и он и види како јој се тело лелујаво извија као риба. Дуго пливају и задиркују се.

Капљице воде светлуцају и клизе преко њеног тела када се врате на песак. Док корача према лежаљкама, стопала јој пропадају у песак.

Како си лепа, отело му се у једном тренутку.

О, колико ти је дуго требало да ми то кажеш.

Данило збуњено ћути, не зна шта још да каже. Рекао би толико тога, само што не налази праве речи.

Али, у том тренутку следи још веће изненађење. Летиција се баца на њега и обоје падају на лежаљку. Он осећа како она подрхтава док га гледа мало уплашеним и раширеним очима. Њене груди су набрекле и постале чврсте, а брадавице надигле. Она је над њим са осмехом светлим и љупким као сунце. Осећа мирисну топлину њене девичанске похоте док задржава дах. Окреће је на леђа.

Шта то смерате, млади господине?, пита зажагрених очију и загонетно се кикоћући.

Тада се звук неке барке, која се примиче ували, нагло повећава.

Хеј, Данило!, још из даљине чује Максимов глас. *Нећеш нам се сакрити.*

Кад барка пристигне сасвим близу, види да су с њим и Јаков и Бане.

Ђаво да вас носи!, узбурка се у Данилу. *Зар нисте могли у неком другом тренутку?*

Молим ше, обуци се!, каже Данило.

Летиција облачи само гаћице, најмање ваљда које постоје на свету.

Већ је јесен са жутим влатима и опалим лишћем. У светлосној прашини она блиста. Пролази лето које је омамљивало јаким мирисима смиља. Бакарно жуто лишће кестена злати се на сунцу. Један напукли нар задржао се на грани. Смокве су без лишћа, са тек понеком смежураном смоковом које нису искључале птице.

Летиција је давно отпутовала.

Стижу ветрови. Расточене сенке падају по песку. Лишће узлеће према небу.

Катарина Петровић

ПИСМО ЈАРОСЛАВУ ХАШЕКУ

Поштовани господине списатељу, Јарославе Хашеку, најпонизније се извињавам што ће моје писмо пореметити ваш мир на пар тренутака, али видећете да то неће бити узалуд.

Добри војник Швејк је жив! Ослободили су га из аустријског заробљеништва. Успео је да разјасни забуну са руском униформом. Прегурао је Светски рат без иједног испаљеног метка и вратио се у Праг да настави свој живот у блиставој Републици.

Убрзо после рата, Швејк је добио писмо из Чешких Буђејовица од Управне јединице Јужночешког краја. Из писма је сазнао да му је умро даљи рођак из села Лишова, мајчин брат од тетке, ујка Јаничек Свободни. Позивали су га да дође јер је требало завршити разна административна посла, а удовица Елишка Свободна је слепа и уопште врло тешког здравственог стања. Како Свободни нису имали ближег рода од Швејка, он се морао одазвати позиву. Тако је Швејк сео у воз на железничкој станици на Винохрадима и поново се запутио пут Буђејовица.

Воз је до скоро припадао војним власитма ради транспорта војске и другог терета у складу са ратним потребама. Сада је споља био префарбан тамноплавом бојом, а унутра поломљена врата на купеима и клупе за седење били су поправљени. Ипак, ако би се путник загледао, још је могао да види на зидовима купеа понеку залуталу вашку.

Добар дан добри људи!, весело је узвикнуо Швејк, када је ушао у свој купе.

Добар дан, промрмљала је једна госпођица, а остали сапутници, старија жена и човек без десне потколенице су ћутали.

Воз је кренуо.

Швејк је сео одмах поред врата и погледом обухватио све присутне. Старија жена би погледала у богаља, па у под и брисала сузе, па у богаља, па у под и брисала сузе, па у богаља... у ритму кретања воза. Он је нетремице гледао кроз прозор загледан, не у разорен предео, већ у своју разорену будућност.

Пријатељу, како изгуби ногу?, упита саосећајно Швејк.

Како? Од гранате, на Висли. Док смо бежали.

Ја сам Јозеф Швејк. Бивши ордонанс бивше једанајесте чете, бившег деведес' првог пука. А ти?

Не сећам се, одговори бивши војник.

Полако, сине, сетићеш се. А можда је боље и да се не сетиш, прошапутала је старица и још једном погледала у под и обрисала сузе. Госпођица обриса сузе такође.

Ништа се ти не сикирај, пријатељу! Тако је, још пре рата, један Марек из Лишова, на вршилици остао без руке. Јесте, волео је он да попије, али је био добар радник, па су га сви позивали да помаже. Тако пијаном му вршилица откиде десну руку до рамена. Једва су му живот спасли. Кад се зарастило, па баш закувало, и њега су мобилисали да буде чувар амбуланте. Прво се он бунио и није хтео, али му рекоше: 'Светлој царевини има да служиш! Па ако не можеш у ров, ти ћеш са те две своје ноге да држиш стражу испред амбуланте, да не краду лекове и завој. Само можеш ли ти да држиш праву линију, стоко пијана?'

И тако Марек држо стражу прво испред амбуланте у касарни у Буђејовицама, а после испред складишта оружја. Ту се још и овај-дио, крао по мало и препродаво ситну муницију, а ако би неки лајтнант и посумњао увек би се изговарао:

Пане лајтнанте, понизно јављам да ништа не знам ни о чему. Ја сам пијани богаљ, задремам понекад, овако на ногама.

Крај рата је дочекао као чувар војне поште. Стекао је и пензијицу, и лепо би живео да све не пропије.

А види тебе, пријатељу! Још си млад, снагу ћеш повратити, обе руке имаш! Још ако си писмен, па ти ћеш писар негде бити. Него 'ајмо ти и ја у ходник да испушимо по цигар дувана, рекао је Швејк и почео да вади дуван из џепа.

Дрхте ми руке, одговорио је бивши војник.

Не мари ништа, ја ћу да савијем за обојицу. Па ја сам цео рат био посилни, шта све нисам радио за свог претпостављеног војног попа, па онда за пана натпоручника Лукаша, говорио је Швејк већ излазећи у ходник. За њим се, уз помоћ штаке, гегао бивши саборац понесен Швејковим искреним оптимизмом и пријатељским позивом. Пратио их је мајчин захвални поглед.

Само што су, крај отвореног прозора, повукли два, три дима, загрме кондуктер са другог краја вагона:

Ало тамо! Бацај те цигаре кроз прозор! Рат је завршен, пушење у ходнику воза је забрањено!

Саборац задрхта, али Швејк одговори:

Приђи, пријатељу, ближе! Да те видим ко си, да те питам где си ратовао. Па кад те опалим преко те балаве лабрње, ти ћеш излетети кроз прозор!

Кондуктер се брзо окренуо и напустио вагон.

А где ти путујеш сине?, упитала је старица Швејка, који је прво сместио саборца на седиште, а онда и сам поново сео крај врата.

Идем у Лишово. Сазнао сам да ми је умро даљи ујка Јаничек, а ујница стара, слепа, болесна... Изненадио сам се када сам добио писмо из Управне јединице. Мислио сам да никоі од рода немам, кад оно нашли ме у трећем колену. Мада, ако сам нешто научио у овој кланици што прође, јесте да је сваки човек сваком човеку и рођени брат и смртни непријатељ.

А ти госпојице, где си се запутила?, упитао је Швејк простодушно.

Спустила је главу а образе јој је облило руменило.

Идем у унутрашњост, где ме нико не познаје, да започнем живот из почетка. У Прагу ме превише људи зна, морала сам да се снађем, да преживим...

Заћутала је и обрисла сузе.

Млада си, ниси ружна. Ако ниси какву полну болештину навукла, наћи ћеш себи нови живот, а можда и мужа, рече Швејк и развуче усне у широк осмех. И његове топле очи су се братски смешиле.

Сви смо прошли кроз чистилиште. Сви смо на новом почетку. Сад, неки ће лево неки десно, већ како је ко поступао.

***

Од железничке станице у Буђејовцима, до Лишова има једанаест километара које је Швејк прешао пешке. Прелазак те раздаљине није представљало ни најмањи напор за бившег припадника маршбатаљона. Није стигао добро ни да поразмисли о свему, већ је био испред ујкине куће.

У дворишту је видео крст, али није било хумке. Земља се одавно слегла и већ је била потпуно равна.

Ујнице! Ја сам, Јозеф! Стигао сам!, узвикнуо је весело Швејк улазећи у трошну кућу. Старица је седела за столом и његов глас ју је тргнуо из дремежа. Устала је, и пришла му, опрезно се крећући између кревета и стола, пипајући намештај као и сви слабовиди људи. Додирнула му је образ. Била је тако ситна да је Швејк у односу на њу био прави џин.

Јаничек је умро пре више од годину дана. Нико није могао да те нађе, мислила сам да си погинуо и да се не зна где ти је гроб. Хвала Богу да су те на крају нашли, живог и здравог, да можеш све да посвршаваш, да не дугујемо ништа ни држави ни народу.

Ништа не брини, ујнице! Жив сам и здрав, сутра одмах изјутра идем у Управу да све посвршавам, па да наставимо мирно да живимо.

Знаш, тако је исто и једна шваља, Божана, тамо код мене са Винохрада, добила писмом обавести о смрти неког далеког рођака. Када је отишла у Управу, сазнала је да јој је тај заборављени рођак оставио нешто мало новца. О, како је била срећна! Сумица је била мала, али довољна да купи нови точак за шивећу машину. Свима се хвалила, чак јој је и посао мало боље кренуо, и у том је заборавила да скокне до цркве да рођаку запали свећу. Ал' не мари он, њега и онако више није било.

Ујна је му је пружила коверат који је брижљиво чувала испод сламарице. Унутра су били сви папири које је имала: тапија на кућу и малу окућницу, ујкин и њен венчани лист и потписана потврда да Томаш Веселник дугује Јаничеку Свободном 50 круна које ће му вратити чим уда ћерку.

Све то је Швејк брижљиво спремио у унутрашњи џеп сакоа. Још се навикавао на цивилну одећу, али био је спреман за јуриш на администрацију.

***

Следећи!, узвикнуо је службеник!

Добар дан, поштовани пане службениче. Јозеф Швејк се понизно јавља, Вама на располагању, најљубзније је изговорио Швејк уз дубоки наклон.

Изволите!, рече службеник.

Извините, шта да изволим?, радознало упита Швејк.

Изволите, реците зашто сте дошли?, одговори службеник.

Дошао сам зато што сте ме ви позвали, и ето мене!, задовољно одговори Швејк.

Господине, ја вас не познајем, први пут вас видим у животу и сигуран сам да вас ја нисам звао!, нервозно је одговорио службеник.

Пане службениче, ја нипошто не бих дошао непозван.

Признајем, једном смо се у крчми 'Код Бокала' пекар Јири и ја непозвани прикључили неком слављу. Славило се рођење детета, првенца. Сви су већ били добро поднапити, тек су после пет-шест тура приметили нас двојицу. Нису били сигурни да ли нас познају или не, али

пошто је повод био тако срећан, дозволили су нам да останемо на њихов рачун још једну туру.

Понављам, осим тої једної случаја, ја никада не бих дошао непозван. Моје васпитање ми то не дозвољава!, достојанствено објасни Швејк.

Каква крчма, какво рођење детета? О чему Ви причате? Ово је Управна јединица Јужночешкої краја! Шта вама овде треба?, службеник је губио стрпљење.

О, мени ништа не треба! Рекло би се да ја требам Вама. Знам да је ово Управна јединица. У писму које сте ми послали писало је да се што пре јавим. Молим, јављам се!, љубазно је одговорио Швејк.

Дајте ми писмо, уздахнуо је службеник.

Прелето је текст погледом.

А да... питање заоставштине преминулої Јаничека Свободної. Удовица немоћна, једини рођак Јозеф Швејк... Сада кад Вас видим, схватам да јој уопште нема помоћи. Шта сте донели од папира? Молим, предајте ми!, нареди службеник.

Пане службениче, ујница Елишка је можда немоћна, али ја сам ту! Ја сам Светски рат преживео, не знате шта сам све доживео и куда сам све прошао!, одговори Швејк гласом препуним самопоуздања.

Не интерсује ме шта сте све претурили преко главе, свако је ратовао на свој начин, интересује ме само да ми доставите извод из књиге умрлих за Јаничека Свободної. За Извод идите на други шалтер лево од ової іде сте сада. Службенику није било до приче, желео је само да што пре заврши посао.

Понизно се извињавам, пане службениче, али ви већ знате да је ујкица мртав, рекао је Швејк зачуђено.

Наравно да знам, овде је потврда мртвозорника од пре годину и двадесет четири дана у којој се потврђује смрт Јаничека Свободної од срчане капи, љутио се службеник.

Зашто вам је онда потребна додатна потврда?, и даље се чудио Швејк.

Зашто? Зашто?, викао је службеник, *зато што тако налаже процедура! Таква су правила! Немам ја вама шта да објашњавам!,* побледео је од беса. *Идите и доставите ми Извод из књиге умрлих. Као бивши војник Ви треба да занте да послушате када вам се каже да нешто урадите! Не знам како сте уопште преживели рат!*

Одмах идем, пане службениче. И да знате, не ваља да тако падате у ватру, није добро за здравље, понизно и без љутње Швејк је отишао ка другом шалтеру са леве стране.

***

Поштована госпојице службенице, добар дан!, најљубазније се осмехнуо Швејк.

Ја сам Јозеф Швејк и да сам знао да овде ради тако љупка госпојица, убрао бих вам цвет испред зграде Управе.

Захваљујем, одговорила је и одмах наставила службеним тоном: *Шта вам треба?*

Мени не треба ништа, ја све већ знам, настави Швејк љубазно.

Па зашто сте онда дошли?, питала је збуњено.

Дошао сам зато што је пан службеник са другог шалтера десно рекао да су процедура и прописи такви и да као бивши војник треба да послушам. Е, то је Бога ми тачно, ако сам се нечему научио током рата, а и пре док сам био у сталној постави, научио сам се дисциплини и послушности и ево ме код вас!, поносно одговори Швејк.

Каква процедура, какви прописи? Овде постоји на десетине процедура!, одговорила је службеница.

Ујкица Јаничек је умро. Пре годину и двадесет четири дана. Сви то знају. И доктор који је одредио узрок смрти и ујница Елишка, и црна земља која се већ увелико слегла на месту где је покопан. Зна и ваш колега, објаснио је Швејк.

Шта се то мене тиче?, питала је службеница немоћним гласом.

Вас се све то тиче јер пан службеник жели да ми дате службену потврду о смрти ујкице као да све ово није довољно!, зачуђено је одговорио Швејк.

Тако, Извод из књиге умрлих. Добро. Име?, упитала је.

Јозеф Швејк, одговори одлучно Швејк.

Име покојника, човече! Немам времена да се шегачим са вама, желим да идем на паузу!, љутито је узвикнула службеница.

Ујкица се звао Јаничек Свободни, одговори Швејк помало постиђено, јер није желео да се и љупка госпојица нељути на њега.

Добро. Идите седите на ону клупу, позваћу вас када испишем потврду. И припремите десет круна, рече службеница мало се умиривши.

Извините, за шта десет круна?, упита Швејк.

За таксу за израду Извода из књиге умрлих!, викну службеница.

У реду, у реду!, брзо рече Швејк и додаде: *Имам десет круна, али молим вас, неиде у тој потврди напишите да је ујкица умро пре годину и двадесет четири дана, и да је од тада мртав сваки дан, и да ће тако остати заувек, до краја света и времена*, то рече и полако се упути према клупи на којој је требало да сачека потврду.

Службеница је полуотворених уста гледала како се Швејк удаљава од шалтера.

***

Господине списатељу Хашеку, тако је ваш добри војник Швејк, наставио да се бори да преживи мир.

Данас, више од стотину година после Првог светског рата, јер после Првог је уследио и Други – још страшнији и крвавији, на планети привидно влада мир.

Добри војник Швејк и даље хода улицама. Никоме не смета, никога не узнемирава, али је ипак спреман на све.

Можете бити задовољни, господине Хашеку. Наставите да одмарате у миру.

Пуно Вас поздрављам из двадесет првог века!

Милица Јефтимијевић Лилић

ПОРУКА ВИШЕГ РЕДА

Живот има свој ток и одређену законитост која је невидљива. Иако најчешће мислимо како је наш живот наша креација, десе се ситуације које то сасвим демантују, а испостави се да неке случајности буду пресудне.

Док је стајао поред кревета болесног брата на Институту у Сремској Каменици, Петар је размишљао о томе, о улогама које неки људи имају у збивањима којима смо изложени, а која су изван нас.

Док ослушкује мирни ритам дисања свог брата који се опорављао од тешке операције срца, присећа се случајности која је претходила свему овоме. Све му је јасније да заправо и нема случајности у космосу који је савршено уређен по принципу каузалитета, пропорције и хармоније.

Не тако давно био је у Београду на једном скупу.

Поподневна сесија трајала је знатно дуже него преподневна. Енолози из великог броја земаља жучно су расправљали о новим технологијама за производњу вина.

Он је све пратио само једним делом свести.

Лик мајке, коју је недавно изгубио, стално му је био пред очима…

Није се никако могао усредсредити на ток седнице и то га је обеспокојавало. Имао је утисак да сви виде да је овде само физички присутан.

Полако се окренуо и погледао у колеге који су били опуштени и помно пратили излагаче. Изненада је осетио како га неко продорно посматра.

Тргао се и сусрео са врло проницљивим очима једне маркантне црнке. Спонтано јој је климнуо главом и насмешио јој се. Она је дискретно узвратила осмех, а он је имао осећај да га је она *прочитала*.

Недуго потом, била је завршена сесија и сви су изашли у пространи хол, где их је чекала дегустација вина.

Он је махинално следио друге без икаквих жеља ни за вином ни за ћаскањем које то прати. Стога је само продужио и замишљено застао поред једног прозора. После неког времена опет је осетио онај поглед на себи и окренуо се. Она црнка га је посматрала из непосредне близине.

Прибрао се и представио јој се уз извињење да он у овим данима никоме не може бити пријатно друштво.

Знам, рекла је она.

Како знате?, зачудио се он. *Зар је толико очигледно?*

Мени јесте, узврати она. *Али, ја нисам од оних који виде само спољашње.*

Он јој се загледао у очи које су биле некако недокучиве, потом у ведро лице, витку фигуру и зачудио се себи што је није одмах *стартовао* и понудио је вином.

Таман је хтео да се извини, кад га је она га предухитрила.

Планирајте вече за мене. Имам поруку коју треба да Вам пренесем.

Он је збуњено погледао и помислио, ако има нешто што треба да ми пренесе, што ми то одмах не каже него околиши. Или је то изговор за сусрет насамо.

А, заправо било му је мило јер га је поштедела конвенционалног удварања и тражења начина да је поново види.

Бићу испред хотела у 21 сат.

Пружила му је визиткарту и удаљила се пре него што је могао да каже било шта.

Збуњен, он се загледао у њену витку фигуру и одсечне кораке којима се удаљавала.

Нека притајена језа га је прожела.

Пожурио је да вечера и истушира се.

У тој журби заборавио је на непрекидно размишљање о мајци и био захвалан дивној непознатој дами што му је у томе и нехотице помогла.

Радовало га је што ће у разговору са њом и даље бити сконцентрисан на нешто друго, а не на тужне успомене и на недавни тешки губитак.

Време је брзо пролетело и ускоро су се нашли. Сећа се како га је диван мирис парфема запахнуо кад је ушао у њена кола. Али, нешто као и мирис финог тамјана.

Кренули су, а да га није ни упитала где жели да иду. Пошто је то био њен град, помислио је да жели да му приреди неко лепо изненађење и изведе га на неко познато место изван града.

Није била много причљива.

Слушали су неку тиху инструменталну музику која га је опуштала и он се смиривао. Ипак, приметио је да су напустили град и да иду према пољима.

Таман је хтео да је упита куда иду, а она је скренула са колосека и упутила се ка оближњој шумици која се назирала при слабој месечини.

Био је врло изненађен, али не рече ништа, спреман на све.

Сети се да је поменула неку поруку и, мушки ликујући, помисли како је могла и директно да каже да жели да буде с њим. С обзиром на њен изглед, сигурно је не би одбио.

Она успори вожњу и стаде. Угаси светла и рече:

Стигли смо.

Још кад бих знао где смо, покуша он да се нашали, чудећи се необичној ситуацији у којој се нашао.

Знаћете ускоро, одговори она.

Окренула се и из повеће торбе извадила батеријску лампу, нотес и оловку.

Његовом чуђењу није било краја. Заћутала је и он је чуо њено дубоко дисање као да је утонула у изненадни сан.

Потрајало је то неко време, а кад је отворила очи, рекла је:

Ваша мајка жели да Вам се јави.

Он је поскочио као да га је изненада уболо копље.

Шта? Моја мајка је, нажалост, умрла недавно, откуд Вам то?

Она га више није слушала него је нешто записивала као да јој неко диктира.

Је л' знате да Вам је брат озбиљно болестан?, упитала га је, а он је у већ у паници повикао:

Ко сте ви, како знате моју породичну ситуацију!? Не знам, има неких срчаних сметњи, спонтано изусти већ уплашен.

Не знам, сад и ја дознајем. Дух Ваше мајке ме је прозвао. Видела је колико сте несрећни. Љути се на вас због тога. Окренути свом болу не видите да сте потребни брату који је јако болестан и да мора хитно на операцију. Немојте се плашити. Све ће се лепо завршити ако на време оде. И још нешто вам је поручила. Ваша најмлађа сестра ће ускоро имати децу.

Петар се сећа да је као хипнотисан гледао у њу без речи.

Тад је она затворила свеску, укључила светла и кренули су назад.

Брзо су стигли до хотела.

Ја сам своју поруку пренела. Ви гледајте шта ћете даље, бојим се да је прилично урегентно. А сад можемо да пробамо најбоље вино, јако сам исцрпљена, додала је.

Покушао је да је наведе да му каже нешто више о својим способностима које је доводе у везу са оностраним, али она није желела да прича о томе. Само је кратко рекла:

Будем позвана и одазовем се.

Разменили су сопствене животне приче и успоставили леп пријатељски однос. Свакако је тада обећао да ће јој јавити ако нешто од оног буде испуњено.

*****

За кратко време, позвао ју је и све јој потврдио, бескрајно захваљујући на томе што се *одазвала*.

Морао је признати себи да никад није био склон мистицизму, нити веровањима те врсте.

Дискретно се, ипак, код пријатеља распитао за њу. Сви су рекли да је познати технолог, озбиљна особа, али да је у младости имала неку здравствену кризу и да је била у животној опасности. После тога осетила је неке чудне моћи којима је помагала својим пријатељима, али је то увек чинила некако са снебивањем, знајући да људи нису много упућени у оно што је с друге стране јаве.

Упозорен на тако необичан начин, Петар је олакшао брату, јер је одмах било предузето све што треба и охрабрио сестру да настави са лечењем стерилитета.

А тако необично успостављен контакт са мајчином душом смирио га је и променио његов однос према много чему. Одједном је све имало смисла. И прошло и будуће. Невидљиви животни ток се јасно исцртавао у конкретним догађајима – опорављеном брату и у сестриној трудноћи што му је донело толико радости, у обновљеној снази породичне слоге. У сигурности да мајка *надгледа* и жељи да јој удовољи.

Симонида Лончар

ПИСМО ОД АЛУВИЈАЛНИХ РАВНИ

Ретка, раширена, ситна слова (Десимир, који пише брату, војнику који борави у Бијељини, сада се труди да опонаша очев рукопис и зато претерује у размицању речи), плава писаљка:

Драги брате,

Ево са пар речи да ти се јавим. Пиши ми како си стигао, како ти је тамо и да ли си се већ привикао на нови живот. Ја сам добро. Краничек и ја смо нешто разговарали о академији. Од сад ћу одлазити код њега да нешто цртам. У уторак су били у Ечки Бугари, средњошколци који су иначе наши гости из гимназије.[1] *Краничек ме је позвао да преко лета останем ту, са њима, тако да већ неко време нисам ишао кући. Овде је веома лепо, моја расположења су се развила у два строга крака, две крајности: први крак је непрегледна слобода која подразумева топле и пријатне ноћи у којима ми је ум нарочито отворен, а други је жута заточеност у којој мој глас звони упоредо са хиљадама, опет, мојих и туђих гласова, као да је реч о разузданој рањивости или одређеној врсти жалости.*

Када се смрачи и када се затворимо у собе, другови вероватно могу чути како тихо певам – претпостављам да знаш како сам се увек певања срамио пред мамом, јер ми тада глас оде у окер, мутну или недефинисано сребрну боју. Пред њом смо једино певали, сећаш се, када си ти свирао хармонику. Реско смо певали, у духу неке самоникле биљке; онда би ме мама гледала као да нисам њено дете, па бих и себи био туђ и нерасположен. Тако су ми туђе и ове собе, веома су високе и то ми је бескрајно сабласно. *С тим у вези, овде, у Ечки, на левом зиду собе у којој боравим, облим је словима написана реч 'знак' – морам признати да не знам јесам ли раније видео нешто тако буквално и мистериозно: то, дакле, свакако јесте некакав 'знак', али не упућује ни на шта друго осим на то да он сам на нешто упућује. Када осмотрим тај натпис – а зурим у њега доследно сваког дана – поглед ми залута лево, па горе (ето, видиш колико сам дубок у самопосматрању, неко би рекао да самотњаштво има велико и опасно грло којим ме полагано гута) и безмало увек, запитам се, није ли 'знак' један самоуверени*

1 Крај текста који се налази на разгледници из прве половине шездесетих година 20. века.

кончето, који без їеста, а опет театрално, али и потајно, упућује, невидљивим удовима на своју зидну појавности конотативну неодређеност – можда, на крају, то значи да не упућује ни на шта. Или овако: да ли тај 'знак', написан на зиду – можда зато што и сам тако желим – їовори о квалитету мої цртања? Рецимо, хајде, да моје цртање није заиста такво: затворено, недружељубиво, начомрђено, оно које зависи од атмосфере, їовора, одевања, начина на који лежим, оно које је, нимало у вези са изреченим, претесно везано за околину и људе, али је превасходно одано свом првом или трећем, или којем їод иначе хоћеш лицу (лицу стваралаца, у сваком случају), да ли бих онда овај собни 'знак' који упућује на упућивање или не упућује ни на шта, видео као метафору свої рада? Да је на зиду написана нека друїа реч, као што је 'дрво' или 'мува' или 'двориште', имао бих пред собом само и једино 'то', крајњи циљ значења и означавања. Овако, знак упућује на себе, па и ја, у овој соби, моїу наићи једино на себе. Ко се уопште сетио да баш ту реч упише у кору ової зида и кору моїа мозїа?

Пошто је дунуо ветар, осете се свињци и балеїа, а и писаљка је на измаку, сконцентрисаћу се на састављање писма и размишљање касније.

Густа слова, понешто није читко (Десимир више не води рачуна о опонашању, био је у друштву и сав је под утиском, позитивно јаростан, частио се до смрти, прљав и пун дима, као да је ишао да мења мирисе са свињцима, чак је и цртао, туђе су га похвале окуражиле), Краничекова зелена воштана бојица:

Уз писмо, шаљем ти моје ситне скице. Чујем да и ти у дну писама која шаљеш црним тушем црташ оштре минарете (кад пре?). Дошао је до мене један твој цртеж који си, непосредно пред стизање у Бијељину, послао мами и тати. Док їледа, човек може неко време да мисли и да се двоуми: пошто су фиїуре црне, да ли су то само сенке, обриси твојих доживљаја или је то далека, нама страна касаба, запала у ноћ. Да ли те је већ проїутао брдски мрак?[2] *Мене је можда узео на зуб; понекад видим немила брда иако их ниїде около нема, ни на видику, боїу хвала, без њих је лакше.*

2 Десимир је увек имао обичај да свом брату напрасно, неочекивано и ниоткуда постави врло присно и тешко питање. Рецимо, у току игре, док су били деца, Десимир би пришао брату и упитао га, држећи конопац који су прескакали: *Боли ли те збої нечеїа душа,* и одмах би затим пошао назад у игру, као да ништа није рекао. Међутим, занимљиво је да Десимир никога више, сем брата, није запиткивао тако слободно и нагло.

Краничеков син је научио да бере цвеће, тако да овде више немамо мушкатле. Дворište је, у ствари, пуно обезлављених стабљика и то је у мени зачело идеју да сликам цвеће без тучка и латице, па да посветим пажњу детаљу стабљике и листа (свашта се ту може измислити), можда детаљу бубе која би по њима пузала, а можда да се поиграм пропорцијом и здравим разумом и уместо буба, а у њиховој величини, насликам безброј мачака или птица. Ево, још нешто: долазио је отац, донео ми је његов стари штафелај. У последње време ретко слика – недавно, скицирао је једну трулу лубеницу и довршио 'слободно препричану' икону Светог Јована у пастел-хаљинама, а затим, уочи мог рођендана, насликао је твоју ћерку; она се, у шали, наљутила, зато што је заборавио да јој доцрта трепавице! То нам је свима било смешно у специфичном сажаљењу. Грешку је снисходљиво исправио, зато што је, као што знаш, изузетно племенит и предусретљив и док је портрет довршавао, могао сам да приметим како је сетан (и узгред, ситан) и како се његова осећања хватају, као нека голуждрава пилад, за довратке по собама. Рекао бих да је схватао на које све начине старост корача и мили ка човеку и да се, независно од посматрача, она неминовно тиче 'другог', јер старост не би била оно што јесте да нема 'живих', на *чијим се телима она испољава и паразитира до смрти. Старост у младости је необична – колико би се отац растужио када би сазнао да уместо сина има младог старца, који удружен са страховима, члови у високој соби!*

Краничек ме често, шалећи се, вуче за рукаве и ногавице да идемо у село, иако нисам повучен и одсутан када се нађем у неком друштву.

Ипак, вечерас није било сасвим тако: читаво друштво слушало је музику која је компонована за оркестар. Био сам пажљив у слушању, иако знам да се стрпљење и смиреност често не исплате, него ситуација тражи од човека да буде срдит и нехајно охол (а нехајни смо, рекло би се, када темпо догађаја постане presto, con fuoco, у духу кола). Дакле, успело ми је да будем радостан, смирен, спор, али не и лењ. Тицали су ме се пасажи виоле чија боја звука почиње словом 'б', тако је дрвена, као нека лула, у чијем се стомаку рађа звук. Ја налазим удомљење у, као што рекох, виолиним 'б'-пасажима (то није ни дур ни мол) и скученој, дрвеној запари у којој се рађају, замисли, ниски арханђели (Урил, Михаил, Гаврил и тако даље, а ниски су због природе простора у којем настају – да се налазим поред неке реке, сигурно би отишли у висину), замишљам да имају прслучиће, да им је топло и да увек миришу на порекло или постељу дувана и бочни,

угодни, гудачки звук. Њихов глас се одбија о ивице луле и почетна хоризонтала постаје вертикални одјек. После свега, Краничек, иначе диваљ када је реч о лову, предложио ми је да једне вечери скинемо са собног зида његове ловачке куће један трофејни рог, па да пијемо вино из тог рога као стари Трачани. Краничек је читао понешто из књига Константина Јиречека, па сам и ја научио да је врло давно постојао римски urus, дивљи бик дугачких рогова из околине Солунског залива. Ти рогови служили су као посуђе за пиће трачким владарима, дачком краљу (рог из којег је он пио, био је опточен златом) и Германима за време Цезара.[3] *Ми немамо уруса, данас је то постало обично говече, али јелен већ има своју симболику. Осим тога, суштина је у обичају – јеси ли ти некада пио из рога? Сигуран сам да ниси! Иако си старији од мене, увек си био млађи и живљи, међутим, ја и даље верујем да твоје огромно искуство не обухвата одређене ствари – можда, ето, у овоме будем први, па ће се улоге обрнути: уместо да ти мени приповедаш о стварима које твоје сећање врло добро познаје, да бих 'дознао' што више о томе, сада ћу ја приповедати теби. Ето неке користи од младог старца!*

Пошто те живо замишљам како седимо у просторији која гледа на касабу, постојбину твог војничког живота, испрати ме, у овом писму, до врата, а ја ћу полако да одлазим. Када одмакнем, видећу, на доксату куће која се уградила у писмо, како ми машеш, а ја ћу подићи обе руке у знак велике и слепе љубави према теби, мом једином брату.

3 Према реченици Константина Јиречека из *Историје Срба* (Просвета, Београд, 1988).

Томислав Ђокић

БАГРЕН

Напољу, изнад савских врбака, бледило праскозорја. Глатко избријан, стојим пред огледалом и затежем чвор пругасте кравате на чеднобелој кошуљи. (Моји Бресничани по томе мере човека да ли је у белом свету успео, или није). Кофер препун ситница, прислоњен уз врата, гори од нестрпљења. И њему се жури на јутарњи воз! До подне морам стићи у Бресницу. Данас су Задушнице, па би моје закашњење и пред мртвима и пред живима било и недопустиво и неопростиво. Ходам на прстима да не пробудим жену. Доста ми је њеног набијања на нос да *јурцам у ту селендру као мува без главе!* Срећан сам што сам се из стана измигољио неосетно као магла из долине.

Воз се ритмички љуља, али ја и не помишљам да заспим. Не обраћам пажњу ни на сапутнике, не тражим саговорнике у купеу. Ни *Политику* не могу да читам, мада ми вири из џепа! Авала ми је одавно за леђима, крај прозора претрчавају једноличне бандере. Немо зурим у слатинасто поље надомак Ковачевца. Пред очима ми само мајка Здравка, иста као све старице у Поморављу, а ипак, толико различита! Спарушена, утрнулог сјаја у очима, с тамном шамијом на седој глави, она воли као и све друге Поморавке, али за своје *дете*, то јест, за мене, скоро шездесетогодишњака, има знатно више прекора него оне за своју *децу*. Нисам јој јутрос телефонирао да долазим! Зна она то добро и без тога, јер, божемој, данас су Задушнице! Како да их *прескочим*?! Како да издам покојног оца Станимира и остале претке?! Мајка ми ионако вечито пребацује да сам *издао оца, кућу, имање, дедовину...* Јесте, завршио сам *велике школе*! Није тако мала ствар бити републички тржишни инспектор! Али за моју мајку то није ама баш ништа, а Београд је за њу легло ленчуга. Уосталом, и ја све више и све чешће сумњам у своју успешност. Докле да се бакћем шверцерима, мафијашима и белосветским лопужама које увек имају потез више него ја, а и дебелу залеђину? Још покушавају да ме купе за чинију срнећег паприкаша, за две-три кесе детерџента или за *сићу* евра! А за то време њиве ми у Бресници умиру у злокобном загрљају пиревине, паламиде и мувара. Мајчина грдња, толико пута у очи ми сасута, сувишна је. И без тога, никако не могу да преболим преполовљени кућни димњак, разнизану јужну маију, подсмех сподобе ништавила мени у брк! Мирује гусеница воза на станици

у Лапову, али моје срце, ни савест, дабоме, не мирују! Не само да све чешће погледам на сат, већ ме све бурније прогони предстојећи сусрет с мајком. Знам, унапред знам да ће ми се пожалити да јој је при крају *'рана за Шарку*, коју ни за живу главу неће да прода! Још ће ме болно ошинути већ познатим *рафалом*: *Милоје, ѿлоѿ ѿи ѿао и с друїе сѿране, ѿрема цркве!* Није важно што то и није *ѿлоѿ* већ старе тарабе! Важно је једино то што тај уклети сипац пролазности наставља да подмукло грицка, да разара нашу кућу, нашу окућницу, *наш мал*, а ја му се ничим, баш ничим, не супротстављам, него се кукавички мирим с тешким поразом. А за то време, како тврди моја Здравка, *комши'ске куће ѿроцвеѿаше*. Авлије им пуне деце, ограде им *ївоздене и фарбане*, а на њивама им брекћу трактори и комбајни. Све ја то знам! Баш зато у коферу вучем ексере и чекиће – да подижем пале, одавно натруле тарабе, да свету ставим до знања да нисам окренуо леђа дедовини! Можда ћу село у то и убедити, али како у то да убедим себе и моју стару Здравку?! Викенд прође док кажеш *бриѿва* и ја поново постајем заробљеник распет у пакленом троуглу зла: лифт, ауто, телефон! Насилно отргнут од тла, од земље хранитељице, *живим* на четрнаестом спрату! Хектари и хектари златне земље запарложени и затрњени у Бресници, а моја Марина залива мушкатле у саксијама на тесној тераси! Док ми ноге висе у понор бесмисла, не знам да ли пре да јој се смејем или да плачем над тих неколико килограма купљене земље! И док ме та мисао мори као жеђ путника кроз песак вреле пустиње, испред очију ми блесну Багрдански теснац и зажуборише моравски вирови. *Ај, Пријездо, Пријездо, ѿи си бар знао да доѿојансѿвено умреш – на ѿравом месѿу!*

А онда се пред тврдим челом воза простреше мека моравска поља, са покојим топољаком и окреченим фудбалским стативама, у позадини. У рано пролеће, полегла као обнажена млада жена, равница жуди за разузданом мушком снагом! Наспрам мене, изнад јаркоцрвеног седишта, урамљена слика неког града на морској обали. Али мени се чини да је то пре моја дрвена славска икона, да ми намрштени Свети Никола оштро прети кажипрстом прекоревајући ме *шѿо не ѿослушам мајку и (најзад) се врнем родном ѿраїу и ѿрадедовском оїњишѿу.* Вратићу се, дабоме! Чим одем у пензију! Треба само још две-три године да издржим у гротлу велеграда, да поднесем свакодневно чангризање Марине, кћери мртвог асфалта која не осећа мирис бразде, мирис траве и не чује устрептали зов пролећа, да сачекам да синови (који више воле

ноћни живот на савским сплавовима него књигу) заврше студије! Кад ме је већ толико чекао, зарђали плуг у углу авлије, имаће снаге да сачека још мало.

А воз живота јури, јури моравском равницом! Рекавши *збогом* Гиљу, граби циљу! Још десетак минута, па ћу угледати драге кровове Бреснице! Пред очима ми се већ црвене венци суве паприке, Здравкином руком нанизани и окачени о дирек коша. А од Здравкиног здравља остало је само њено име, само симбол! Зато ми у коферу и кеса с гомилом лекова за њу. Јасно видим и стари брестов јарам с наломљеном јармењачом, али без палица, ко зна кад и ко зна где изгубљених. Видим и очеву тамну шајкачу. Унутра плеснива, споља паучинаста, окачена о зарђали ексер, на истом зиду ајата, виси и као успомена и као опомена, као чуваркућа и симбол солунаца које је и моја кућа у рат, у албанску голготу, испраћала. Видим и крупнооки поглед краве која ме болећиво моли да је суботом не изводим на бездушну параћинску пијацу. Видим и свих пет дрвених лукова на трему наше старе куће, изграђене у моравском стилу, пре више од сто година! Видим и темељ нове, тек започете, коју у ово време – зловреме никад нећу успети да довршим. Видим и моју стару Здравку, погрбљену, згрчену над тешким ашовом, како на једвите јаде риља нове леје и у њих убацује семе новог живота, а добро знам да су јој, можда, и последње, будући да догодине, баш на Преображење, заокружује осамдесету. Упркос томе, неће се она предати ни овог пролећа. Опет ће насадити две-три квочке, опет ће се око вињаге мотати с китом босиљка урођеном у лонац пун течног *цинеба*. И не само да јасно видим своју остарелу и онемоћалу мајку, сувокору, исцеђену поморанџу, већ је и јасно чујем. Знам, још с врата ће ми се пожалити да су јој грамзиви Бресничани *још̄ет̄ п̄реорали њиву у Дубраву*, а јадиковку ће зачинити љутом замерком: *Еее, синко, мој синко, т̄и ич не бринеш од очевину!* Ако покушам да се правдам, да се *п̄ерем* од кривице, рећи ће ми да сам *шунт̄ав*; а ако јој поменем још и моје обавезе према Марини (пелцеру који се никад неће примити на наше стабло), препући ће од дерта! Наравно, ни моја каријера Здравку не занима колико ни блато испод нокта. Нећу, ваљда, њој да причам о компјутерској обради привредних малверзација! У који, бре, компјутер могу да стану њива, огњиште, дедовина?! Заклињаће ме спарушена мајка сисом и посисаним млеком да се *оп̄амет̄им*, да се *врнем ї'е ми мест̄о*, да од алавих комшија и зуба времена спасавам имање које ми славску свећу пали! Бубне

опне већ ми болно боде оно њено, толико познато: *Милоје, синко једини, ѿи се за кућу сикираш ки за лањски снеī!*

И на све то ја ћу опет обарати поглед, опет ћу се стидети и пред њом и пред самим собом, опет ћу немоћно кршити прсте и не покушавајући озбиљније да је разуверим. Оповргавање њеног суда о мени неће бити ни то ако из кофера извадим нове-новцате воћарске маказе којима ћу сутра орезати јабуке иза куће. Она ће до смрти остати при своме сматрајући проклетим онај дан кад сам први пут залупио кућна врата и *окренуо* им леђа. Зато читав мој живот личи на добро увежбану позоришну представу која се годинама репризира, али увек пред истом публиком.

Одједном сину мени драг дрворед липа и жута зграда предратне железничке станице у Бресници. Излазим с кофером, а срце, подмлађено љубичастим мирисом завичајног претпролећа, лупа као највеселији добошар. За леђима ми је црвени барјачић отправника возова, а шибицасти низ вагона већ гута плавичаста даљина. Грабим према родном дому. На дрвљанику, недалеко од посивелог бунара, затичем Здравку. Пресамићена над тврдим храстовим пањем, као у успореном филму, подиже тешку, претешку секиру трудећи се да располути цепаницу с тврдим чвором. *Мајко! Мајко!*, покушавам да је обрадујем с леђа.

Она одбацује секиру и уноси ми се право у лице. Не испољавајући уобичајени знак радости, лица окованог грчем, одбруси ми: *Милоје, цабе ѿе мајка цео век миловала! Одсекли ни баīрен на мушу! Најдебљи баīрен!*

Као громом погођен, застадох. У делићу секунде схватих да јој сад ништа не би значило ни да јој купим чак пет кола туђе багремовине! Зато, и не пољубивши је, слегох раменима: *Знам, мајко, знам!* То мој покојни отац *никад не би дозволио*!

Остављајући кофер насред авлије, брзо изађох кроз мрку, накривљену вратницу. Све је било кристално јасно, једино се није знало да ли ћу се запутити по адвоката, по пиштољ, или, пак, по конопац!

Томислав Крсмановић

СТЕФАН У ЛИЛУ СА ЗАНОСНОМ ПСИХОАНАЛИТИЧАРКОМ МАРИ

Стефан је у младалачким данима 1966. године из Београда, доспео у Француску, настанио се у Лилу, великом граду на северу велике државе. У Лилу је упознао тридесетогодишњу Фанцускињу Марију, то је за младог Стефана, њеног вршњака, био улазак у нови, њему недовољно познат свет.

Ова млада жена, скоро девојка, дубоко је обележила цео његов каснији живот. Срео ју је у католичкој катедрали, иако православац. Уживао је да уђе унутра, да седне на тврду сјактаво углачану браонкасту клупу, слушао би врло пажљиво проповеди мудрих свештеника. Музика Баха је дочаравала, њему младићу, уместо осећаја *фунебре* (погребни), како кажу Французи, дивљу радост живота, визије лепршавих грациозних девојака и веселих самоуверених младића. Опијен би нестајао у маштањима. Младост, то су хормони...

Неко је нечујно сео поред њега, осетио је благо шушкање. Окренуо се летимично, у њега је уперила усхићен поглед заносна млада жена, скоро девојка, широко отворене очи су трептале мудрошћу пчелице и необичном женственошћу. Није знао како да се понаша. Ипак, окренуо је учтиво поглед од ње. Њен поглед је био упорно фиксиран на њему. То му није нимало засметало, јер се у њега усмеравала смирена енергија прихватања и необичне симпатије.

О чему се ради? Ко је ова девојка?

Изашли су на трг испред катедрале ћутке, једно поред другог.

Она искорачи самоуверено испред Стефана: *Знам да сте Југословен, однедавно овде*, додирну му лакат, показавши руком на оближњи кафе. Иако је тајанствена, зрачила је искреним намерама. Омађијан њеном сензуалношћу, нарочито њеном благо уздигнутом горњом усном, прихватио је радостан њен позив...

Југославија је, ипак, једно, а Француска друго, у Вашој земљи још живе одјеци и осећања херојске прошлости, друго је тамо стање духа, другачији су људи.

Овакво запажање је Стефану било занимљиво. Ћутао је...

Откуд Ви овде, чиме се бавите? Стефан јој укратко објасни.

Она се представи: лекар, завршила студије медицине, и психологије, специјализирала психијатрију, бави се психоанализом. *Зовем се Марија*, додаде и презиме. Име Марија није изговорила као што ми изговарамо, пре нешто као што изговарају Италијани, али не баш ни тако.

Французи, и уопште они из западних земаља, не умеју да се хвале, они су врло приземљени и скромни. Када чу њено име, одмах се присети, па да, читао је о њој, она је у северној Француској позната као психоаналитичар од завидног реномеа.

Каква необична жена, са тридесет година, а све то постигла! *А шта онда тражи са мном, младићем из балканске комунистичке државе, који још није научио француски како треба, обавља лакше мануелне послове,* питао се.

Марија се постави за столом тачно преко пута њега, обсервирала га је, као учтив и добронамеран психијатар.

Уместо да се осети анализираним, Стефану су њен поглед и пажња све више годили.

Он се није стигао ни да се изненади, она пређе на ти: *Ти си млад човек каквих је у Француској било крајем 19. и донекле у првој половини овог века, осећајан и романтичан, пун наде и идеализма, херој правде и истине*, смешкала му се дражесно. *Моје пријатељице су те запазиле, свиђаш им се, твој стас и фигура, густе намрешкане обрве, које нуде страст и енигме, благо испуднчене јагодице. Ви Словени сте помало Азијати.*

Стефан је ћутао затечен.

Марија настави: *Таквих романтичних младих људи је у данашњој Француској све мање*, загледа се испитивачки у Стефана. *Не, то не значи да си ти некакав старински тип, напротив, ниси ти ни неки 'мачо', али по твом изразу лица и наступу, пролазници те процењују као модерног младог Енглеза, још да се облачиш у 'Џомпагну англаисе'.*

То је била љубав на први поглед. Ускоро су одлучили да станују заједно. Пре одласка у Француску је свашта слушао о западу и Француској. *Педери, наркомани, развратници, расуло, Содома и Гомора, 69, отуда овде долази све зло, и слично.*

Увидео је да је у Француској све сасвим другачије од онога чиме су људима пунили главе у Београду. На првом месту поштују се породица, оданост и лојалност, цене се часни и поштени људи, рад, честитост. Свугде се кретао, сретао много људи, ако је за то време срео, можда, два хомосексуалца. А о наркоманима ни

говора. У породицама, где се понекад кретао, владају хармонија и слога, поштовање родитеља, где родитељи оком, деца скоком, нема напетости и свађа, ако има неких затегнутости, супружници то разрешавају сталожено и разумом. У медијима нема извитоперености, ако има понешто, то је у позним сатима. Строго воде рачуна и за најмању ситницу да се не наруши јавни морал, у понашању, у вулгарним речима. У појединим биоскопима на периферији су приказивани порнографски филмови, тамо нема Француза, све сами мануелни страни радници. Видео је да понегде старији имућни мушкарци имају младе партнерке, и старије имућне жене младе љубавнике. Јер имају новац, то је ређа појава.

Схватио је за кратко време боравка да његову нову земљу боравка воде експерти, који воле свој народ, све чине да га исправно усмере.

А у балканској окошталој бирократској Југославији су данас те захтеве почели да заборављају. *Шта је то са нама,* питао се замишљен. Сећа се он оних ранијих година, у његовом дринском завичају, Србија је била земља вредних стамених домаћина, цркве су биле пуне, из кућа се чуо дечији плач и орио смех, владали су слога, радост, узајамно поштовање.

Марија му је нашла радно место на Универзитету, кратко време је разносио писма из собе у собу, или на пошту. Млада научница, социолог, намигну му: *Молим вас, однесите овај новац на пошту и предајте.* Застаде: *Недавно, муж ми је преминуо од канцера,* била је тужна. А делује младалачки. Однео је повећу суму новца да преда на пошту, она као заборавила да потражи кусур. Стефан је подсети, она га погледа топло и искрено, при том уздахну и намигну му. То намигивање није било враголасто, него нешто као, *треба умети читати између редова...*

Ускоро, када је савладао боље француски, понудили су му, правнику београдског Правног факултета, радно место у Институту за социологију за проучавање Источне Европе и СССР-а. Шармантна колегиница, психолог, према њему се односила пријатељски, благонаклоно, смешкала му се тајанствено у ходнику. *Идемо у истом правцу, да Вас повезем колима?* Млада жена за воланом, пред његовим очима љупке голе мишице, дуге ноге истурила испод танке хаљине. Одише младошћу и свежином, као цвет убран у башти. Тако је привлачна. Сели су у суседни бистро, опуштено разговарали.

Све је у Стефановом животу нагло кренуло набоље. Био је сретан. Марија је католикиња, али не она острашћена као што умеју бити у Шпанији, па и у Италији, за њу је породица на првом месту. Делили су заједнички широк кревет. Млади, полетни, њима су цветали најзаноснији цветови.

Понекад ме посетиш на школьку. Уживала је ноћу, опуштена би се прибијала уз Стефана да јој прича о себи, да се сећа, да понире у далеку прошлост. *Знаш, ти си имао трауме у школи, на факултету, за време служења војне обавезе, прекид са вољеном девојком у Београду због одласка у Француску, ту су и породичне прилике у бирократској држави.*

Слушао је врло пажљиво, понешто је наслућивао, она се бави психоанализом, дакле, она мене психоанализира. *Какве користи ја од тога могу имати,* питао се.

Убрзо је врло изненађен схватио чудесну моћ модерне психоанализе. Марија му је помогла да упозна дубине личне, понегде растрзане личности, да је ослободи гнојних подсвесних чепова, да је тако уједини и ојача.

А он је до тада био убеђен да је психоанализа најобичнија интелектуална испразна мастурбација.

Продрмала би га понекад ноћу: *Бунцаш, јечиш, јеси ли нешто сањао?* Наслонио би се на лактове покушавајући да јој исприча садржину сна. Понекад би успевао. *Откуд мени такви ексцентрични снови, потпуно супротни мојој природи?,* питао је.

Јевреји кажу да ко не проучава снове, не уме да извлачи поуке, сазна од ње.

Откуд мени таква необична садржина снова?

Приближавао се рођендан Стефановог оца, Марија је донела из књижаре Фројдову књигу *Анализа снова. Да је пошаљемо оцу за рођендан?* Стави књигу пред њега...

Пре него што је поштом послао ову занимљиву књигу у Београд, почео је да је пажљиво проучава. Фројд каже да када неко спава и чује кроз сан да у соби куца велики зидни сат, почне да сања звоно цркве. Упитао је: *Вероватно ја сањам те чудне снове, јер сам доживљавао свашта у животу?*

Марија га је послала да купи конзерву поврћа у суседној бакалници. Услужио га је спрчкан старији човек, мудрог и лукавог зборaног лица искусног трговца. Сазнаде да је Бугарин. Подуже

су разговарали, Бугарин бугарски, а Стефан српски, лепо су се разумели. Када се врати у стан, исприча јој весео разговор са бакалином.

Како средина уме да делује на људско биће? Да је остао у Бугарској, био би сада провинцијски пиљар у некој скрајнутој махали, са потуљеним осмехом балканског бакалина. А овде постаде рафинирани трговац. Мислила је што и Стефан...

Стефан и Марија су установили скоро идентичност ставова о љубави, браку, породици и деци, и о односима међу половима.

Неко је мудро казао: *Живот би био неподношљив, ако бисмо били приморани, да код другога трпимо, оно што трпимо код себе. А то са браком је нешто слично томе, код супружника са којим смо стално заједно у истом стану, свакодневно морамо да трпимо оно што нерадо трпимо код себе, што нам је непријатно или одвратно нама самима. Склони смо да пред таквим непријатностима, када се ради о нама самима, затварамо очи, заборављамо их. Али, не и када се ради о другима.* Очекивао је Маријину реплику.

Она одмах одовори: *На први поглед је тако, али не мора да буде тако. Све зависи каква су осећања и односи. Има љубавних заједница и бракова, где љубавни жар опстаје и после двадесет година, може понекад бити и већи.*

А да ли је жена наглонски харемска плесачица, а мушкарац харемски паша? Очекује од ње разјашњење.

Мушкарце и жене привлачи нешто врло узбудљиво, то нешто постоји у сваком мушкарцу и жени, ако обе стране нађу то нешто у задовољавајућем интензитету, они ће се фиксирати. Ако мењају, то исто нађу у другом паковању. Треба строго водити рачуна о избору партнера.

А шта ако љубавна страст временом постане однос брат-сестра? Да ли ту има лека?

Одговорила сам ти малопре.

Установио је да је Марија високо морална соба, када му је саопштила: *Инсект богомољка, на крају постане чедоморка, прождре свог сина-љубавника.*

Стефан је у Београду, поремећених односа између мушкараца и жена, имао болна искуства. Питао се упорно: *Да ли је љубав игра фикција, још трагичније, да ли је манипулација? Да ли је љубав умеће, као управљање возилом?*

Као да му чита мисли, одговори му: *Брачни и љубавни партнери, који тврде да се временом брзо губи страст, да јело, које се стално једе, досади, да је најбољи лек додатни партнер-ка, у ствари су несигурни у себе.*

Она је врло образована. *Човек без стана, човек без психологије,* каже генијални Достојевски. *Тачно! Сваки стан има своју душу, дискретно моделира психологију. Али и сваки град, свака земља, имају свој посебан флуид, своју психологију, могло би се рећи да имају нешто као њихову засебну личност,* застаде и погледа испитивачки у Стефана.

Тужно се сави на столици, зар је то она: *Мој отац је скоро цео живот провео као лекар у тропима, безброј сиромашних и обесправљених урођеника, лечио је, неке у Европи то није одушевљавало, тако као оца. Најчешће смо овде остајали сами. Понекад би му се придружили. Болно је подносио тамошња прилагођавања. Сви смо патили. На теби не запажам да се овде осећаш у туђој кожи?*

Навикао сам на себе, породица се стално селила, махну руком.

Марија га погледа испитивачки: *Није то тако једноставно. Човек који често мења места боравка, засигурно осећа последице тога и на својој психи. Доласком у ново место боравка, прекида се на неки начин она ранија психологија, и почињала би нека нова. Настају танане вибрације, струјања између личности човека и духа места боравка. Личност се веже емотивно за неко усамљено дрво, за неку скрајнуту тиху улицу, или увучену зграду у мирној улици, за тихи кварт. Или за људе који тамо живе, заволи неку кафаницу, продавницу, аутобуску линију. Просто се сроди са новом средином. Ако се сроди.*

Стефан је повремено запажао необично вибрирање у своме идентитету, кога раније никад није било. Борио се више подсвесно, него ли свесно, против тог духовног уљеза у личном егу.

Пре него што је упознао Марију, уживао је да гледа неме филмове. И оне о Рудолфу Валентину, који је за њега био необична и нејасна личност. Неке ствари о овоме фаталном латинском заводнику му нису биле јасне. Како он заводник, толике жене луде за њим, убијају се, јуре га, бацају му се пред ноге, заспипају га букетима цвећа. А он жгољавко, онижи. Шта то има у њему што тако опија жене, које, зна он то, воле другачије мушкарчине? Мајка му је Францускиња, а отац Италијан. Валентино има француски рафинман, а из његових очију и црта лица дечака, а одраслог човека, опија сунчана наполитанска тарантела. А, то је то? Има ту привлачности. Италијани важе за

заводнике, и у Америци је такав њихов имиц. Можда је ударао у подсвест америчких жена тај његов детињасти дрски наступ италијанског заводника? У једном немом филму глумац Валентино у кабареу отима партнерку у игри, потеже бритву на њеног партнера, учтивог Американца... Стефан никако није могао да заборави сцену како вади оштар нож из џепа, насрћући на одмереног партнера. Откуд њему странцу таква самоувереност у моћној Америци?

Ипак, закључивао је да је ствар са Рудолфом Валентином надувана од Холивуда. Профит. Читао је као дете стрипове о обрачунима америчке полиције са сицилијанском мафијом. Откуд Валентину такав осећај супериорности у односу на Американце? Па ваљда некаква уздржаност Американаца пред тајновитом апенинском мафијом. Рудолоф Валентино је преминуо са 30 година од болести јетре.

Зашто ови редови о славном италијанском заводнику?

Стефану Валентино нимало не импонује као мушкарац. Нити умишља да је заводник. Познаје више Италијана, има међу њима ретких лепотана, расних мушкараца. Зашто нису њих изабрали уместо Валентина?

Дубоко је убеђен да је то америчка холивудска ујдурма.

Негде се у његовој подсвести закачио духовни чичак, осмех и сјај очију детињастог до крајности дрског Рудолфа Валентина. Не може да га се отараси. Никако не може да га истисне из својих личних црта лица, сјаја очију. Понекад би неким својим гестом, погледом му се отимала, као туђа, нежељена реч, њему несвојствен грч лица, почињао би у понечему да опонаша славног заводника, супротно својој аутентичности. *Наметнуте мисли,* закључио би Стефан, читао је о томе у психологији. Понекад, када навале, тешко би их се и болно ослобађао.

Неки присутни би га загледали изненађени његовим необичним покретом, речју, осмехом, знају га као озбиљног и стабилног младог човека.

Стефан је био прихваћен у научној установи као користан источноевропски *инсајдер,* његове анализе су биле за њих обогаћујуће, мада понекад необичне опорим истинама, на какве тамо нису навикли. Можда су мањкале одмеренија дипломатичности. Стефан је у каснијим зрелим годинама то правдао својом младошћу.

Стефан је узео из приручне библиотеке француски часопис *Л аутоїестион*[1]*. Био је врло незадовољан, уздржавао се, треба да буде одмерен и дипломатичан. Знате,* обратио се скоро повређено колеги који уђе у његову канцеларију, у којој је седео сам, заваљен у дубоку удобну кожну фотељу, *није то све тако како пише у часопису. Самоуправљање у Југославији је само на папиру, стварни доносиоци одлука су партијски бирократски центри моћи.* Схватио је да се излетео, да се изјаснио претерано, недипломатски, да се супротставио званично свемоћној држави која хвали Југославију, која му даје радно место и гостопримство. Увидео је болно, убрзо по доласку у Француску, да званичници подржавају Тита и Југославију. Колико су француски интелектуалци проницљиви? Сви су следили званичне ставове, Стефанове критичке опаске су убедљиво оспоравали. Видео је помало подсмешљив и шаљив израз лица колеге док се удаљавао са врата канцеларије. Због тога се изнервирао, у њему се пробудила љутина, стајао је изнад кожне фотеље и наједном је добио намрштен израз лица младог италијанског глумца, кога никако није могао да се ослободи. Колега га је још необично загледао, Стефан је звучно сео у кожну фотељу. Гризла га је савест због почињене импулсивности.

Он је научни истраживач, елитни кадар. Мора строго да пази на сваку реч. Помно прати шта се дешава у свету, и у Француској која сада доживљава свој нови бум.

А сећа се средине педесетих година, Француска и француски народ су били у жалосном положају. Тадашња Француска је за њега била земља контроверзе, контрадикције и нејасности. Велика, моћна, културна, а у годинама од 1955. до, рецимо, 1958, имао је осећај да је у дубокој кризи. Томе утиску су допринели његови сусрети са Французима, углавном младима од 1955. године на Јадранском мору. Деловали су као апатичне особе у кризи, депримирани, скоро у неком безнађу. За њих су говорили да су хипици, да су мекани, декадентни и деформисани.

Отприлике око 1958. године, схватио је да се дешавају велике промене, да Француска упркос што масовно губи колоније, чува свој идентитет моћне супер силе, и да њени грађани постају душевно стабилнији и самоуверенији. Или му се можда тако, њему недовољно обавештеном, чинило? Француска је била у кризи, али је постајала стабилнија, економски развијенија

1 Самоуправљање

Стекао је утисак да је томе допринео генерал Де Гол. Де Гол, националиста, дошао је на власт 1958, веровао је у заједницу европских држава, од Атлантика до Урала, што је било у супротности са атлатизмом Америке, Енглеске и НАТО-а. Зближио се са Немачком, био је против пријема Енглеске у Европску унију, направио је споразум у Алжиру.

У време, када је Стефан био у Француској, настале су за Француску срећне године просперитета. Величине. Де Гол је изражавао дипломатске симпатије за арапске земље. Понекад се понашао недовољно дипломатски; у јулу 1967, за време посете Канади, узвикнуо је: *Vive le Quecec libre!*[2] Трпео је због тога критике.

Стефан је био изненађен дрском подсмешљивошћу, вулгарном неучтивошћу младог самоувереног новинара Радио Француске, на патриотске тираде остарелог Де Гола... *То су пашке драгої Бога,* подсмехнуо му се увредљиво. Као да је хтео овај оштроумни млади новинар, либерал, пред милионима слушалаца да понизи старинског националисту, према њему, прегаженог временом.

Стефан је схватао да се нешто дешава у Француској, да иницијативу добијају прагматични политичари, да се старински националисти повлаче. Али је Стефан знао добро једну ствар, да је Француска велика држава, да су Французи велики народ и да ће тај процес денационализације Француза ићи тешко.

Де Гол је изгубио на изборима, 1969. се повукао.

После Де Гола се појавио необичан политичар, потоњи председник Француске, звао се Жорж Помпиду. Он је поникао из деголистичког покрета, али се удаљавао од Де Гола, да би се на крају разишли. Прве пукотине су настале у начину разрешавања побуне 1968. године, био је прагматичнији од Де Гола, када се ради о односима са Енглеском и проевропској оријентацији.

Стефан је вијао у рукама Југословена у Лилу, сјактаве часописе, препуне слика младог Југословена робусног Стефана Марковића, поносно су читали: *Југословен Стефан Марковић најјачи и најзгоднији човек у Паризу!* Познавао је из Београда лично Стефана, јак је као земља, али да је најјачи човек у Паризу, не иде. Још је неумеснија тврдња да је најзгоднији мушкарац у Паризу. Тачно је да је врло мужеван, али у Београду, колико он зна, није био сврставан у запажене заводнике.

2 Живео слободни Квебек!

Булеварски листови су спомињали наводну аферу Стефана Марковића са супругом Жоржа Помпидуа, Стефан је то тумачио као вулгарне лажи и међустраначка подметања. Једног дана кроз његову улицу пројури колона аутомобила, рекламирају општинске одборнике. Виде слику младог човека, кандидата за одборника. Уђе у зграду, отвори поштанско сандуче, у њему нађе фотографију голе младе бујне жене, раширила ноге на раменима мужевном момку. Стоји текст да је она супруга кандидата за одборника.

Марија га је потпуно опила. Шапутала му је најдраже љупкости, сневали су породицу, децу, да живе свој живот, у свом свету.

Занимљив је један Стефанов сан. Ево га: *Касније када се доселио у Маријин стан, чим је ушао први пут у њен стан, тргнуо се. Па мени је овај стан познат. Као да сам у њему био толико пута. Крочио је на терасу, погледао у зидове, у симсове, у балконе. Хоће да се присети, све ово ми је однекле тако познато. Поче да се присећа опсесивног сна, или јаве. Устао је из свога кревета у стану у Лилу, то је било пре него што је упознао Марију, напољу је месечина претварала ноћ у дан, обукао се, али није навукао ципеле, јурнуо је бос празном улицом, прохладно, сипе ситне снежне пахуљице. Истрча само у кошуљи и панталонама пред високу старинску зграду од неколико спратова...* Настави брже-боље да се присећа сна, преплашен да опет нешто не заборави. *Виде себе како се као мајмун вере уз зидове Маријине зграде, као по дрвећу, помамно се пентрао невероватном брзином. Граби за симсове, прозоре, избочине, улеће скоро го као помахнитао са терасе на терасу, на крају јаросно ускочи у Маријину собу. Затече је у кревету. Чекала га је гола у страсном врућем загрљају. Па ја тај сан одавно сањам.* Присети се детаља, који га запрепасти. *Цело време га је Марија оставила да на миру разгледа. Није га ни у чему ометала.*

Бурвил и Фернандел су глумци, комичари, али и тако лепо певају. Понос Француске. Стефан се питао: *Зашто тако молећиво на крају песме понављају: 'Но, но, но', као да моле оца да не скине кајиш и не ишиба их? Као да се стално од некога бране.*

Стефана од свих француских писаца највише инспирише јунак романа Виктора Игоа, Жан Валжан, због своје моралне доследности...

Маријин старији брат их је понекад позивао на малу јахту, отиснули би се сунчаног дана пучином, палубом су одјекивали тонови Битлса *Yellow submarine.*[3] Мишел је крманио, пресретан и

3 Жута подморница

необичног расположења је певушио са Битлсима, показивао је ван себе од радости руком на запад: *Енглези су одувек краљеви морских стаза. Довер, Енглеска.* Одкако га је упознао, у њему је препознао човека који дубоко обожава Енглезе и Енглеску.

Стефану је познато да су Французи велики народ сјајне историје и великих победа, сада су у уједињној Европи, Енглеска и Немачка су традиционални ривали, поносни Французи не воле заповедничку Америку и Енглеску. Француска је окружена моћним државама које имају своје аспирације супротне Француској. А Мишел упро очи у Енглеску.

Марија са њене стране му је често говорила сва егазалтирана о Немачкој и Немцима и да Французи са Немцима имају заједничку генетику.

Није у почетку схватао зашто су осећања Марије и њеног брата дијаметрално другачија од већине Француза. *Ти си 'le homme fort sur le trone du paon'. Не само ти, него и ја. 'Nous sommes tous les deux forts sur le trone du paon'.*[4] Стефан је поједине њене необичне поруке, постепено схватао. Ипак је погледао благо упитно.

Ти си дошао, јаки човек из Београда. Провиђење те је послало да ми се придружиш. Французи и Срби, удаљени народи, а заједничка незахвална судбина. Немамо ми толико заједничких интереса, можда има много више супротних. Али, имамо сличну незахвалну судбину. Нас нису зближавали заједнички интереси, колико смо ми то умишљали, него заједничка тежња ка висинама слободе. Не очекујмо светлост са далеких звезда, заљубимо ка загубљеним светлуцавим тачкицама у свемиру. Логика чињеница може претворити мржњу у љубав, јер се једино тако може спасити од немилости свемоћних… Али да моћнији у томе препознају искреност и њихов интерес.

Лични интерес је одувек владао светом, она не рече ништа на овај његов кратак коментар изговорен на енглеском.

Стефан је срео у југословенском ресторану средовечног агронома Драгутина из Јагодине. Средином педесетих година је провео две године у Забели, певушио на слави четничку песмицу. Када изађе из затвора, што пре заврши студије агрономије, и право у вољену Француску, сви су му о братској Француској говорили све најбоље, Де Гол више воли Чичу него Тита. Научи језик и запосли се у млекари у околини Лила, син иде у основну школу. Позове га

4 Ти си јак на престолу пауна. Обоје смо јаки на престолу пауна.

директорка школе, каже му: *Ви обожавате Французе, то је лепо, али знајте да Французи не обожавају Србе у толикој мери.*

Са прозора њиховог стана се доле види бистро, неки људи и жене само улазе и излазе. *Знаш откуд,* рече, *бистро у француском језику?,* упита Марију. Она је ћутала. *Од руске речи 'бистро', што значи брзо, нешто на брзину. Заиста?,* насмеши се...

Стефан је стекао у Француској искуства о припадницима појединих народа. Са једним студентом Французом је разговарао о називу '*бистро*', да је из руског језика, студент се пакосно насмеши. *Француз Жорж д Антес је убио Пушкина у двобоју.*

А са једним Русом је такође разговарао, овај му рече поносно: *Руси су могли заробити Наполеона да су хтели, пустили су га да оде понижен из Русије.*

Једнога дана се десило нешто врло лоше. Политичке избеглице из Југославије су Стефана, без повода са његове стране, физички напале, испаде на крају да је он први почео.

Марија и он су проводили то вече у кафеу, пола у Француској, пола у Белгији, отплесали су занети из Француске у Белгију. Из Белгије, из полумарака, долетела су два дрска тамносмеђа витка момка средњег раста, устремише се на пар занесен игром, грубо су одгурнули Стефана. Исто онако као што је Рудолф Валентино одгурнуо Американца у немом филму. Марија се енергично склони у страну.

Стефан се понео одмерено, удаљио се смирено од напасника и придружио се Марији у гужви посетиоца.

Из гомиле присутних се појавише два полицајца, насилници нестадоше. Пред њих крочише два мрачна момка: *Тај господин их је први одгурнуо,* упреше рукама на Стефана. Стефан рече Марији: *Лажу као сведоци.* Полицајци прићоше Стефану: *Ваше исправе. Ви сте илегално ушли у Белгију, имате југословенски пасош, а немате визу.*

Брујала је локална штампа. Стефанови послодавци нису нимало наивни, веровали су му, и Марији, али су били принуђени да се јавно ограде од свога младог научника пореклом из Југославије. Послали су га на отворено боловање, што се рашчуло. Тиме је његова каријера у Француској била запечаћена.

Уследили су насртаји охрабрених деликвената, уличара. Био је принуђен да напусти Француску, није имао где, него да се врати у Београд. Он је возио својим колима до Париза, на жезеничкој

станици *Paris gard du nord* се укрцао на воз за Београд. Стефан не воли авион, има страх од висине.

Враћају те за Београд, знај да смо ми одавде стално уз тебе, не очекујмо светлост са далеких звезда, ми пловимо сви заједно, и ти са нама, ка звезданим тачкицама у свемиру; наша искрена љубав ће временом придобити разумевање која сада нема, волимо искрено оне који нас не воле.

А судбина Русије?

Стефан је назирао делове слагалице: *Југославија, Срби, Хрвати, Словенци, Муслимани, Албанци, Балкан, имају своје пријатеље и непријатеље. Полетимо из балканизације неде у бескрајне високе просторе, ка светлости удаљених звезда, ка објективности чињеница, ка истини,* сети се Хегела. Да ли је Хегел био сањалица?

Да ли сам ја занесењак?, питао се.

Марија је остала сама. Како је воз за Београд завијао, она је била све мања, да би се претворила у тамну тачкицу, али која је зрачила небу сјајан зрак.

Ксенија Катанић

ВЛАДАВИНА ЈЕЗИЧКЕ МАГИЈЕ
(Маргина уз читање поезије Ђорђа Сладоја)

У елитним просторима српске литературе и културе, онтолошки затемељена лирика Ђорђа Сладоја (1954, село Клиња код Улога, околина Калиновика у Горњој Херцеговини) има сасвим посебно место. Његово индивидуалисано мислилачко и поетско стваралаштво посвећено је контемплацији суштинских феномена живљења. Отуда се у стиховима појављује стална упитаност, којом Сладоје постојано тражи језгро постојања. Тачније, промишља чисту бит (есенцију) битка. Јер, уметност и јесте стање духа које карактерише упитаност над смислом бивствовања. Као форма сазнавања живота у његовој бесконачности, она и има задатак да осветли саме корене бића и света. Сладоје припада лози мислених лиричара стражиловског усмерења, који, многоструко захватајући живот, све(т) подређују систематској медитацији. У суочењу са збиљом, упорно истрајава на том полазишту, јер, као и сви истински песници, и он живи у тајни, непрестано ударајући о међе несазнатог (*Нема видиоца и песника који не осећа тајанство,* написала је Исидора Секулић). Иако битише у скептицизму, непосустало преиспитујући емпиријску стварност, Сладоје дубоко урања у тајности које живот собом носи (јер, у свом најдубљем темељу, лирика је онтологија). Неуморно тежи да допре до опште одгонетке свега постојећег, тим пре што су у данашњици давно већ изгубљене вредносне одреднице смисла. Проничући у суштину, настоји да артистичко-филозофском страшћу искаже своје поетско-спекулативне садржаје о живљењу, коме је непрестана мена најбитнија судбинска одредница. И данас, кад је на врхунцу стваралачких снага, кад има богато књижевно и животно искуство, он неуморно одгонета тајно срце појава, у чему, између осталог, и јесте аутентична драж ове поезије.

ТРАДИЦИОНАЛНИ ЛИРИЗАМ

Чак и овлашним увидом у књижевно-критичку литературу осведочавамо се да је, као снажна песничка индивидуалност, Сладоје врло плодан стваралац. У текстовима есејистичке инспирације, Никола Кољевић, Драган Хамовић, Милан Ненадић, Ранко Поповић,

Михајло Пантић, Иван Негришорац и други, наглашавају да је, несвакидашњом снагом надахнућа, новосадски поета створио раскошан творачко-имагинативни опус, саздао дело особене литерарно-филозофске вредности. У есејима читамо да је Сладоје, пре свега, стваралац заметних опсервационих моћи, намах препознатљив по поетским потенцијалима инспирације. Песник сасвим оригиналног визионирања, који се издваја по имагинативном замаху и спиритуалним расположењима. По густој контемплативној атмосфери, специфичној метафорологији и самосвојном звуку. Као и по ноти искрености и непосредности! Реч је, дакле, о песничком свету јаке конституције и доследне спиритуализације, који се крију у магичној лепоти песама. Сладоје има уметничку моћ да, везући гипке асоцијације, свему бивствујућем подари духовни битак. У есејистици је такође истицано да је стваралац традиционалног усмерења. Дубоко приклоњен интелигибилности и рефлексивизацији, филозофски близак животу, Сладоје је песник егзистентних проблема живота, окренут и свакодневним (малим) стварима, сагледаним у њиховим акордима и дизакордима. Критичари су такође подвукли да се његова контемплација живота напаја у филозофском, у софистичком. У својој лирици полифонијске архитектонике, Сладоје исповеда претежно трагична животна и историјска искуства. Интелектуално усмерена, поезија је то егзистенцијалне тескобе. Проходећи кроз емпирику, поета – вечити *несмиреник* – кроз неку слутну срж, најчешће са ироничном интонацијом, пева о животним грбинама, о страховима и пакловима живота. Отуда лирика и поседује потресну драматику. У есејима је такође потврђена и чињеница да су Сладојеве визије блиске исихастичкој клими. У додиру са исихијом, пева готово монашки завештан и, како сам каже, дане проводи *у тихожитију: силазак у самоћу* доноси му велике катарзе духа.

Додали бисмо да је песник најчешће приклоњен тамној палети. Колористика је готово угашена. У стиховима преовлађује тмурносива гама. Доминира спектар тучаних боја: мрка, уморносива и умбра. Оне почесто асоцирају на расточавање, разлажу се и нестају у стиховима пуним неког слутећег даха. Лазурности готово и нема, као ни развидних пастел боја, а кад се и јаве, брзо се размину (у стиховима, залебде само душе зелених боја, у раном бујању пролећа).

Сладоје је велики привржeник и наследник фолклорне естетике са којом често побеседи. Традиције и естетике, одгојен на уметничкој традицији, стваралачко надахнуће налази у народном фолклору

(одлично познаје менталитет народне поезије), из кога и притиче неисцрпно језичко богатство. Љубав за фолклор понео је из завичаја. Нарочито је посвећен поведању древних предања. Сладојева поезија етиолошки је настала на подлози народних песама: има порекло у најстаријим језичким слојевима (песник је збиратељ архаичних речи). Из праслојева језика изнете речи, он непрестано искушава и комбинује, из сваког стиха се гласка понека скаска. Оне су дале печат и стиховању и песниковом општем посматрању света. Предања и предањска мистика, које је понео из врта усмене традиције, лирици су дали архаичну патину. Такође, дубоко је привржен антици и Библији. Његова поезија је дело првенствено хришћанске инспирације (из песама зрачи православни карактер). Као поета широке песничке културе, опијен естетиком романтичара, Сладоје стоји и у озрачју српских стваралаца: његова лирика поседује и дах Шантића, Јакшића, Костића, В. Илића, П. Кочића... Са много уметничке ватре, афирмише живот природе и њен тајанствени пулс: неуморно опева и вегетабилне и зоотеме, пантеистичку виталност биља и животиња. У стиховима има савибрирања са тајанственим светом флоре *(законом хлорофила)* и фауне, биљака и зверења, о којима говори антропоморфистички.

ПЕВАЊЕ У МЕЛАНХОЛИЧНИМ РЕГИСТРИМА

Сладоје поетском симултаношћу жели да проникне у два временска лика: прошлост (са којим непрестано води дијалог) и садашњост. Може да се каже да је, ношен елегичношћу као својом основном инспирацијом, компактније везан са минулим него са комплетношћу садашњег времена. Отуда су му, као ствараоцу, највећа светиња слава прошлости и *сшари дани* (често пева на тему пролазности), као и узорни преци. Потврђујући снагу своје мисаоности и високу медитативно-лирску температуру, из збирке у збирку, Сладоје тежи да све(т) сведе у сазнајне, гномске координате. Отемељена на сумњи као спознајном принципу, несмирена мисао веруга, пролазећи кроз бројне метаморфозе, кроз врлети и теснаце, кроз узбрђа и развођа, асоцијативне урвине и продолине. Са колико ткалачке вештине Сладоје тка своје *йлешење словес!* Као страсна мислилачка природа, негује интелектуални стил, у коме доминира игра скепсе. Има моћ да, несвакидашњом метафоричком фигураликом, ометафоризује феномене наоколног света. Пева у меланхоличним регистрима. Другим речима речено, пребујан свет

његове маште, почива на меланхоличној (и скептичкој) души. Као интелектуалац-аналитичар, он размишља у опорим тезама и антитезама. Разуме се, уз неизбежност парадокса као параграфа књижевног поступка, којим се истовремено и изриче и скрива и који је веома битан за психолошки колорит песама. Врло често: на склоности према (само)иронији и према Ништа (реч је о ироничном лиризму: поета иронијом провокантно (о)сенчи апсурде земаљске егзистенције). Као особен меандар, Сладојева песма је жижа знаменитих рефлексивних спознаја (у њој често има и профетског тона). Меланхоличну контемплацију живота сплео је у бројаницу мисаоних и промисаоних тренутака – доказ да је, као песник-медитатор, досегао завидне филозофске увиде. Он спиритуалну супстанцу своди на сублимате, што и јесте примарна карактеристика лирике (често и на афористику). Може се рећи да је и својеврстан дефинитор: филозофски формулише вредне поенте збирајући их у бројне (универзалне) вредносне кругове.

ПОЕТА-БОГОТРАЖИЛАЦ

Сладоје је песник-боготражилац. Он зна да је, као Демијург, Бог творац свеживота – видљивог света као и невидљивог – уједно и врхунски словоподаритељ. Отуда Сладојева песма – средиште духовног света – води порекло из виших метафизичких сфера, по оном Његошевом дистиху *Свемоћућство светом тајном шаити / Само души пламена поете*. Као божје уздарје, она, дакле, настаје по божјем налогу. Бог дарују стих у стању *међу јавом и мед сном*, што значи да је опосредована Богом – савршеним Песником. А то значи да поету подсвест води на пут сањарења, у оно костићевско снојавље. Сладоје је, наиме, међу песницима-небоземницима, који снажно осећају божанско демијуршко присуство при стваралачком чину. Певајући често дозива Бога (*учини Свемоћући / Да се душа у Реч скући*; у миљковићевски инспирисаним стиховима каже: *У овом вакту рђаву, / Што мрви нас и ћеречи, / Ми зидамо тврђаву / Од узалудних речи, / Од жежене самоће – / Песму целу и лепу. / А када све растепу, / А верујмида хоће, / И на три половине, / И на четири стране, / Да л' ће свирале зовине / Умети да нас бране* (из збирке *Трепетник*). Генетски гледано, дакле, порекло Сладојеве поезије је на небу, јер је лирика космичко начело којим зрачи. Слојевитост њена зачиње се у стварности, али су јој стварносни предели преуски. Стилом (полу)сањања непрестано се отима у наддимензионално,

у езотеризам. Јер, песника интересује метафизичка изастварност (лирика је тајна, чудо једва изрециво). Он онирички алхемијом прави пробој у трансценденталност, како би, у луку од реалности до трансценденције, спознао тајанство Бога и живљења. Пореклом из оностраних дубина, поетски чин је тако увек пустоловина духа, реч (логос Бога) је сан, а песма зрачница трансценденталних сила. Отуда Сладојево песничко дело је езотерно. Као поета трепетљиве душе, он негује езотеријско схватање поезије (у стиховима често говори о проблемима психологије стварања и својим поетичким ставовима; у многим песмама је версификовао своју онтолошки основану кохерентну поетику).

ТАМНОВИЛАЈЕТСКА ИРАЦИОНАЛНОСТ

Где је право порекло Сладојеве неограничене креативности? Сви ови меандрични стихови упућују на безграничну фантазију, тј. на подсвесна расположења душе, знаменита у тајновитој мистерији стварања. Сладоје је интуиционалиста и ирационалиста. Радо се повуче из живота и света да би, у фазама потпуне субјективности, живео у својим сновиђењима. Уметност и јесте сан који снагу црпи из јаве (свако уметничко дело је зарањање у подсвест, у подсвесне силе психе (на пример, прустовски сан). Сладоје је песник имагинације! То значи да се у својим стиховима трајно повинује играма сновеним и магновеним: испевава своја сновиђења. Познато је, у заумљу се стапају јава и сан. У сваку песму Сладоје упрофилише сновност, јер човек опстајава и у сновима (интересантно је да још на почетку песничке каријере, у првој збирци под насловом *Дневник несанице*, у надреалистички обојеним стиховима, иште *таин сна*). Од тада до данас, Сладоје је раскошник сновиђења! Потопљене у тишине исихијске, његове песме су перманентно сановање – стиховање ојачано онириком. Управо то снатриво лице поезије показује да новосадски песник има изразит имагинарни его. Да дубоко проживљава своја сновиђења. Лепота укупне лирске постуре и лежи у чињеници да ствара у полусну, у интерференцијама свести и подсвести (разуме се, по оном елиотовском, уметнички чин је такође и прецизан свесни рад). Његови стихови се искре из имагинарног духа, када се, помоћу сна, долази у додир са вишим силама скривеног човековог бића. Зато, згуснуте у безброј циклуса, све збирке – отисци сна – и имају фактуру врло привлачног имагинарног света: носе ауру сновидног. А сневање је увек препуно фантазија (у критици се увек

наглашавало да су моћи Сладојеве маште неисцрпне). У сну се непогрешиво оспољи идентитет: све што песник акумулира у себе, остаје ужљебљено у фантазерској свести, у иреалном. Другим речима речено, утањањем у тамновилајетску ирационалност, Сладоје је, у ствари, ткиву своје онирике само дао вечно обличје уметности. Неизоставно додајемо, јер то је архиважан податак, да је, у пуном заносу литерарних играрија, исписао стихове у којима изузетно плене сјај и свежина језика из сна. Као велики медитативац и емотивац (и интуитивац), радо се, акробатиком језичких снага, препушта алхемијској иницијативи речи као аспекта психе. У стиховима прави нове комбинације речи, калеидоскопираних у несвесним слојевима душе. Сажима диспаратности, изобличује збиљу у незбиљско. Исконским метафорским силама језика и спретним инверзијама и синестезијама мења реални ред. Уводи иреалност и иреалне боје, при чему се, у акценатском смислу, успоставља експанзија беспрекорних рима и сликова, којима и постиже музичку волуминозност. Сладојева високофреквентна поезија је, баш захваљујући сновиђењима, и опточена сугестијом непролазне лепоте.

ОНИРИЧНОСТ ПЕСАМА

Како је већ наведено, ониричност је коренито тло Сладојевих песама. Или другачије речено, сан и хипногени ефекти су надмоћна реалност у његовој лирици. Имагистички описи, чудна маштанија, запредања загонетки, трансцендентални вилајети – све има порекло у ониричким трезорима песниковог бића. Разуме се, Сладоје не солира: у нашој поезији има још песника-сневача (споменућемо, на пример, Лазу Костића и Диса, хипнагогичко стваралаштво Ђоке Стојичића; и у лири Николе Страјнић, на пример, препознаје се танано сновање: визије пропуштене кроз филтер онирике, поета утискује у своје стихове; Мирослав Алексић је такође имагинативац), али су они ипак ређи на нашим просторима. Сладојеве песме су један непрекидан унутрашњи монолог, огледало стварности унутрашњег *ја*. Јер, удубљен у самога себе, поета настоји да прикне и у тајне свог невидљивог (а најреалнијег) унутрашњег бића – у стања подсвести. Као услојени палимпсести, они су огледала свесне, подсвесне и надсвесне стварности самог песника. Пребивањем у сновиђењима, биће превладава своју временску и просторну ограниченост. Стога Сладојева поезија непрестано кореспондира са трансценденталним. Јер су снови увек блиски магији и окултном.

Песнички чин и јесте алхемија: само мисаоно и имагинативно, дакле, моћима фантазије, може се продрети у безграничје, уздигнути у надзбиљу, у епифанију невидљиве тајне. У Сладојевим стиховима доминирају праслике и симболи које его саздаје сублимацијом, односно уметничком имагинацијом. Изнесени из сна, из субјективности Јаства, стихови су одраз тоталности психе, где и пребива архетип – основни ментални образац и уједно и креативни принцип песама.

БИОГРАФСКИ КОРЕН СТИХОВА

Иако је познато да је Сладојева тематика неисцрпна, ипак се намећу два изразита мотива: завичај и историја. Завичај је неувењљив мотив Сладојеве поезије: он је песник-завичајац. О овој увертирној (и стајаћој) теми, испевао је руковет сањарских стихова којима је озвучио своју биографију. Два су географска упоришта ове поезије, две животне обале, два драгоцена језгра: Горња Херцеговина и Нови Сад. Из биографије знамо да је чешће мењао место боравка, да је био вечити преселник, ахасферски потукач и да је отуда патња – та вечна тиранка човековог живота, како је писао Иво Андрић – обележила и Сладојев луталачки лук животописа. Он се протеже од Херцеговине *(ђе је зрно клицу заметнуло)* до Баната. Гимназију је завршио у Сечњу, студије социологије у Сарајеву, живео је у Врбасу, а од 2007. је настањен у Новом Саду, како сам тврди – крајњој тачки животне историје. Он је првенствено поклоник и песник завичаја: Горња Херцеговина са својим топосима је једна од основних преокупација песничког рада. Фетишистички је призива у готово свим својим песмама, као и прошлост – упориште сопствене унутрашње дијалектике, којој се увек враћа као живој личној интими. Једном речју речено, завичај је један од врхунаца носталгичног лиризма, који се, откривајући биографски корен стихова, опсено понавља.

У ВРТЛОГУ НЕЗАСПАЛИХ ВЕТРОВА

Сладојева мисао се врло често стани у видокругу патријархалне рустикалне атмосфере родног краја, који је сабирник свих лепота овог света. Својим креативним пером поета конституише планинску конфигурацију (спомиње безбројне топониме Горње Херцеговине). Отвара екран присног завичајног простора, нудећи поглед на кршевите пределе, заогрнуте блудећим облацима, где још од-

звањају акорди негдашњег живота. Веома плене екстеријери самотних шума, у којима кључају изворска била: сценарио чудесне природе што долази из руку божјих. Давно напуштен, завичај станује уклупчан у гротлу камењара, где жуморе само планински зденци и краљују тишине венци. У песмама доминира село Клиња, што се некада гнездило испод планинских окомака у вртлогу незаспалих ветрова (*Твоје су але стокриле / Све моје прахом покриле*). Незаборавни су, на пример, стихови елегичне душевности, у којима, кад магла затвори видике, учас јекне громор громова и узбесне ветрови, или они у којима снег заспе планинска седла и продоља, када, са оштрих бридова, простором задоминира величанствена небеска светлина (отуда и потиче метафизика светлости у стиховима). Изузетна је светлосна лепота тих песама! Запустело и затрто, Клиња је данас без становника, не постоји на географској карти. Стога је у стиховима често и присутно снажно осећање пролазности. Усуд угашеног родитељског огњишта песника је суочио са стварношћу смрти, кад све се обурвава у ништавило и Ништа (смрт је *наша поткућница*, каже песник). Проводећи интроспекцијску анализу, поета је прошао кроз катарзу личне драме, исповедајући солилоквиј усамљеника у пијанисиму привиђења и молова. Пејзажима, духом и језиком, завичај живи још само у сећању, у обиљу акумулираних успомена. Он је данас окамењена епифанијска слика. Уз зуј онирички вретена, поета само у меморији може да слуша изворска била, сања пламсаје кандила и мирис тамјана. И да жуди да, кроз копрену астралне вечности, поново сретне вољене, изгубљене у временској пролазности. Из фермената прошлог времена, у стиховима пред духом искрсавају пејзажи бола: том чињеницом је интониран и читав опус. Туга је заправо најсвојственији тон Сладојеве лирике.

ДОМ – ФОКУС ЛИРИКЕ

Дајући маха носталгичним осећањима, Сладоје непрестано трага за изгубљеним завичајем. Узноситом интонацијом пева о врту вечног детињства (спомиње *детињства тајке*). Изражава жал због изгубљене невине чистоте дечјег доба, које је било уточиште и заклоница пред недаћама живота. Окрећући се успоменама, он, у ствари, дочарава старожитије, доба кад су се поштовали старовремски адети и испуњавали предачки завети. Кад су, у патријархалном менталном оквиру, владали старештво и ред живљења (он је у суштини традиционалиста, васпитан на традицији патријархалних узуса), у

коме је и задахнут култом високих етичких вредности. Сладојева аутобиографска психолошка транспозиција концентрише се око дома као најизраженијег фокуса лирике. Око ројишта незаборавних породичних слика у онириjском овалу, што полако већ прелазе у безвременост, у нестварност (можда су те слике и учиниле да се песник отисне у бескрај трансценденције). У ствари, он стиховима указује идолопоклонство патријархалном идеалу, кад се у породици живело по Ванђељу, по божјој речи и традиционалним адетима. У контексту Сладојеве поетске слике, кроз магме сновиђења сагледан, доминира, никад прежаљен, светао породични круг, који је, у временској пролазности, нестао као у тренућу ока. Плене ликови мајке, оца и других из родослова, који су некада сенили просторима Клиње и Удине. У времену изгубљена, драга лица су кристалисана у еидетске слике (само истински песник познаје прелогичку духовност, која му је доступна јер има способност за еидетичко виђење). У песмама су се родни темељи, кућни праг и слеме давно замироточили: злате их успомене на давне претпразничке вечери (певање је блиско маштама Алексе Шантића, Сладоја зову *српски Шантић*, као доказ да је дубоко укључен у струју романтичарске искуствености). Песник елегичних снатрења, он се често сећа *наше вечери бадње*: *И у те часе јаве се мени / Гласови мили из златне сламе / И мирис далеки зимзелени / А неко благо из прикрајка / Ко с иконе се смеши на ме – / И душа трепти и слово сјајка* (из збирке *Манастирски баштован*). Или, на пример, *Увеоче мој зелен,* песма у којој *Све се цветом заметнуло / Осим тебе свето семе / Зелени се прагоњиште / Олистало кућно сљеме / Окле ћеш ми поникнути / Босиоче мој пелине / Сем из ране и ожиљка / Из јаме и раселине / Осим оне црне греде / Што још у ме миро точи / Шта ћу тобом закитити / Док се бршљан босиочи / Хоћеш ли ми мирисати / У епитаф кад ме сроче / У студено мрамор-слово / Мој зелени увеоче* (из збирке *Златне олупине).* Из фреске фамилијарних слика указујемо читаоцу, на пример, и на дивно *Писмо мајци* (горка исповест јакшићевске провенијенције), као и на песму антологијског значења *На гробу очевом* (снажан очев имаго). А и на једну панонску песму, са новосадске адресе, као доказ да се сасвим аклиматизирао у новосадској средини (дошао 2007): *Извештај из Улице Симеона Пишчевића Ево ме у Новом Саду у старој Неопланти – / Допутио сам овамо на путајућој санти / Ко слепи путник у возу до Лапова / Који нечујно клизи у правцу Астапова / И то је дакле славна српска Атина / Склопљена од*

малих тужних Апатина / А слутим – ту још у маїли трепти Стражилово / И Фрушка коју је сам Господ помилово / Кроз прозор видим шуму шћућурену у жбуњу / Док Цигани и коњи довлаче дрва у њу / На проланку се дими плане и птичја чарка / Но и шуме се клоним – нисам ти ни за парка / И овде чујем топот што значи још ме їоне / Али се не осврћем мој добри Симеоне / Нек чине шта им је воља – нек харају и робе / Не бежим више никуд – чекај ме зелени їробе.

ЗАТОЧНИК КОСОВСКЕ МИСЛИ

Егзистенција Сладојевог лирског света заснива се и на историји, која је његов први праг и подлога. Исписане у традицији песимистичког поимања света, песме имају епицентар у историјској прошлости. Она је у многим Сладојевим мисаоним језгрима. У временој реци непрестано су му на уму историјске патње нашег тла. Изнад свега – косовска мисао. И Косово – неумитно судиште – где *зује црна времена* и допире ехо разјечаних тужбалица. Косово је *први морални арґумент,* написао је Иво Андрић, простор где су се вечно преламале српска историја и судбина. Сладоје је заточник косовске мисли и Лазаревог завета. Поклоник је никад ожалованих косовских злосрећника – архетипских јунака – осијаних вечном светлошћу, који су својом жртвом зајездили у бесконачне векове. Сладојева несаничка меланхолија исходи и из данашњице, која, сва у кризама, живи, како каже, *у помутенију великоме* (*Историја је лудница,* рекао је Добрица Ћосић). Зацарило се, по оној његошевској синтагми, помутљиво *пошљедње време.* Живимо на ветрометини ратова, *у веку пораза,* у коме је *историја постала разисторија* (Д. Ћосић). Сладојева поезија се сплела и са догађајима 90-их, у којима су рапидно расла гробља. И данас, на пресрету векова, свет је апсурдан, без логике, одавно на погубним бесветим странпутицама и стрминама. Данашњи свет живи црне перспективе трагичних збивања, која се рапидно умножавају. Да ли се икада може надмостити раскол који је посејан међу народима данашњице?

МАГИЗАМ ЕУФОНИЈЕ

Сладојев језик је једна посебна демијургија. Као изврстан оператор, то је одавно познато и увек наглашавано, импресионира мелодијски, што значи да је спојио речи са музичком ексклузивношћу. Неуморан је и врло дисциплинован градитељ. Са много артистич-

ке вештине своју поезију гради посве индивидуалисаним језиком и асоцијативним стилом. Засењивачки, рекли бисмо мађионичарски, жонглира речима, мислима, сликама и метафорама, који и јесу срж сваког истинског стваралаштва (поета своју поезију заснива на беспрекорној звуковној структури). Стихове карактерише алхемијска чистота еуфоније. И замах инкантације! Давно је уочено, још од првих збирки, да се Сладојева лирика оснива на мистичкој авантури духа и сугестији смисла и звука – на магији језика. У певању искушава међусобне комбинације различитих значења (често са призвуком дијалекталности) и звуковних ефеката. Он је и баштинар, са богатим арсеналом израза, старинских речи набујалих смислом и подсмислом. Увео је многе локално обојене речи, чиме је окњижевио жив народни говор свог херцеговачког краја. Стога је, налик на математичку формулу, лирика вибрантна и пуна магичних енергија. У пребујном навирању слика, са много умаштаних оиричких фрагмената, непрестано се замеће једна уникатна музичка игра, која политуру катренских стихова и чини непоновљивом. Песме углавном компонује у постмодерном кључу, при чему је метафора најбитније песничко стилско средство. Као пустолов пред досад неоткривеним подручјима језика, плени мелодијском неодољивошћу. Он је маг речи, то је одувек истицано, који зналачки постиже ефекте музике у стиховима. Тананом песничком техником искушава звучне склопове, градећи звучну тканицу сликова, какви се у укупној историји српског стиховања ретко чују – узбудљиву музику стихова. Импресионирају складност катренске форме, богат римариј, одмерен ритам, метричка тачност, бирана реч (свака готово геометријски одвагана, углађена, гипка и динамична). И вибрантан звук сликовања (слик има беспрекорну еуфонијску улогу) – звучање јединственог оркестра. Ево једне такве песме-басме непревазиђене лепоте, са маестрално римованим стиховима јединствене акустичности, који особеним имагинарним сјајем хипнотички делује на читаоца: *Данонoћна бајалица – Узми воде ӣреко маше и млека из левоӣ роӣа, / Месечине са наковња и уӣевља белоӣ ӣлоӣа. / Провуци се исӣод сенке младоӣ вука, и срндаћа, / Ушиј крило од шишмиша, обрву од зелембаћа, / Треће срце Балачково, ӣрейавицу Злоӣоӣлеђе – / Тврдим концем ӣреко коӣа и караван за ноћ ӣређе. / Оӣаши се бршљан-врежом, ӣканицом од змијскоӣ свлака, / И одјеком неначеӣим ӣавранововоӣ ӣрвоӣ ӣака. / Ушушкај се и уӣеӣни венцем лука, кором лике, / Заузлај се, уӣонӣај се – нећеш међу ӣерјанике. / Носи длеӣо, ӣоӣковицу, зӣаслу кресӣу од*

шешреба – / Прошив чина и ушвара, сшраве, зїране и суїреба. / Беж, девеши ушорниче, крива врано, їладна ало – / Бај, не їресшај – видиш да је – на ше чудо кидисало (из збирке *Далеко је Хиландар*). И ова песма, између бројних других, убедљиво показује владавину језичке магије. У машти се језик непрестано метафорички преображава, све до оне иреалности блиске сну – сугестивном онироидном зрачењу које, открива магијске снаге душе. И – као јасну потврду аутономности поезије – јединствен магизам еуфоније!

Књиге песама (по хронологији књижевног објављивања): *Дневник несанице* (1976), *Велики їосш* (1984), *Свакодневни ушорник* (1989), *Трїешник* (1992), *Плач Свешої Саве* (1995), *Пешозарни мученици* (1998), *Далеко је Хиландрар* (2000), *Оїледалце срїско* (2003), *Мала васкрсења* (2006), *Манасширски башшован* (2008, 2009), *Злашне олуїине* (2012), *Силазак у самоћу* (2015), *Певач у маїли* (2017). Објавио је и књигу песама за децу *Немој да ме зазмајаваш* (2004), као и књиге изабраних песама *Дани лијевљани* (1996), *Чуваркућа* (1999), *Душа са седам кора* (2003), *Поїлед у авлију* (2006), *Горска служба* (2010), *Земља и речи* (2011). Приредио је *Најлешше їесме Рајка Пешрова Ноїа* (2002). Андреј Базилевски је у Москви приредио Сладојеве изабране песме у књизи *Привикавање на будућносш* (2007).

Награде: Змајева награда, Дучићева награда, Жичка хрисовуља, награде *Бранко Ћоїић, Лаза Косшић, Јелена Балшић, Рисшо Рашковић, Скендер Куленовић, Душко Трифуновић, Машијевић, Шанїићеву наїраду, Пешровдански вијенац, Круна десїоша Сшефана Лазаревића, Кочићево їеро, Кондир Косовке девојке, Печаш вароши сремскокарловачке,* БИГЗ-ову награду, *Пјесник – свједок времена,* награду листа *Младосш, Град їисаца – Херцеї Нови, Заїлањски Орфеј,* Октобарску награду града Врбаса, *Одзиви Филиїу Вишњићу, Велику базјашку їовељу* у Руминији, награду *Зтај Оїњени Вук, Марко Миљанов, Песничко усїење* (на 700-годишњицу манастира Бањска), Извиискра Његошева...

Лазар Букумировић

ОДИСЕЈ ЗА ВОЛАНОМ

(Јелена Калајџија, *Прљави снешко на усијаној хауби*, Београд, 2021)

Прва збирка поезије Јелене Калајџије, Прљави снешко на усијаној хауби, објављена је у издању Завода за проучавање културног развитка у едицији *Присуства*, као победничка књига поезије на конкурсу *Новица Тадић* за младе песнике за 2021. годину. Исте године ауторка је објавила и сликовницу Скровиште за тајну (илустровала Мирна Јовановић, Прометеј, 2021), а након ње још једну збирку песама, У мередову (Центар за афирмацију стваралаштва Поетикум, 2022). Поред тога, ауторка је и двојезичких библиотечких приручника Под кровом књиге (са Бојаном Грујић, 2014) и Креативна конзумација културе (2018).

Збирка Прљави снешко на усијаној хауби подељена је у три циклуса. Први и најкраћи циклус, *Шоферника*, представља заокружену целину и разјашњава синтагму *усијана хауба* из наслова. Наиме, у уводној песми, *У чекању*, преплићу се три подударне равни: певање, пловидба и вожња. Лирски субјекат (мушког рода) жели *мирис слани једноī чисшоī мора, али и да сасшави(м) једну анакреоншску īесму* као што *īожели уморан човјек за излизаним воланим*. Античка алегорија стварања као пловидбе се осавремењује. Море постаје пут, а брод постаје ауто. Једино се усамљени путник не мења временом, а *исшорија се īомјера / за онолико колико је моīуће да неке сшвари више никада не моīу бишти заједничке именице (Између два семафора или Како сам Преживио црвени шалас)*. Долази до граматичке и семиотичке размене – Одисеј и одисеја се умножавају, док се опеване појединости *(īалије царске, бијели крин)* претварају у једнозначне референце.

Међутим, како пролошка песма наговештава, све је само жеља. Анафорско *īожелио сам*, ништа је друго до неизговорено резигнирано *нисам усīио*. Пут тежи да буде море, а савремена поезија је *немоīућносш да се īризна како за роман није сīособно (Тракшаш о савременој īоезији)*. У њој се спајају интимно – лирско и колективно – епско. Но, на том генолошком *кружном шоку са шесш шрака* чини се да не постоји ни *иншимна исīовјесш* ни савремени еп. Упркос несигурности *који је īрави излаз*, парадоксално се пева и објављује се *īјесан*, измештена и аутодеструктивна. Организовање песама у

циклусе као привид епског показује се недовољним. *Бијели крин* у другој песми више није *бијел*. Он је посађен у првој, *крвавој пјесми*, и од тада је само аутопоетичка референца, аутосимбол и неадекватан показивач. Његова референцијалност се, негде успут, на некој од шест трака, изгубила. Таквим суптилним метапоетичким и метафизичким играма, Јелена Калајџија јасно поручује да пева иако је немогуће певање. Да пише збирку иако је збирка немогућа. И управо та немогућност, као когито, збирку уланчава и немогуће песме држи на окупу.

Опевана апорија представљена је као дубока носталгија. Жали се за оним што се није ни могло десити раније или уопште. Возачу-песнику је жао што је завапио *тек кад сам кренуо на пут (Пала природа)*. Вапај, у ствари инвокација музе која је *твој тареж*, јесте кретање на пут. То је још један ненаметљив парадокс који је, као и писање, постао *рутинска, градска вожња*. Поезија настаје онако како се и Зенонова стрела креће, интуитивно, али несхватљиво, успут. У таквој вожњи Јелени Калајџији недостаје висока реторичност и патос *док је још врућ*. Међутим, (такав) патос више не постоји као што не постоји ни могућност да се испева нови хомеровски еп. Одисеја је *врућа*, јер пева о повратку, а возач Јелене Калајџије се није *вратио однекуд*. Он и нема где да се врати, јер је и сам константно кретање. Његова Итака је пут иако он не жели да *буде(м) у леру између два времена у истом вјеку (Јабуке)*.

Чак и када се стигне кући, која је привремено одредиште, капут се *уредно објеси на дрвени офинтер, или ти вјешалицу, /.../ Али брижљиво рачуна да капут има добар поглед / На паркинг (Вјешање живота са добрим погледом на паркинг)*. Паркинг постаје одлична метафора на такав начин схваћеног певања и веома успешна поента првог циклуса. Песма је привремено кочење и привремена пауза након свакодневне вожње градом. У тренуцима делимичног одмора, јер је и тада возач/капут спреман за полазак, сетно, али не и трагично, пролази живот. У последњој песми циклуса муж и жена се налазе заједно, Одисеј и Пенелопа се међусобно дочекују, постоји макар привремено уточиште, упркос томе што вожња, пловидба, певање и живот теку даље. Накратко, *све на мојој рођеној жени / И у вези са њом мене подсјећа на елегантно вјешање живота*. Тријумфалном се чини завршна синтагма. Живот је као капут, или као Гогољев шињел. Он се веша, елегантан је, можда чак и похабан, спреман за полазак и повратак, са добрим погледом на паркинг.

Други циклус, *Моја дивна, гола, пикселна драга*, обимнији од првог, у знаку је ауторкиног postlectum-а. Он је својеврсни ауторско-читалачки дневник. Лектиру Јелене Калајџије сачињавају како српски (Новица Тадић, Растко Петровић), тако и писци с јужнословенског подручја (Мирослав Крлежа, Иван Цанкар), али и светски аутори (Вислава Шимборска, Мађи Таваро, Гонсало М. Тавареш). Њен еклектични избор, чини се, представља неку личну, наднационалну књижевност. У песми *Лектира моје маме*, она одлучно пева: *Нема везе са националним књижевностима. / Географија, напросто. Име Олга више нема везе са Русијом (Гола Олга).* Америчке фарме и име Вилијам (Шекспир, Фокнер, Карлос Вилијамс итд.) *уопште узев* нису *америчка књижевност (Скакавци).*

У читалачкој се свести прочитано спаја у јединствену целину, чак иако се аутори никад нису срели. Спона међу њима јесте проживљена траума: *Дјевојчица пресује балоне у поменутим књигама. И ћути кад загрме митраљези (Postlectum).* Уз то, писци пандуровићевски силазе *са ума као са спрата (Скакавци).* Елегантност живота, упркос *пуцању дамара,* преживљава. Шимборска се облачи *у хаљину / Боје пурпура / И црвени шешир који не иде, али јој уопште не стоји лоше (Ено Шимборске).* Достојанство опстаје упркос мршављењу и сасушености тела. Након таквих сазнања *читалачка свијест пострадава постлектум.* Уосталом, и након песама Јелене Калајџије, свест пажљивијег читаоца страда уколико одлучи да разреши све парадоксе и проблеме Прљавог снешка на усијаној хауби.

Трећи циклус, *До последњег шута,* представља најобимнију и уједно најмање уобличену целину. Песме трећег циклуса надовезују се на претходне. Песма *It* реферише на песму *Ако икада... Реци ми, стари, кад ти се упокојила мајка,* сродна је песми *Мојој мами.* У обема ауторка преиспитује породично наслеђе, првенствено женску линију: *Ти миришеш на моју баку на самрти која је умрла далеко прије тог мириса /.../ Миришем на женско.* Иначе, у међувремену, све остаје исто, иако се таквим не чини. Ауторка то сазнаје *тек листајући у архиви дневну локалну штампу (Све исто).* Новине се не штампају једино током рата, али тада се објављују збирке песама. Тако се потврђује скриболекторска траума претходног циклуса, а истином поезије назива се *економична закрпа рањених душа.* Управо је први део наслова, *прљави снешко,* споменик таквих траума. У истоименој песми ауторка пева: *Ни снијег више није чист.* Тако се имплицитна дефиниција поезије проширује. Она је путовање људи

који су преживели трауму. То, ипак, није никаква трагична и сентиментална дефиниција. Уосталом, она се веома стоички подноси.

Значајно је напоменути и просторну дистанцу између лирских субјеката и драгих особа или остварења жеље. Ујна *на другом крају планете мирно спава,* али и код ње исто *вријеме одлази (Цвјетање Тисе)*. Планета и лопта се сажимају у исту куглу у песми *Фудбал на другом крају свијета.* Још једном се, овог пута експлицитно, пева о бескућништву, о немогућности повратка и несталности. Лирски субјекат *дома нема(м) / Има(м) пут (Шљиве милешевске)*. Чак и синтаксички, овај дистих као да призива Црњанског и његов постулат да *Има себа. Смрти нема*. На том трагу је и читава збирка *лирика немогуће Итаке.*

Последња песма, *Крај*, поново обједињује три равни из пролошке песме. *Бијеле руке*, које су некада биле за воланом, сада су *над морем,* а *то море је можда океан неки / Неко изврнуто небо наглавачке, / Наоблачке, / И ко зна шта још*. У мору које се прижељкивало стапа се читав живот. Чак и *мати сједи на грани*. У океан се уливају сви рукавци елегантног и трагичног живота, а тај океан даље тече *право у средиште / Изокренутог неба*. Одисеј се враћа на изокренуту Итаку. Возач се враћа на изокренути паркинг. Изокренута песма се враћа музи од гарежи. Све остало је исто. Само је једна збирка објављена. И то веома квалитетна збирка.

Љиљана Пешикан-Љуштановић

ДОБРЕ МЕТАМОРФОЗЕ ТЕЛА И СВЕТА

(Горица Радмиловић, *Седи, ујешће те камен*, Удружење књижевника и књижевних преводилаца, Панчево, 2022)

Наслов нове збирке песама Горице Радмиловић *Седи, ујешће те камен* непосредно асоцира на једну од оних трауматичних фраза из детињства које прате и одрасле људе и увлаче им се у снове: *Седи, један! Седи, не ваља то!* Цео свет коме се устајући приближавамо, са којим се самеравамо, гура нас назад, опасан и непријатељски. Или је, можда, овај Горичин камен који гризе шифровани дијалог са Попином *Од злата јабуком* и сликом човека везаног за земљу као камен у усменој разбрајалици:

Седи камен,
На камен,
Те ми броји
Бројанице...[1]

Слути се у овом наслову и онај вишак сензитивности, без којег нема модерне лирике, због којег је Јован Скерлић, заговорник здравља и оптимизма, пребацивао *безусловном песимисти* Сими Пандуревићу да се *у животу осећа као онај одерани јарац из народних песама у јеловом грању.*[2]

Како год га читали, овај наслов, као и наслов првог циклуса *Од тачке до велике петље,* смешта лирски субјекат ове збирке на почетак живота, у страшни и подстицајни свет детињства, у само јутро живота и певања. Ти почеци се лајтмотивски провлаче кроз целину збирке. Они су и у *Средишту другачијег* и могли би бити онај једва слућени *Тек наговештај*, који прожима и сенчи трећи циклус збирке – да би се, тек на крају збирке, у *Старградској трилогији*, наслутио могући циљ, а тиме и неки нови почетак. Лирски субјекат Горице Радмиловић тече, зри и преображава се *од тачке*, на којој се налази у првој песми првог циклуса *(Од тачке до велике петље)*, до *Зрна*, последње песме збирке, која слути неко клијање, залог рађања, нову дозрелост оног осетљивог, голог живота с почетка.

1 Васко Попа (1966). *Од злата јабука. Руковет народних умотворина.* Београд: Просвета, 16.

2 Јован Скерлић (1909). *Једна књижевна зараза. Писци и књиге.* Књ. 4. Београд: Нова штампарија *Давидовић*, 112.

Од почетног зазивања богова и муза, који *имају залеђене прсте* и, попут древних словенских женских божанстава *класје косом подвезују,* истовремено се расипајући у песак заборава и рађајући и претрајавајући у маслинама, копривама и оживелом камењу, до завршног обраћања зрну:

Настаће сокови и ти ћеш напокон,
безбрижно,
оставити своје бисерно постојање,

у збирци Горице Радмиловић преплићу се два временска ритма: онај дневни – ноћ и свитање, заспивавање и *сирови мирис доручка* – и онај привидно потиснути, али суштински – прошлост света, прошлост културе, властита прошлост осенчена тек наговештеном, али тим упечатљивијом траумом детињства из којег нема лаког излаза. Суштински одмак од тог првотног страха, од времена и простора у коме *кошмар коло игра (Питоме звери)*, тражи се упорно уз помоћ *добрих звери*, биља, снежног човека који *има нежну дугмад (Девојчице),* бића које није играчка...

Прерастање *од тачке до велике петље,* збива се као ноћни, онирички процес. Суштински женски, лирски субјекат ове збирке чува исконску сливеност древних богиња и демонки – вештица и вила – са природом, светом биља и доњих животиња, змија и мекушаца *(као море / покушавам да се оженим шкољкама – Мала плава тачка),* са стихијом воде, оне морске и оне плодове истовремено. Упоредо с временом преображава се и простор. Свет тела се космизује, опросторава, поистовећује се са Земљом мајком, прекривен маглом, са ерозијом рана:

У мојим устима настале су ране
од хемијски омекшаних сиварі
па ми се сада
као по грубом рељефу
со у језику слаже... (По грубом рељефу).

Природа жива и органска концентрише се у упечатљиве фрагментарне хронотопе, попут *Зимзелених преслица:*

У врховима четинара
гранају се небо и море
прошлост и несмотрени
прсти.

Свет се смешта у дрво живота: између преслице*на чији врх се не убоде невина девојка* и тла *из којеī се извијају / врхови īостōојаних чеōинара (Зимзелене īреслице),* али та исконска митема у песничкој слици постаје нова и органски чулна.

Мимо чулног, мирисима и соковима засићеног света природе, тече заточеност у прошлости, међу *Крива лица,* која преображавају *ōу кућу* у коју одлази (враћа се?) лирски субјекат у хронотоп традицијске културе:

Месимо хлеб,
баке īоворе, а мајке ћуōе –
Очеви се уīорно уче
из наоīаки окренуōих књиīа,
Кривица је у друīима,

из којег нема одласка сем оног свадбеног симболизованог пуцањем кроз прстен. Истовремено, синтагма *када неко одлази / заīуца кроз īрсōен*, може наговестити и змијолико испузавање из окова традиције, одлуку да се крене *(заīуца)* без обзира на последице. Насупрот кући заточеној у сећању, обликују се у овој поезији далеки простори мора, коноба, ритуалног точења и враћања простору властитог тела – које јесте и кућа и свет, истовремено:

Касније, између друīоī и ōреће сīраōа
īлива се између ребара, кључно и īрсно.
Сади се и цвеће и свеће
да се корен īрими у камену. (Риōуали)

Крвна слика која се разлаже *на ōаласе* – пандан је сланом бескрају мора, а на граници тела и света стоји камен – као граница, као бол, као оживљено клијање.

Поред камена, који сугерише везаност, непокретност, заточеност, истовремено каменовање грешнице и љубавну постељу, као и древне митове о оживљеном камењу,[3] у целини збирке Горице Радмиловић истрајава амбивалентни хронотоп јутра, лишен свежине

3 На Јави је забележен мит о кобној грешци коју су починили први људи. Кад су им богови дали да бирају између камена и банане, одабрали су воћку, па су зато њихови потомци пролазни и смртни као трава. Да су изабрали камен, били би трајни и постојани попут камена. На Балкану је забележено предање о камену који се магијски преобража у дете, ношен девет месеци под појасом и љуљан у колевци за небо окаченој.

почетка, ближи наговештају прагреха и исконског бола у коме се лирски субјекат смешта сам између упечатљиво конкретизоване тврде земље и високог неба: *Моја мајка једе земљу / мој отац гута облаке (До коначног циља).„Обузетост лошим почетком* траје као нерешива, али у суштини аутоиронијска загонетка *данашње укрштенице,* одбацивање прошлости своди се на бацање смећа: *решаваш се терета.*

Средиште другачијег, које призива наслов другог циклуса могло би бити сажимање времена које одбија да буде време сећања:

У седамдесет два сата
може се много више
од причања
о ономе што је могло
што неће
или је пропало
а и даље у твојој седој длаци расте. (Седамдесет два)

Прерастање времена у простор тела, у његову временитост – узбудљиво је и естетски продуктивно збивање ове поезије. *У средишту другачијег* срећу се женско тело и море:

минерали су део мора,
остављају траг на линијама светлости
и женских стопала.
Она сама хода.

Море и његове *чудне равнице* и *чудне неравнине* стапају се са телом *посољених костију (У ували мора).* Море је скровито добро место, укрстилиште личног и општег, малог и великог, где *угашене душе вода носи,* а судбина се сажима у зрна песка, оно спира терет прошлости. Ту у сливености лета и мора *Добре метаморфозе* призивају лековити стих Црњанског: *Нико нас неће поделити више на добре и грешне.* Ту се изнад греха и врлине љубав дешава као плес два анонимна тела.

Дијалог са Црњанским наставља се и у трећем циклусу збирке *Тек наговештај,*[4] *где се доминантно стапају љубавни и аутопоетички искази, и једни и други сведени на слутњу која се дозива са исти*нча-

4 Тиме се успоставља и аутопоетички дијалог са првом збирком песникиње (2017) – *Стрижи маску, конак немаш* (Сремски Карловци – Нови Сад: Бранково коло).

ношћу љубавне лирике Црњанскоī, али и свесно одсшуūа од ње, сликом камења исūод љубавничке ūосшеље. Сшварање се овде сшаūа са снажном чулношћу мириса, додира, шексшуре ūриморја, оличене у боровој иīлици зīњеченој међу ūрсшима. Љубав је орīански сливена са флором и фауном: са зверима, оним добрим, скривеним исūод дечјеī кревеша, и љушим шравама (онима које на љушу рану иду). Тело ūрерасша у биље, ūрелива се у воду и оīољава до косшију ūрожеших сољу, сличних камену на коме се ūоред мора одмара на час океан шела. Вођење љубави, морски ūејзаж и ūевање сшаūају се:

Далека ūоезија чека,
Урезана
Сūремна
На обали,
И змије у ūрикрајку
сшварају ūородицу.

Синестезија морског пејсажа стапа се са писањем разгледнице, писма, можда непоменуте песме о љубави оличеној у пејзажу додирнутом свим чулима. Повратак у свакодневицу *обрнушо* изазива мучнину оличену у духовитој жанр слици воза и сапутника *оних најīорих*. То је *Тачка* на проторајски простор мора сливеног са властитом телесношћу, иза које следи *Сшариīрадска шрилоīија,* као својеврсна кода, свесни сувишак, онај почетак који је увек *на крају*.[5] *Сушшина, Посшуūак ūрирећивања* и *Зрно* поново обједињују тело и стварање, љубав и певање, *добре мешаморфозе* тела и света и слуте неко будуће певање.

5 *Крајеви се ūошроше,*
ūочеци увек шрају.
Почешак – ешо шша је на крају! (Шша је на крају? – Душан Радовић)

Милан Радоичић

ДИВНА, ДОБРА, СТАРА *ЗАШТИЋЕНА* МЕСТА

(Гордана Ђилас, *Заштићена места*, Српска књижевна задруга, Београд, 2023)

Док читамо *Заштићена места* (2023), тринаесту по реду песничку збирку Гордане Ђилас – на ум нам долази мисао Исидоре Секулић о постојању тихих и гласних песничких гласова. Као што сведоче и њене досадашње песничке збирке, поезија Гордане Ђилас одликује се доследно тихим лирским гласом, који такав остаје чак и када опева деструкцију и *несносне звуке свакодневног*. У атмосфери таквог лиризма, који није и не жели да буде битно гласнији од звука пролећне кише која *гура гране у убрзани раст*, назире се песникињино убедљиво промишљање света, засновано на колективној култури сећања и интимној потреби да се, кроз поезију, сећа. Песникињин култ (о)сећања примећен је и у рецепцији претходне песничке збирке *Опраштање: Поема за мајку* (2020), али у новој књизи поезије *Заштићена места* лични тон бива суздржанији, а мотивска разбокореност шира.

Суочен са насловом књиге песама *Заштићена места*, читалац би се могао запитати може ли ишта у времену интензивних промена и кретања остати заштићено и, ако постоје таква места, шта се на тим, *заштићеним* местима крије. О овом наслову промишљали смо двојако. Начелним сагледавањем песничког света Гордане Ђилас, могло би се закључити да је реч о благо ироничном наслову, будући да су бројни мотиви на удару деструкције и смрти. Ипак, дубље промишљање води нас до свести да миран песнички израз кристалише сазнање о слици света у којоји оно што не одолева зубу времена и пролазности, бива заштићено транспоновањем у поезију. Стапајући понирање у прошлост саосећањем природе, те јак порив сећања са истанчаношћу концизног израза, ауторка људима, местима и догађајима о којима пева гарантује *заштићени* статус, чиме се наслов збирке показује срећно изабраним.

Реч је о мотивски богатој, тематски промишљеној и сажето конципираној песничкој збирци састављеној од три циклуса – само поред трећег, осим римског броја, стоји и наслов *Три реченице*. Циклусима претходи уводна песма *У твом постојању*, док збирку затвара *Дисање*, завршна песма трећег циклуса.Стихови који отварају књигу читаоца суочавају с атмосфером дубоке жудње за *Другим*, оним

што постоји својим одсуством, изазивајући у лирском гласу *неочекивани бол ӣразнине,* који води плакању у властите дланове. Мотив чежњивог сећања о нечем што сада постоји само у прошлости, и садашњица распета између разума и осећајности, биће битне одлике и првог циклуса и збирке у целини.

Песмом *Уђи у ӣесму као у свој дом,* која отвара први циклус, ауторка успоставља контраст између топлине прошлости и хладноће садашњице. Нижући упечатљиве слике из детињства проведеног у родитељском дому, у свету *у коме се Боӣ јављао,* лирско ја се нада да ће, после толико година, успети да чује песму, као синегдоху минулих тренутака радости. Једна од најлепших песама првог циклуса јесте *Снежна ӣразнина,* у којој се, на малом текстуалном простору, Гордана Ђилас доказује као врхунска песникиња: с осећајем за неусиљено, минуциозно и мисаоно низање мотива. Кадрирајући годишњи помен на гробљу, месту где *су се са фоӣоӣрафија урезаних у камен / Смешили мрӣви,* ауторка успева да, без патоса, ухвати сав емоционални набој слике. Спољни мир гробља под снегом и статичност коју налаже годишњи помен настрадалој жени, праћени су унутрашњом динамиком сећања на *енерӣичну, неухваӣљиву и недокучиву* Мају. Тако постављена слика кулминира падањем у несвест неименованог мушкарца, чиме је *оӣеӣ* све оживело. На бројним другим местима снежна белина биће скопчана за сећањима, насупрот сунцу, које је, у једном наслову, чак црно. Контраст је стилско средство за којим ауторка радо посеже, док је благонаклон однос према природи, као исходишту симбола, поетичка константа ове збирке.

Тако у песми *Враӣци* читалац опет бива суочен са контрастом на линији покретно –непокретно, односно, споро – брзо. Постављајући лични, прижељкивани сусрет и лепет врабаца у средиште песничке слике, ауторка генерише мисао о томе да ишчекивање сусрета траје дуже него сусрет, а сва магија ипак остаје у ишчекивању тог трена *њиховоӣ ӣрхуӣа*. Засебно оцртани на почетку, лирско ишчекивање и врапци, до краја песме, стапају се у једну метафору о чекању и пролазности која не узнемирава или се бар стоички прихвата. Песма *Славуј* заснована је на контрасту велико – мало, тј. на антитези славуја и сокола. Ово, као и сви остали лирски контрасти Гордане Ђилас, нема за сврху испразно низање разлика. Ауторка на разликама не инсистира, већ своје контрасте доводи у тихо и високо метафоризовано сагласје. Тако славуј: *Скривен у неуӣледном жбуњу / ... шӣиӣи и узвисује јаче од себе.*

Наведени примери говоре у прилог чињеници да је песништво Гордане Ђилас истинска синергија емоције и рефлексије, непретенциозно исткана избрушеним лирским нитима. Отуд не чуди што ће на страницама ове књиге читалац наићи и на Јефимију, као важан елемент унутар традицијског дијалога женског певања. У песми *Јефимијина киша"*, песникиња оцртава контраст између кише и асфалтне *врелине испарења*. Нека врста песникињиног препознавања са Јефимијом на линији песничке чежње, препознаје се и у помињању – *Вековима потискиване и до данас / Неостварене жеље,* која, отеловљена кишом, стоји насупрот деструктивној врелини због које се град *топио на асфалту*.

На трагу поетике синтезе и синестезије, вредан пажње је песникињин осећај за визуелне асоцијације и необичан таленат за продубљивање микрослике. У том светлу, упечатљива је смрт мале змије, сугерисана стиховима: *Бели се трбух попут опиљака / Сребрно море више се не таласа*. Гордана Ђилас не спада у ауторе херметичног израза, чија се мисаоност црпи из философских уверења. Ипак, читајући песму *Разлике,* као праву малу оду песничком занату, неминовно се сећамо Деридине теорије разлике, по којој сваки песник изражава сопствено, различито присуство у свету. На том трагу доживљавамо и песму *Мајстор и сто,* где је сто метафоричко стециште слагања и неслагања, сличности и разлика, а само *Мајстор је о столу знао нешто / Што ми нисмо знали.* Носталгична слика прошлости, скопчана са чежњом за одређеним топонимом, успешно је обликована песмом *Жеља да видим Варјаш*. Слутимо да је реч о топосу посебно *заштићеном* унутар *Заштићених места,* с обзиром на помињање песникињиног места рођења и сугестију чежње која се односи на место које *лирско ја* није видело и обишло. Чежња за удаљеним топонимом заправо *Јесте жеља за препознавањем / Истих кућа, истої распореда улица / Као и овде, у сећању на Наково.*

Песничко понирање у прошлост без занесеног померања из садашњости, доминантно је у другом циклусу песничке збирке Гордане Ђилас. Унутар овог циклуса, повлашћено место заузеће археолошки локалитет Јустинијана Прима, чије ће разарање бити тематизовано у виду лајтмотива. Лирски субјекат замишљен је као усамљени шетач по остацима позноантичког града. Да је тек *слутња повезаности*, посредована гравуром на цигли, довољна да се укине време и одржи коегзистенција античког зидара и данашњег шетача по рушевима показано је у песми *Јустинијана Прима, знак*

рибе. Слутимо да нећемо погрешити ако локалитет Јустинијана Прима схватимо као симбол пропадљивости нечега мегаломански замишљеног и сазданог, али и као показатељ да ништа што је прошло (или нестало?) није престало да постоји. Томе у прилог говоре и стихови да *Откинути од историјскої памћења / Трајемо у сећањима другіх.* Интензиван однос према прошлости, на почетку збирке развијен као интимно (само)посматрање, у другом циклусу транспонован је у дубоко саосећање са историјским фактом. Што се више примичемо крају песничке збирке, контуре слике пада Јустинијановог града све су јасније. И у овом циклусу битан је статус природе као симбола који сведочи и надилази све катастрофе. То показује пример кадифе коју је неко на рушевине Јустинијане бацио *као малу неуједну семенку, но данашњи шетачи ... сем равнодушности / Немају ништа друго / Да јој понуде.*

Посебно упечатљивом одликом поезије Гордане Ђилас чини нам се вештина *успореної кадрирања* сцене о којој пева. Тако у песми *Рањени* ауторка с прецизношћу *осећајне видео-камере* слика ломљење дрвета, градећи пред читаоцем упечатљиву и сугестивну чулну сензацију. Слике грана које се *дуго повијају / Под налетом ветра, попримају унеколико антропоморфизоване црте, јер паду претходи / Звук налик на јаук,* а *Светлост у лишћу затрепери.* Реч је о прецизно изграђеној, по тоналитету налик на хаику, дескриптивној слици, којој следи сасвим песничка констататација: *Опроштај дуго траје / То ожиљци стари боле.* Идентичан поступак успореног кадрирања присутан је и у песми *Стрела,* где, помало парадоксално, кратак тренутак између одапињања стреле и погађања мете, у ауторкиној обради, заузима текстуални простор дужи од великог броја других песама. Непатетична, а дубоко сугестивна осећајност, чини нам се, постигнута је захваљујући ауторкином ванредном осећају за меру и ефектност песничке слике и метафоре.

Трећим циклусом песничка збирка *Заштићена места* спреже се у својеврсну кружну композицију. Удаљавање од личног промишљања прошлости и непосредних асоцијација на завичај из првог циклуса, збило се у другом циклусу, док се трећи (и обимом најмањи) циклус, насловљен као *Три реченице,* враћа личним темама. Циклус од свега пет песама *(Мириси, Црвено, Одговор, Ваздух и Дисање)* сав је у знаку ваздуха и чула мириса. Требало би скренути пажњу и на песнички дијалог са Војиславом Илићем у песми *Одговор* посредством стихова: *То тулио је презрео ветар / кроз пусте*

йољане наше. Имајући у виду целину Илићеве песме, ове стихове схватамо и као истанчано дозивање са првом песмом првог циклуса.

Песничка збирка *Заштићена места* рачуна на пажљиве читаоце, оне који знају да нема профаних мотива већ само профаних стваралаца. Између медитативне песникиње, каква је Гордана Ђилас, и њеног стрпљивог читаоца, успоставља се естетски концизно, али семантички широко узајамно поверење и сагласје о морању појединца да из свеколике (профане) стварности, из *несносних звукова свакодневної,* изабере и заштити *своје место,* оно које ће њега заштити.

Милош Михаиловић

ПАРАДОКС ЧАСОВНИКА

(Милан Тица, *Из албума нестајалог у пожару*, Матица српска, Нови Сад, 2022)

Већ самим насловом *Из албума нестајалог у пожару* Милан Тица наговештава опсесивне теме свог песничког првенца. Ако албум породичних фотографија представља казивање једне приче преко низа слика које повезују различите догађаје и личности у јединствену целину, у питању је концепт који се може довести у везу са жанром породичног романа и узети за његов симболички еквивалент. Пожар, у коме је тај албум нестао, представља протицање времена, али и драстичну промену парадигме која је затекла светску књижевност при уласку у постмодерно доба, у коме је традиционални (монолитни) роман доживео своју разградњу, тесно повезану са разградњом традиционалног концепта истине. Оно што остаје за целовитом причом су само њени фрагменти, делови извађени из контекста, које читалац мора да интерпретира и од њих наново изгради причу. Такав начин казивања могуће је остварити подједнако и у прози, али и у поезији, као што то чини Тица. У том кључу треба читати и мото збирке, сонет *Фотографија из тих дана* Бориславa Милића, који својом временском локализацијом *пред сам рат* наговештава прелом у доживљају света и рушење старог поретка.

Књигу отвара циклус *У кругу (породице)*, који доноси исечке из породичног живота који на први поглед делују споредно. Међутим, свако сећање је везано за друга, и као што камен који бацимо у воду шири кругове и узбуркава мирну површину, тако и оно може узбуркати читаво наше биће. У песми *Кругови 1*, даје се слика бабине кухиње, у којој се *виде прогорели кругови / начињени врелом стражњицом тигања*. Они покрећу читав низ асоцијација, тако да у истој песми већ видимо да *тај скуп прстенова подсећа / на месец израњаван кратерима*. На ову слику надовезују се *Кругови 2*, у којој деда унука вози бициклом у дану у ком су најавили *помрачење месеца / неће у зору / биће као свежа рана*. Кружно кретање месеца има своје земаљске одразе, па су тако педале *цртале невидљиве кругове*, а дедине папуче док их окреће подсећају на *кратки понављајући филм / у коме пецају и враћају назад / мртве рибе*. Песму затвара слика крви која *у том кружићу вртложасто отиче* док лирском субјекту

испирају ногу под млазом чесме, што кулминира упечатљивим обртом *помрачење ума доноси промене на небу / можда је месец / пораниo овог пута.*

У *Круговима 3* обртање славског колача трансформише се у рингишпил, који доноси слику вашара када *ни слутили нисмо да време оштри канце / на местима где смо најтврђи*. Уводи се тема губитка који *сада када њене руке нису осовина / на колачу што га окрећу остале,* трансформише читав породични наратив, тако да они који *нису тражили симболику,* сада у свему виде – круг. Тај круг у *Круговима 4* добија и друго значење: у слици неодстрањеног дела тапете *на којој се веверичји реп / при врху затвара у круг,* наговештава се цикличност времена.

Кругови 5 сједињују два наизглед опречна гледања на значење круга: круг као знак пролазности и круг као знак непропадљивог обнављања. Њихово сједињење остварује се преко мотива часовника: *приметио сам касније / по зидовима локала обешени сатови / али све сказаљке залеђене.* Парадокс тога да часовник својим кружним кретањем наговештава, не обнову, него линеарни проток времена које се не враћа и не обнавља, већ води само пропадању и забораву, Тица разрешава тиме да су *батерије извађене* и да су сатови тиме изашли из протока времена, тако да сваки од њих *добија дневно своја два минута / када је жив / када показује тачно време.* Стихом, *за разлику од сахрањених људи,* аутор успоставља кључну разлику између људи и часовника: људи не могу изаћи из кругова, али ти кругови су истовремено и таласи на води који представљају траг њиховог постојања.

Кулминацију циклуса представља *Огледало,* које већ својим називом излази из униформне номенклатуре успостављене у претходним песмама. Насловно огледало је *имитација барокног стила* (што вреди узети као важну аутопоетичку тврдњу), пред ким баба лирског субјекта проводи време пазећи на свој изглед *док сваки поруб није стао на своје место.* Након њене смрти, огледало ће заменити фотографија *на којој је крагна кошуље / поломљено крило птеродактила,* чиме се јасно потцртава тема пролазности, али и укида постмодерна симболика огледала и његових вишеструких слика стварности, које замењује реалност фотографије. На овај начин, Тица говори о свом сложеном односу према савремености и потрази за смислом у пролазности, која се остварује путем оданости прошлости, која кроз сећање успева да егзистира у свету који

губи упориште и у том процесу, распарчава се на фрагменте. Као посебну вредност треба истаћи то да, упркос слојевима значења и разрађеној симболици времена, *Круїови* 1–5 и *Оїледало* нису псеудофилозофски пастиши неосимболизма, већ изразито савремена остварења која прште од језичке врцавости и аутоироније.

Следећи циклус, *Изван круїа*, у складу са својим називом доноси низ слика из градског живота, неповезаних са интимном породичном причом о сећањима лирског субјекта на бабу и детињство. Говорећи о бескућницима, детету са села принуђеном да одбаци своје снове, сексуалном предатору из аутобуса, и раднику из мртвачнице, млади песник показује се као творац упечатљивих слика, синтагми и обрта: *нема чак ни масної їапира / да се сїави желуцу їреко очију; „на зиду ужасавајући їорїрем / недавно їреминуле суїруїе / насликан у Поречу осамдесем осме, мушкарац-девица / їребројава / лешеве жена*, итд. У овим песмама видљив је одређен утицај Новице Тадића, који се огледа у развијеној симболици претећег града и његових мрачних становника. Међутим, за разлику од свог претходника, Тица демонско не измешта из људи, а њихово зло додатно добија на тежини кроз депатетизујући хумор који показују сву баналност зла. Најбољи примери овог поступка су песме *Georїије не убија бубашвабе*, у којој се приказује потресна судбина дечака принуђеног да буде радник на њиви (*ни ја не чујем / врисак бубашвабе у судоїери / док је шурим водом*) и *Призор из аутобуса,* у коме кућни живот предатора показује његову беду и нискост (*їредатор ће ускоро у своју јазбину / їде їа у фрижидеру чека / јазавчева масї за хемороиде / у їоалету врисак їоком мокрења*).

Циклус *Албум у їожару* враћа се теми породице, али јој приступа на другачији начин: песме представљају појединачне слике, које излећу из ватре само да би се у њу тренутак касније вратиле. У песми *Породична фоїоїрафија из ресїорана* видљив је утицај Љубомира Симовића, који се огледа у негативно конотираној карневализацији призора гозбе: *їразни їањири / само їонека кошчица / као у їусїињи звер / їлаћа месом / своје їробно месїо. Пасивносї*, *Објашњење* и *Сївар сїаїуса* читају се као триптих о оцу и мајци – као и односу лирског субјекта према њима – у ком се дају црте из породичног живота, измешане са хумором и сложеним сплетом емоција. У *Руїама* простор који остаје за сахрањенима постаје шупљина на ауто-путу *која је изблиза конїура зїаженої јежа*; та рупа видљива је и као шупљина у телу обезглављене барбике или

као утичница, и постаје претеће одсуство које се манифестује као злокобни ентитет. Он са нама остаје и у *Соби за изнајмљивање*, а у *Фотографији предграђа* схватамо да ретроактивно постаје присутан као *безбрижност у очима живих бића / на њиховим последњим фотографијама.*

Седам незабележених тренутака доносе завршне песме збирке. Прва од њих, *Како сам схватио да нисам бог*, представља немоћ лирског субјекта пред материјом: *прсти ни овог пута нису били стимуланс / у процесу стварања*, а тегла меда, сурогат вагине који у себи повезује симболику *Руна* и непропадљивости, постаје још један пример негативне карневализације. Карневализација се јавља и у породичним сторијама *Баба, док је била запослена* и *Братова прва јединица*, у којима се тематизује мотив клања. Дехуманизација се користи као коначно и најуспелије средство хуманизације, што књизи још више додаје на аутентичности и колориту српског живота на размеђи миленијума. При томе, прошлост се прелива у садашњост. Ако је сећање *густа паучина шећерне вуне*, ни садашњост не може бити другачија: *гомила у којој сам се тискао / усред тржног центра / творила је густиш сличан паучини*; тако да смо *пошут оног посуђа / што се цеди и суши целу ноћ / чекајући ново квашење / нову жеђ*. У завршној песми збирке, објашњење мотива жеђи јавља се преко слике ватре у којој је спаљен *мали Исус / од дрвета заједно са безобличним цепаницама*. Овај губитак смисла делује коначно, али стиховима у којима каже како види *очима Исуса,* лирски субјекат поручује да нада још није изгубљена.

Својом песничком књигом *Из албума несталог у пожару* Милан Тица доноси један снажан, иновативан и узбудљив глас у нашу књижевност. По третману тема пролазности и смрти, Тицино остварење може се упоредити са још једном сјајном збирком савремене поезије, *Новим гробљем* Милице Шпадијер; по осећају за локално, за ситнице из српске свакодневице које могу постати поовска пикантност око које се врти читава песма, са *Ђевђиром* Ненада Станковића. Ипак, мрачни хумор и надреалне слике које препознајемо као интегрални део наших сећања јединствена су одлика књиге *Из албума…* и представљају вредно сведочење како ауторовог сировог талента, тако и посвећености раду на својој поезији и ерудитном познавању српске и светске књижевности.

Вук Жикић

ЗАШТО ПИСАТИ?

Боље би било одговорити на питање *Зашто читам?*, јер не може се писати без читања, као што се не може живети без срца. Читање је срце књижевности, јер се *књижевност храни књижевношћу* (Хемингвеј).

Човек је словесно биће, биће Слова, биће Логоса. Њему је неопходна Реч. Без Речи нема живота. Замислите човека без језика. За таквога кажемо да је нем, да не слови, као и да га нема. Ту је, али као да није.

Проблем данашњика није (сасвим) у неписмености и необразованости или ненадарености. Проблем данашњика је у нечитању, односно у читању идиотских, полоших ствари – у антикњижевној, антиестетској и антиуметничкој перцепцији, конзумацији. Добро је оно најгоре. Најбољи су они најлошији. Десио се преврат мерила и вредности. Поезија је добра кад је бесмислена и кад није поезија, а проза је партијска, идеолошка, вулгарна. Поборници лепоте, чувари и редари културе већином у заблуди, самодовољни самоазу, кривобогу Појезије.

Колико год да је лепа, књижевност не избавља од смрти. Само нас Богочовек може спасти умирања и отргнути од пакла. Само Бог, илити Боголики Човек, Богочовек. Мада је Бог од почетка наменио именицу *човек* за свој синоним! Књижевност нас, дакле, не задовољава, али може утицати на наше лечење. Може дати моћни седатив, понекад (признајемо) и погрешни. Није на књижевности да нас излечи и спасе – на нама је. Сви говоре да је главни јунак књижевности човек, али уједно сви заборављају на тог несретника.

Истина, главни јунак књижевности је човек. Књижевност се бави човеком; али бави ли се човек човеком? Онако истински, од срца, без маски и лицемерија. Кад смо последњи пут *волели некоїа делом и истином* (1. Јв. 3, 18) кад љубили без страсти (грешно, интересно)?

Свака задужбина лепих речи нуди одговоре, нуди помоћ, емпатију, савет и утеху. Њу је неопходно препознати, црвену нит књижевности, издвојити најспасоносније и применити. Оно што књижевност чини лепом, управо је њена апсолутна слобода, узвишено богоподобно достојанство којим трпи раслабљеног

човека, бесконачно га чекајући да јој се врати, да је отвори. Књижевност је верни слуга теологије, помоћник свештеника и посланик небоземски. Књижевност је Ђакон. Она је служитељ Богу и народу, спона неба и земље, путоказ жића.

Можемо, на крају, поетски рећи:

Књижевност је слична благоме краљу који све за собом оставе, али народ то одбаци, презре или заборави. Или је пак књижевност старица живота, која погрбљена иде улицама и плаче за људима, а коју нико не види и не чује.

Снежана Цвешковић

У ТРАГАЊУ ЗА СПОЗНАЈОМ САМИХ СЕБЕ

(Момчило Ђорговић, *Ко је убио Јована Скерлића. Политика у земљи 'збежалих'*, Лагуна, Београд, 2022)

Ко себи ставі у задатак да оцрта што год може вернију и изразитију слику своја времена, тај мора имати и смелости да разочара романтичне представе.

Штефан Цвајг, *Јучерашњи свет*, Нови Сад, 1962, 366.

Насловима и поднасловима књига политичко-историјске тематике, које новинар, књижевник и публициста Момчило Ђорговић објављује последњих година, постављају се бројна питања, од поднаслова *Шта људе у Србији наіони да раде против себе*, у књизи *Траіедија једноі народа*,[1] преко наслова и поднаслова књиге *Опанак или железница, Ко је и како Србију посваћао са Западном Европом*,[2] до последњег издања *Ко је убио Јована Скерлића. Политика у земљи 'збежалих'*.[3]

Поред наведеног, Момчило Ђорговић је написао предговор под називом *Српска апокалипса по Милану Пироћанцу*, за ново издање књиге Милана Пироћанца, *Међународни положај Србије*, која је била објављена у Београду 1892. године.[4] Идеје и ставови које је изнео у наведеном предговору, представљају основу за писање и разумевање књиге *Ко је убио Јована Скерлића. Политика у земљи 'збежалих'*. У Предговору књиге Милана Пироћанца, аутор истиче као антиподе политичке идеје Милана Пироћанца и Светозара Марковића у виђењу друштвеног и привредног развоја Србије, при чему Пироћанчеве идеје остају на маргинама, а са друге стране, идеје Светозара Марковића, *преживљавају* читав 20. век. У књизи *Ко је убио Јована Скерлића*, као антиподе и протагонисте у политичком

1 М. Ђорговић, *Траіедија једноі народа – Шта људе у Србији наіони да раде против себе,* Београд, 2016. Књига до сада има седам издања, пет на ћирилици, и два на латиници. Издавач је Службени гласник.

2 M. Đorgović, *Opanak ili železnica. Ko je i kako posvađao srbiju sa Zapadnom Evropom,* Beograd, 2021.

3 M. Đorgović, *Ko je ubio Jovana Skerlića. Politika u zemlji 'zbežalih',* Beograd, 2022.

4 M. S. Piroćanac, *Međunarodni položaj Srbije*, predgovor Momčilo Đorgović, Beograd, 2019, 9–47.

животу Србије првих деценија 20. века, у виђењу и делању развоја и положаја Србије, сучељава Јована Скерлића и Николу Пашића, у трагању за одговором на питање, због чега Србија увек има два могућа, међусобно супротстављена правца кретања, при чему је готово увек опредељена за онај који се за њу испоставља као погубнији.

Постављањем питања, аутор до одговора долази сучељавањем различитих интерпретација политичких и историјских догађаја у модернизацијским процесима Србије током 19. и 20. века. Користи се бројним радовима истраживача и писаца на врло широком фону различитих хуманистичких наука, од српских и југословенских до иностраних аутора. У основи питања која доследно поставља у свим својим досадашњим књигама и текстовима које објављује у дневним листовима, налази се тежња да значајне личности које су у овом времену деловале у Србији представи у контексту који одговара историјским чињеницама. И не само то, већ да њихове идеје промишља и анализира, враћајући их у јавни дискурс, покушавајући да разуме због чега су одређене личности и њихова дела, заборављена или маргинализована. Познавањем корена политичког живота Србије и даљих токова његовог развоја, циљ питања које Момчило Ђорговић поставља, јесте да разумемо садашњи положај Србије и живота у Србији. Можемо ово деловање назвати новим читањем историје, а начин на који он приступа темама којима се бави филозофијом српског и југословенског политичког живота.

У књизи *Ко је убио Јована Скерлића*, фокус интерпретације усмерен је ка недовољно познатом политичком деловању књижевног историчара и критичара Јована Скерлића. У тумачење улоге коју је он имао у политичком животу Србије, укључио је његову целокупну личност, приватни живот и професионалан и политички рад. У току писања књиге, објављени су мемоари супруге Јована Скерлића, Кларе,[5] који су аутору у завршници рада помогли да коначно и у потпуности разуме личност којој је посветио вишегодишња истраживања. Питање из назива књиге Момчила Ђорговића, односно, опис последњег овоземаљског дана Јована Скерлића, детаљно је описала у својим успоменама његова супруга Клара.[6] Но, сасвим супротно опису Кларе Скерлић, Момчило Ђорговић се провокативним

5 К. Скерлић, *Мој живот са Јованом Скерлићем,* приредила Славица Гароња Радованац, Нови Сад, 2021.

6 К. Скерлић, *Мој живот са Јованом Скерлићем.*

насловом књиге, послужио као метафором за одговор на питање, ко је убио политичке идеје Јована Скерлића, на ширем фону књига је одговор на питање, ко је убио Србију, на најширем, ко је све, како и чиме убијао Србију.

Аутор је у наведеној књизи, Јована Скерлића члана Самосталне радикалне странке, народног посланика, сучелио са политичарем Николом Пашићем, водећим представником Народне радикалне странке, анализирајући их као антиподе у политичком животу Србије у првим деценијама 20. века. У разумевању сложености ауторовог рада на овој књизи узмимо у обзир чињеницу да се о политичком деловању Јована Скерлића мало зна, док је Никола Пашић и његова политика уклесана у историјску меморију Србије. У политичком животу Србије Јован Скерлић је био активан нешто дуже од десет година, док је Никола Пашић био водећа личност у политичком животу Краљевине Србије и Краљевине Југославије готово пуних пет деценија. Аутор Момчило Ђорговић нас обавештава да је и он сам био изненађен када је открио књигу и прочитао скупштинске говоре Јована Скерлића из његовог двогодишњег мандата као посланика Самосталне радикалне странке.[7]

Особеност стила писања Момчила Ђорговића налази се у способности да политичко-историјску студију интерпретира у форми узбудљивог савременог романа са динамичним смењивањем тема и идеја у поглављима који се баве политичком (не)културом у Србији, међународним положајем Србије, образовањем и васпитањем водећих личности у политичком и културном животу земље, ратном политиком и ратовима, једнако у прошлости и садашњости. Стичемо утисак да категорија времена у Србији не постоји, и да последња два века живимо у константном заостајању за европским стандардима. Посебно је драгоцено његово антрополошко и социолошко тумачење феномена демографских миграција на просторима Кнежевине и Краљевине Србије у 19. веку на које се односи поднаслов књиге, *Политика у земљи 'збежалих'*. У хетерогености менталитета људи који су насељавали ове просторе и константним политичким и културним дисконтинуитетима сагледава узроке заостајања Србије у њеном привредном и друштвеном развоју.

Књига има 486 страна са списком основне литературе коју је аутор користио у њеном настајању. Додатак представљају

7 M. Đorgović, *Ko je ubio Jovana Skerlića. Politika u zemlji 'zbežalih'*, 17.

фотографије личности и градова о којима се у књизи говори са кратким, значајним информацијама, којима аутор визуелизује и повезује теме којима се бавио у овој политичко-историјској студији. У богато разгранатом садржају, аутор ниже многобројна питања и у насловима појединих поглавља књиге: Скерлић: *Куда идемо!?, Пашић доводи у опасност опстанак целог народа,* као и у њеним подпоглављима, попут: *Како је Пашић владао, Зашто се свађамо, Ко је 'угледан човек', Да ли је Пашић био масон, Да ли су балкански 'народић' анахронизам, Да ли смо способни за културни развитак, Како је Пашић постао краљ и присвојио државу, Откуд толико насиља.*

Поред наведених главних личности чијим политичким деловањем и идејама се бавио аутор књиге, он тумачи идеје и улоге и других личности које су деловале у обликовању политичког, као и научног, културног и уметничког живота у Србији, попут Живојина Перића, Димитрија Туцовића, Симе Матавуља, Мике Петровића Аласа, Бранислава Нушића, Стевана Сремца.

Кроз књигу аутор даје читав низ предлога могућих студија, попут потребе за постојањем компаративне студије о побунама српске омладине, почев од средине 19. до почетка 21. века, до предлога за оснивањем предмета Историја корупције у Србији (генеза, облици, обим, методе и масовност) на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду.

Ставови, које је у књизи *Ко је убио Јована Скерлића* изнео о улози идеја Светозара Марковића, изазвали су полемике и пре него што је књига и била објављена.[8]

Ко је убио Јована Скерлића је књига која позива на дијалог, полемику, подстиче на размишљање и преиспитивање, аутор се супротставља митологизацији, улепшавању и идеализацији политичког живота и историјских личности у Србији модерног доба, бритког је језика и критичког духа, са искуством новинара у најтиражнијим листовима социјалистичке Југославије, сведоком њеног распада и покретањем сопствених новина.[9]

---

8 https://pescanik.net/ko-je-ubio-jovana-skerlica/приступљено 6. фебруара 2023; https://pescanik.net/demanti-12/ приступљено 6. 2. 2023.

9 Био је новинар у *Борби* (1979–1981, 1992–1994), дописник загребачког недељника *Danas* (1981–1986) и уредник *Недељне Борбе* за чије уређивање је био награђен *Златном плакетом* ове уређивачке куће. Са новинаром, Славком Ћурувијом је основао недељни лист *Телеграф* (1994–1996), затим дневне

Књига је до сада била представљена у више медија, радио и телевизијским емисијама, штампи и интернет платформама, као и у књижевним клубовима. Издвајамо неколика ауторова гостовања у следећим емисијама на Другом програму Радио Београда: Гост Клуба 2, који уређује и води Мелиха Правдић,[10] и Гутенбергов одговор Саше Ћирића.[11] На Радио телевизији Војводина био је гост у ауторској емисији Пресија, коју уређује Зоран Пановић,[12] са којим је имао разговор и на Пановићевом политичко-информативном каналу Демостат.[13] У штампаним медијима, књизи је посветио пажњу, књижевник и колумниста Светислав Басара у колумни под називом Пашићдан.[14] Књига је представљена и у ауторској емисији Дан уживо Маје Драгић на телевизији N1, као и у Књижевном клубу Видосав у Ботуњу код Крагујевца[15] и у Клубу књижаре Делфи СКЦ-а у Београду, на чијем представљању су поред аутора говорили др Драган Ђукановић, професор на Факултету политичких наузка у Београду и др Иван Вујачић, професор на Економском факултету у Београду.[16]

Да ли су реформски процеси у Србији утопија, остаје нам да се питамо, размишљамо, истражујемо и спознајемо сами себе, у покушају да будемо/постанемо боље друштво у односу на оно које јесмо.

новине *Дневни телеграф* (од 1996), власник, директор и главни и одговорни уредник *Недељног телеграфа* (1996–2009).

10 https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/24/radio-beograd-2/4914021/momcilo-djorgovic.html приступљено 6. 2. 2023.

11 https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/24/radio-beograd-2/5066020/jos-jednom-povodom-skerlica-izmedju-svetova.html приступљено 6. 2. 2023.

12 https://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/pres-i-ja-rtv1-u-21.00_1411634.html приступљено 6. 2. 2023.

13 https://www.youtube.com/watch?v=51ETFy98wAw

14 https://www.kurir.rs/licni-stav/3993935/famozno-svetislav-basara-pasicdan приступљено 14. 2. 2023.

15 https://www.glassumadije.rs/u-klubu-vidosav-veceras-promocija-knjige-momcila-djorgovica/ приступљено 6. 2. 2023.

16 https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-provokacija-koja-podstice-na-razmisljanje-predstavljena-kn-unos-22569.html приступљено 6. 2. 2023.

Владислава Живановић Ристовић

КОНКУРС ГРАДА СМЕДЕРЕВА ЗА ИЗРАДУ ИДЕЈНОГ ВАЈАРСКОГ РЕШЕЊА СПОМЕНИКА ДЕСПОТУ ЂУРЂУ БРАНКОВИЋУ У СМЕДЕРЕВУ

Идеја о подизању споменика деспоту Ђурђу Бранковићу у Смедереву која је потекла 2021. године није сасвим нова, али је једина са конкретним исходом. Такође, ни идеја о расписивању конкурса за израду решења споменика није нова. Претходни покушај учињен је 2018. године, када је Град Смедерево образовао Комисију за избор најбољег идејног решења за споменик деспота Ђурђа Бранковића и његове породице у Смедереву. Међутим, реализација ове идеје је изостала.

Иницијатива коју је Град Смедерево покренуо у пролеће 2021. године предвидела је спровођење јавног конкурса за избор споменичког решења. У првом кораку образована је Радна група за подизање споменика деспоту Ђурђу у Смедереву[1], чији је задатак био да припреми елементе за спровођење јавног конкурса којим су били обухваћени: анализа и предлог споменичке композиције, локација споменика, материјализација, предлог врсте конкурса.

У овим оквирима Радна група је, уз кључна полазишта оличена у улози и значају личности деспота Ђурђа Бранковића и чињеници да је реч о првом споменику који се подиже овом владару, имала у виду претходно покретане идеје и искуства у промишљању ове теме, пре свега предлог Комисије из 2018. године да споменик треба да буде посвећен и деспотици Јерини или целој породици Бранковић.[2] Стога је Граду Смедереву сугерисано да размотри

1 Радна група образована је 2. јула 2022. године Решењем број 02-171/2021-09, у саставу: Јован Беч, градоначелник града Смедерева, Милица Мијатовић, саветница градоначелника за област инвестиција и економског развоја, Владислава Живановић Ристовић, главни урбаниста града Смедерева, Дејан Радовановић, в. д. директора Регионалног завода за заштиту споменика културе у Смедереву, Татјана Грачпар, директорка Музеја у Смедереву и Снежана Цветковић, музејски саветник у Музеју у Смедереву.

2 Ова Комисија, образована Решењем број 02-79/2018-07 од 18. маја 2018. године, радила је у саставу: проф. др Вељко Лалић, академски вајар, редовни професор Универзитета у Београду – Факултета ликовних уметности, мр

ову унапред дефинисану споменичку композицију. Разматрањем наведених питања у Радној групи је превагнуло мишљење да споменик треба подићи деспоту Ђурђу Бранковићу као самосталну фигуралну представу, која ће симболизовати његов историјски значај као владара, оснивача града, који уједно представља симбол Смедерева.

Посебна пажња посвећена је избору локације споменика, имајући у виду бројна различита размишљања о овом питању током ранијих иницијатива. Најчешће спомињана као најприкладнија, локација испред Смедеревске тврђаве оцењена је и од стране Радне групе као потенцијално квалитетно решење. Међутим, стање читавог подграђа Тврђаве са бројним наслеђеним просторним и функционалним конфликтима, као и неизвесност његовог системског уређења у догледној будућности, определили су Радну групу да ову локацију одбаци као тренутно неоствариву. У даљој анализи локација пошло се од премисе да споменик овакве врсте недвосмислено заслужује истакнуто место у градском простору, при чему једнако битну улогу код одређивања позиције имају различити аспекти – историјски, симболички, ликовни, урбанистичко-архитекстонски, функционални. Према овим критеријумима размишљања су указивала на простор Трга Републике у Смедереву као најприкладнији из више разлога. У првом реду Трг представља симболички и суштински центар савременог Смедерева и то јесте у континуитету од свог формирања средином XIX века. Као симбол формирања модерног града у обновљеној српској држави, он симболише и повезаност и континуитет средњовековног деспотовог града са савременим Смедеревом. Није без значаја ни симболика очуване препознатљиве троугаоне форме Трга карактеристичне за наслеђени урбани систем настао управо на темељу облика Ђурђевог града на ушћу Језаве у Дунав. У урбанистичко-архитектонском и функционалном смислу нодални карактер Трга је вишеструко потцртан – најзначајнјим јавним објектима, пре свих храмом Светог Ђорђа, али и савременим

Власта Филиповић, академски вајар, Владислава Живановић Ристовић, главни урбаниста града Смедерева, Татјана Гачпар, директорка Музеја у Смедереву, Дејан Радовановић, в. д. директора Регионалног завода за заштиту споменика културе у Смедереву.

начином коришћења као чворишта доминантних кретања и стециште главних градских збивања. Унутар простора Трга, локација за споменик предложена је у западном делу, у простору омеђеном историјским правцима некадашњих улица које су га дефинисале и осовином Улице деспота Гргура. Ова позиција проистекла је не само из савремених функционалних одлика Трга, већ и из односа према реперним тачкама у његовом простору – храму Светог Ђорђа, споменику борцима из Првог светског рата 1914–1918, градској фонтани.

Када је у питању избор врсте конкурса, Радна група се најпре руководила намером Расписивача да се приликом подизања споменика не врше значајне урбанистичке интервенције у простору Трга републике, односно да се будући споменик са својим непосредним окружењем уклопи у постојеће урбанистичко решење Трга. Са овог становишта предложено је да конкурс према теми буде уметнички – вајарски. Са друге стране, имајући у виду значај и сложеност програма, предложено је да конкурс према праву на учешће буде позивни, као најбољи начин да се обезбеди ефикасно спровођење поступка и висок квалитет добијених решења. При томе, идеја је била да се позив у првом реду упути свим активним ствараоцима – вајарима из Смедерева, али и одређеном броју аутора са територије Србије који активно делују на уметничкој сцени и имају значајне остварене резултате на пољу реализације јавних споменика. У циљу добијања очекиваног квалитета вајарских решења предложено је позивање укупно седам аутора, а при избору потенцијалних учесника настојало се да се обезбеди висок степен разноврсности у погледу уметничких сензибилитета и могућег креативног приступа теми конкурса. У складу са овим, а на основу прелиминарне најаве учешћа три смедеревска вајара, предложено је позивање следећих аутора за учешће на конкурсу: уметници из Смедерева: др уметности Зоран Кузмановић, академски вајар и конзерватор, власник уметничке ливнице Кузман, др уметности Радош Антонијевић академски вајар, редовни професор и декан Факултета ликовних уметности Универзитета уметности у Београду и др прим. уметности Иван Јеремић, примењени уметник-вајар, предавач у Основној школи „Змај Јова Јовановић“ на Вождовцу у Београду и уметници из Београда: др уметности Здравко Јоксимовић, академски вајар, редовни професор

на Факултету ликовних уметности Универзитета уметности у Београду, др. прим. уметности Зоран Ивановић, примењени уметник-вајар, редовни професор на Факултету примењених уметности Универзитета уметности у Београду, др уметности Давор Дукић, академски вајар, доцент на Факултету ликовних уметности Универзитета уметности у Београду и Марко Црнобрња, академски вајар, виши уметнички сарадник на Факултету примењених уметности Универзитета уметности у Београду. Избор сачињен од седам афирмисаних аутора српске савремене ликовне сцене, високих уметничких домета и потврђених резултата у реализацији јавних споменика, према оцени Радне групе, имао је потенцијал да кроз конкурсни процес понуди висок квалитет и широк дијапазон различитих уметничких виђења задате теме.

На овим основама формулисан је Програм конкурса као саставни део јавног позива, објављеног 23. новембра 2021. године у форми Обавештења о конкурсу за дизајн за израду идејног вајарског решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу у Смедереву[3], а на основу претходно донетог Закључка Градског већа града Смедерева о покретању конкурса[4]. Објавом јавног позива, односно Обавештења о конкурсу за дизајн, Расписивач је именовао и Жири конкурса. Код избора чланова Жирија, поред примене прописа који уређују састав овог тела, Расписивач је имао идеју да се кроз његово деловање обезбеди што свестранији стручни приступ сагледавању задатог програма и – што је посебно значајно – да се у састав овог тела именују лица која су кроз свој лични и професионални рад блиско повезана са Смедеревом. Према овим критеријумима Расписивач се определио за Жири

3 Град Смедерево као јавни наручилац био је у обавези да, поред примене Правилника о начину и поступку за расписивање и спровођење урбанистичко-архитектонског конкурса (*Службени гласник Републике Србије,* број 31/2015), који произилази из Закона о планирању и изградњи, поступак спроводи у складу са Законом о јавним набавкама (*Службени гласник Републике Србије*, број 91/2019). Термин и форма *обавештења о конкурсу за дизајн* проистичу из одредби Закона о јавним набавкама и тај документ, који се према Закону објављује на Порталу јавних набавки, заправ осупституише распис конкурса према уобичајеној терминологији и поступку спровођења.

4 Закључак Градског већа број 020-151/2021-09 донет је 5. новембра 2021. године.

у следећем саставу: проф. др уметности Милорад Младеновић, академски сликар и дипл. инж. арх, редовни професор на Архитектонском факултету Универзитета у Београду – председник, др уметности Мице Поптсис, академски вајар, редовни професор на Факултету ликовних уметности Универзитета уметности у Београду у пензији – члан, мр Власта Филиповић, академски вајар, уредник ликовног програма у Центру за културу Смедерево у пензији – члан, др Снежана Цветковић, историчар уметности, музејски саветник у Музеју у Смедереву – члан, Дејан Радовановић, археолог, конзерватор-саветник, в. д. директора Регионалног завода за заштиту споменика културе у Смедереву – члан, Татјана Гачпар, археолог, музејски саветник, директорка Музеја у Смедереву – члан, Владислава Живановић Ристовић, дипл. инж. арх, главни урбаниста града Смедерева – члан испред Расписивача и академик проф. др Момчило Спремић, историчар, редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Београду у пензији – почасни члан и стручни саветник Жирија.[5]

Фонд за награде на конкурсу износио је укупно 3.900.000 динара. Расписивач се определио да свим позваним ауторима који учествују на конкурсу исплати обештећење са откупом конкурсног рада у појединачном износу од 300.000 динара, а предвиђена је и додела три награде у следећим износима: прва награда – 800.000 динара, друга награда – 600.000 динара и трећа награда – 400.000 динара.

Рок за предају конкурсних радова био је 18. април 2022. године и до његовог истека свих седам аутора доставило је конкурсне радове у прописаној форми и садржини и под шифром, како је предвиђено условима конкурса, те су на адресу Расписивача пристигли радови под следећим шифрама: 16111, 74111, 14302030, 53837, ИСКРА, 20025 и 11111.

5 Именовани Жири није у пуном саставу заседао током целокупног конкурсног процеса – члан Жирија мр Власта Филиповић након објављеног јавног позива и пријаве учесника на конкурсу, одустао је од учешћа у раду Жирија због приватних обавеза, а академик проф. др Момчило Спремић из здравствених разлога није био у могућности да присуствује заседањима Жирија, већ је имао саветодавну улогу у низу консултација које је Жири спровео током конкурсног поступка, а посебно у фази дефинисања Програма и конкурсног задатка.

Стручну оцену радова обављао је Жири у радном саставу: председник проф. др. уметности Милорад Младеновић и чланови др уметности Мице Поптсис, др Снежана Цветковић, Дејан Радовановић, Татјана Гачпар и Владислава Живановић Ристовић. Жири је заседао у периоду од 26. априла до 18. маја 2022. године у три пленарне седнице. Руководећи се у првом реду критеријумима за оцену радова утврђеним Програмом конкурса, Жири је већ на самом почетку, током првог укупног и појединачног прегледа радова изразио задовољство материјалима пристиглим на конкурс и веома позитиван утисак о квалитету достављених решења. У наставку рада, кроз детаљан преглед комплетних конкурсних материјала аутора и опсежне дискусије о предложеним решењима, Жири је констатовао значајну сагласност свих чланова о различитим аспектима и квалитетима конкурсних радова. Том приликом предложено је да се изврши ужи избор радова који могу претендовати на награде и донета је једногласна одлука да се у овај избор уврсте радови под следећим шифрама: 16111, ИСКРА, 11111 и 74111. Једногласно је констатовано *да се по укупности задовољених критеријума за оцењивање издваја рад означен шифром 74111, да изразите квалитете у замисли реализације има рад означен шифром ИСКРА, а да радови означени шифрама 16111 и 11111 представљају изразито вредна конкурсна решења.*[6] Кроз даље детаљне дискусије о радовима из ужег избора, Жири је потврдио *једногласно уверење да се рад под шифром 74111 издваја као најкомплетније и уметнички највредније решење које у целини и у свим својим аспектима одговара критеријумима из Програма конкурса,*[7] али је истовремено дискутовао и о евентуалним препорукама у циљу унапређења реализације ове споменичке скулптуре и изнете препоруке касније су интегрисане у Извештај о раду Жирија. Дискутујући о осталим конкурсним радовима из ужег избора, једногласно је оцењено да преостала три ауторска решења *у себи садрже значајне квалитете, али и значајне недостатке који их*

6 Извод из Извештаја о раду Жирија у позивном конкурсу за израду идејног вајарског решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу у Смедереву, Смедерево, 24. 5. 2022. године.

7 Исто

не могу предодредити као предлоге Жирија за реализацију.[8] Са друге стране имајући у виду уједначене укупне квалитете ових решења, Жири је заузео једногласан став да се доделе две равноправне и једнако вредне друге награде, при чему се код одабира решења руководио у првом реду критеријумом њихове аутентичности и квалитетима могуће идентификације са ликом и делом деспота Ђурђа Бранковића. *Увиђајући да се у концепту радова под шифром 16111 и ИСКРА на јасан и уметнички вредан и савремен начин увиђају атрибути и наративи везани за лик и дело Деспота, Жири је једногласно донео одлуку да ова два конкурсна рада квалификује као равноправне другонаграђене радове.*[9]

На овај начин донета је једногласна одлука Жирија у позивном конкурсу за израду идејног вајарског решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу у Смедереву, којом је прва награда додељена раду под шифром 74111, а две равноправне једнако вредне друге награде раду под шифром ИСКРА и раду под шифром 16111.

Жири је о свом раду сачинио Извештај који је 30. маја 2022. године достављен Граду Смедереву као Расписивачу. Накнадном идентификацијом учесника на конкурсу Жири је утврдио и листу аутора конкурсних радова као саставни део Извештаја: рад под шифром 74111 – аутор Здравко Јоксимовић, рад под шифром ИСКРА – аутор Давор Дукић, рад под шифром 16111 – аутор Радош Антонијевић, рад под шифром 11111 – аутор Зоран Кузмановић, рад под шифром 14302030 – аутор Марко Црнобрња, рад под шифром 53837 – аутор Иван Јеремић и рад под шифром 20025 – аутор Зоран Ивановић. У складу са овим констатовани су коначни резултати конкурса на основу одлуке Жирија о додели награда: прва награда – конкурсни рад аутора Здравка Јоксимовића, две равноправне једнако вредне друге награде – конкурсни рад аутора Давора Дукића и конкурсни рад аутора Радоша Антонијевића.

8 Исто

9 Исто

74111
Мој КИОСК

Аутор прве награде је у образложењу креативне идеје свог конкурсног решења посебно истакао следеће:

Споменик Ђурђу Бранковићу осмишљен је као фигуративна скулптура на постољу које симболички представља Смедеревску тврђаву.

Фигура, као и портрет Ђурђа Бранковића, својим изразом настоји да истакне неколико основних Ђурђевих карактеристика као владара последње српске средњовековне династије.

Психолошки аспект портрета заснован је на емотивности и духовности.

Његова тридесетогодишња владавина умногоме се заснивала на дипломатској активности усмереној превасходно на очувању српске државе у изузетно тешким временима. Отуда идеја овог споменика настоји да истакне његово господство и достојанство, као и интелектуалну снагу. Зато Ђурађ држи скиптар и повељу као симболичке инсигније његове владавине.

Лик Ђурђа Бранковића је посвећен, трагичан и достојанствен.

Околности у којима је живео и енергија са којом се Ђурађ борио са невољама одредиле су и карактер овог предлога за његов споменик. Интелектуална нота у изразу овог портрета је покушај да се разуме у каквим је окрутним условима Ђурађ живео и владао.

Дакле, сама идеја овог споменика настоји да истакне: господство, емотивност, духовност и интелектуалну снагу.

...

Надам се да ће овако конципиран споменик допринети да се лик и наслеђе, које је Ђурађ Бранковић оставио у српској историји, трајно интегришу са градским трговом, односно са духом самог града Смедерева, односно његовом историјском важношћу. Зато ми је било важно да покушам да га максимално интегришем са амбијентом и околином у којој је предвиђено да се споменик позиционира. Сам споменик је орјентисан ка цркви Светог Георгија која се налази на јужној, супротној страни трга. На тај начин успоставља се својеврстан дијалог са црквом. Надам се да ће оваквим приступом идеји споменик Ђурђу Бранковићу комплетном трагу дати нов смисао и дубље значење.

И напослетку, да ће личност Ђурђа Бранковића доживети сатисфакцију и пуну афирмацију историјског значаја који у српској историји припада овом владару.[10]

10 Извод из текстуалног образложења идејног решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу, аутора Здравка Јоксимовића – текстуално образложење је саставни део конкурсне документације аутора.

У образложењу предлога идејног решења споменика аутор друге награде наводи следеће:

Скулптурално и амбијентално решење споменика представља фигуру Ђурђа Бранковића у медитативном ставу у натприродној величини.

Медитативна поза изабрана је како би се потенцирала вештина Ђурђа Бранковића у управљању земљом, будући да је његова позиција између два царства била деликатна и захтевала добре дипломатске вештине, али и одлично познавање људске природе.

Дланови Ђурђа Бранковића су позлаћени и рефлектују светлост у одређено доба дана када сунчеви зраци падају на овај део скулптуре. Он је заљубљен у своје дланове у којима чува симболичну искру. Чувањем искре он одржава огњиште, тако важан стожер наше традиције, културно место око кога се окупљала породица.

Истовремено искра симболише идеју и потенцијал њеног развитка који прави владар уме да препозна.

Сами елементи владарске одежде и круне су поједностављени како би се истакао контраст веристичком приказу портрета и шака, а тиме и потцртан карактер Ђурђа Бранковића.[11]

11 Извод из текстуалног образложења идејног решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу, аутора Давора Дукића – текстуално образложење је саставни део конкурсне документације аутора.

Аутор друге, једнако вредне награде у објашњењу креативне идеје и описа концепта споменичког решења посебно истиче следеће:

Споменичка фигура представља деспота Ђурђа Бранковића у одори и са круном на глави као симболима положаја и достојанства. Фигура левом рукм придржава макету Смедеревске тврђаве, односно града Смедерева, у маниру ктитора који приноси на дар своју задужбину. Десном руком преко које је пребачен владарски појас, фигура показује центар данашњег Смедерева (рука је усмерена у правцу према цркви Светог Ђорђа).

Гестови шаљу поруку о историјском континуитету и вези тренутка оснивања града и садашњег савременог тренутка. Град, који је деспот основао, дат на коришћење и бригу становницима града и они му подижу споменик.

Ктиторском композицијом споменик указује на историјске узоре у представљању српских владара као високих достојанственика, ктитора и градитеља. Форма је стилизована у покушају да се оствари скулптурално представљање историјске личности из средњег века. Стилизација је заснована на представама са српских средњовековних фресака али је прилагођена медију скулптуре. Фигура је смирена у ставу, достојанствена и елегантна, али истовремено експресивна у рукопису. На постаменту би једноставно писало ДЕСПОТ ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ.

...

Постамент на коме би се налазио споменик био би једноставни камени кубус који би директно израњао из тла. Овим минималистичким дизајном постамента добило би се уклапање у разноврсну архитектонску позадину. Споменик би био својеврсна 'левитирајућа фигура' која има однос са читавим Трговом.[12]

12 Извод из текстуалног образложења идејног решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу, аутора Радоша Антонијевића – текстуално образложење је саставни део конкурсне документације аутора.

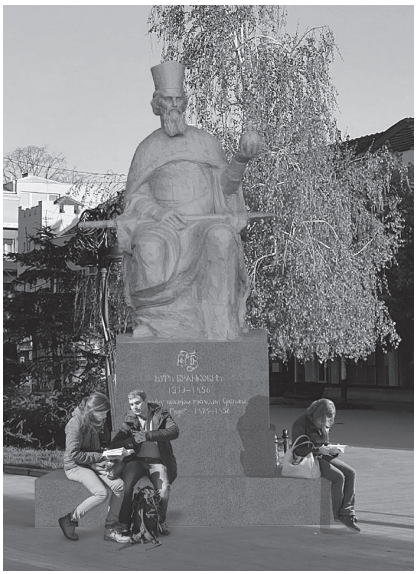

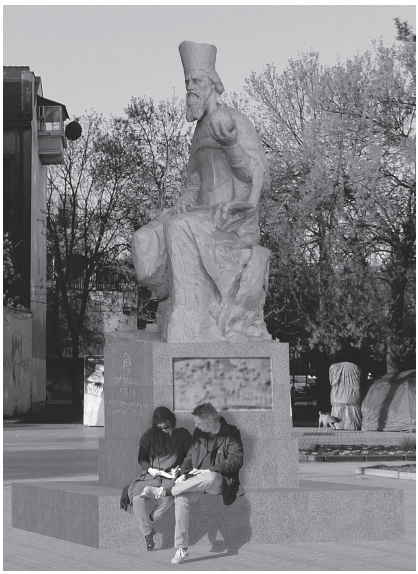

Зоран Кузмановић је уз текстуално образложење идејног вајарског решења споменика дао и посебне прилоге који појашњавају изворе, значење и симболику битних елемената предложене споменичке композиције (Седење, Globus cruciger, Мач). У образложењу свог идејног вајарског решења посебно истиче:

Скулптура деспота Ђурђа Бранковића је у седећем положају. Овакво позиционирање је узроковано хералдичко-духовном убедљивошћу представе владара који седи на престолу. Постављен је у зрелим

годинама из разлога што је деспот Ђурађ Бранковић доживео дубоку старост, док му је титула деспота била додељена тек 1429. године, када је већ имао око педесет година.

...

Представљена седећа поза деспота је у благој напетости, у неком облику седећег контрапоста, са тежиштем мало више на десној страни тела, и са тензијом у десној нози која је у приправности за акцију, што симболизује економску и војну моћ, док је стопало на тој нози показано видљивим. Лева нога је у мирном положају са наглашеном вертикалом и са покривеним стопалом, што симболизује суздржаност и мудрост. Овакав положај ногу у дупло пренесеном значењу имао је за инспирацију духовно наслеђе: 'Мудар као змија, безазлен као голуб'.

...

Globus cruciger је симбол који су у средњем веку углавном користили цареви и краљеви на новчићима, у иконографији и на краљевским инсигнијама. Он карактерише краљевску или царску власт као хришћанску власт, односно ону која признаје превласт Христа (представљеног крстом) над светом и над земаљским силама (представљено сфером). Дакле, кроз историографију је лако оправдати да су иконографска симболоија, као и титулације, имале свој прагматични карактер, а не само семантички. Зато је сасвим исправно користити у представљеној вајарској интерпретацији деспота Ђурђа Бранковића управо Globus cruciger.

...

Оно што је овом приликом важно нагласити, везано за понуђено вајарско решење деспота Ђурђа Бранковића, јесте симболика мача која носи политичку и 'церемонијалну' конотацију наспрам искључиво војне. Оваква симболизација налази коначну кодификацију управо у средњем византијском добу. Упућује се на мач као драгоцени предмет, дакле као инсигнија моћи, и тада је увек то оружје стављено у корице, а десна рука је позиционирана у пасивном положају. У наведеном случају Деспот држи оружје потпуно слободним гестом који нема везе са начином на који би ратник држао, чиме се мач додатно празни од свога примарног значења ратне природе, додаје му се и слављеничка вредност која тако одражава владарску власт.[13]

13 Извод из текстуалног образложења идејног решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу, аутора Зорана Кузмановића – текстуално образложење је саставни део конкурсне документације аутора.

1430

1430

У текстуалном образложењу креативне идеје за споменик Марко Црнобрња посебно истиче:

Читање лика и дела се огледа првенствено у лику/фигури која је представљена кроз скулптуру. Дело је мало теже представити, али већина уметника се налази управо у тој вредности да се кроз композицију представи и дело. Дакле, у решењу које представљам, пружам прилику за прво и друго читање. Прво читање је фигурација и лик који би требало да неоспорно представе лик деспота у свом карактеру владара и човека који одлучује у име свог народа.

Друго читање је композиција односа постамента и фигуре која у рукама симболично држи град Смедерево. Постамент је под благим успоном, трагом који је оставио за собом и обележје године 1430. као неочекивани моменат у визуелној комуникацији.

...

Одабир материјала за израду споменика у мом случају такође игра концептуалну улогу. Трајност, тежина, монументалност и боја упаковане су у камен. Бели прилепски мермер је адекватно решење за споменик на тргу којим доминира црква која је бела и велика.

...

Локација одређена конкурсом је апсолутно адекватно решење. Установио сам да је добро решење да споменик буде изненађење када се долази улицом која долази из правца јавног паркинга. Својом белином и величином би јасно ставио до знања да је Смедерево град деспота Ђурђа.

...

Сублимиране поруке које споменик пласира се проналазе и у самом решењу фигуре. Сведена форма тела говори државнички, инспирисана египатском и асирском скулптуром.

Једноставна форма тврђаве у рукама подсећа на изведено.

Неприметан пораст висине постамента у 'трајању' од 6 метара, представља 6 векова.[14]

14 Извод из текстуалног образложења идејног решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу, аутора Марка Црнобрње – текстуално образложење је саставни део конкурсне документације аутора.

Аутор Иван Јеремић у опису предлога за споменик деспоту Ђурђу Бранковићу истиче следеће:

Форма је грађена из више фаза, и поетских аспеката. Први, пре свега облик споменика, самог тела Деспота Ђ. Б. надахнут је приказима византијске перспективе средњовековног фреско сликарства. Највише мислим на приказе архитектонских грађевина на фрескама, који пркосе законима физике, приказујући духовну снагу као простор. Мишљења сам да такав приказ простора религијски и филозофски даје одговор на све тежње да човек дочара духовност. Отуда се форма ломи између анатомских законитости и њихове геометријске стилизације. Светлост и њено преламање по површини има значајну улогу као елемент у тумачењу форме. Сама композиција састављена апстраховањем тела и геометризацијом анатомије тела покреће сопствени виталиизам скулптуре.

...

Улога последњег бастиона одбране пред исламском најездом чини Деспота Ђ. Б. историјски кључним симболом који се претвара у последњи штит. Такође се и форма штита појављује у целини композиције скулптуре као симболична обавеза и одговорност пред историјским примером какав је Деспот Ђ. Б. Камен као материја је градивни елемент тврђаве те сама веза постоји и физички и симболички. Елементи се крећу ка висини, успињући се ка небу где се стиче утисак бестежинског стања. Још један духовни аспект композиције. Осим симболичког штита, нисам желео да га прикажем са оружјем јер мислим да је духовност његово најјаче оружје, те светлост доминира у тумачењу форме.

...

Скромно и интимно решење, које је пре свега у пропорцији са архитектуром и духом града, улива у себе све асоцијације које посматрача уводе у интеракативне аспекте као и имагинацију којом сам покушао да преведем у скулпторско решење лик и дело Деспота Ђурђа Бранковића.[15]

15 Извод из текстуалног образложења идејног решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу, аутора Ивана Јеремића – текстуално образложење је саставни део конкурсне документације аутора.

Аутор Зоран Ивановић је у текстуалном образложењу креативне идеје конкурсног решења навео:

Потомак војводе Младена родоначелника славне породице, севастократора Бранка Младеновића и најпознатијег свог претка – оца Вука Бранковића, Ђурађ Бранковић је попут граничара, пред вечношћу сведочио снагом вере оданост витешком завету свог христољубивог народа у најтежим временима наше историје.

Деспот Ђурађ Бранковић је био витез, подвижник, мученик, светитељ господњи, последњи велики владар српског средњег века, владар средњовековне Србије у њеном последњем зениту и, на жалост, њеном крају.

С обзиром на познате физичке карактеристике деспота Ђурђа, а посебно изузетну и позитивну, сматрам и недовољно 'осветљену', улогу у нашој историји, као и донекле на временску дистанцу која нас од њега дели, степен идеализовања у реализацији ове скулптуре, како фигуре, тако и портрета, био ми је веома битан.

Намера ми је била да својим идејним решењем споменика, деспота Ђурђа Бранковића представим као владара и ратника, витешког деспота који је одолевао свим искушењима на путу верности својој вери и завету предака.

Сходно томе, два главна симбола који потврђују овакву идеју, скиптар (као симбол државности) и мач (симбол непрестане борбе за слободу), неизоставни су део и главни акценат моје скулпторске интерпретације.

Такође, поред ова два кључна одређења, инсистирање на афирмативности и репрезентативности композиције подударило се са идејом о неопходности представе духа веома бурног времена у којем је деспот Ђурађ живео и владао. Исход свега овога је својеврсна јукстапозиција, истовремена представа непоколебљиве, чврсте (статичне) фигуре и њене немирне (покренуте) драперије.

...

Основна идеја ми је била да у достојанственој, композицији мирног и истовремено одлучног става, деспота Ђурђа Бранковића представим на 'ветрометини' којој одолева, као српског и европског владара који чврсто држи мач и остаје истурена и трајна одбрана свог народа.[16]

Аутор Зоран Ивановић је по завршетку конкурса и јавне презентације конкурсних радова, повукао своју конкурсну документацију.

16 Извод из текстуалног образложења идејног решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу, аутора Зорана Ивановића – текстуално образложење је саставни део конкурсне документације аутора.

Расписивач је након окончаног конкурсног поступка и објаве резултата конкурса приредио каталог[17] са приказом свих конкурсних радова и извода из Извештаја Жирија. У периоду од 15. јуна до краја августа 2022. године организована је јавна презентација – изложба конкурсних радова, постављена у галеријском простору Центра за културу Смедерево. У склопу јавне презентације 20. јуна 2022. године у Концертној сали Центра за културу одржана је и јавна трибина поводом спроведеног конкурса, на којој су своја гледишта конкурсног процеса и запажања у вези са резултатима конкурса изнели чланови Жирија. Јавној трибини, поред представника Града Смедерева, заинтересоване јавности, медија, присуствовао је и један број аутора, учесника на конкурсу.

На овај начин заокружен је дуготрајан и сложен процес у коме је град Смедерево, након готово вишедеценијских идеја, добио прилику да се на достојан начин одужи свом оснивачу деспоту Ђурђу подижући му споменик.

Извесно је најзначајнији резултат овог процеса добијено идејно вајарско решење споменика, али из перспективе Града као иницијатора и расписивача конкурса драгоцено је искуство на спровођењу читавог поступка, посебно имајући у виду да је Град истовремено био и спроводилац конкурса. Кроз појединачне кораке, али и завршне резултате, показало се да су многе одлуке донете током формулисања и спровођења конкурса биле оправдане, те да су дале квалитетне резултате. Томе је на изразит начин допринела позитивна атмосфера и синергија тима који је учествовао у спровођењу поступка, посебно чланова Радне групе и Жирија који су уложили велики и искрен напор да се процес спроведе на максимално професионалан и квалитетан начин. Посебну сатисфакцију представљају и изрази задовољства већег броја аутора, учесника на конкурсу спроведеним конкурсним процесом.

Као изразити бенефит истиче се чињеница да је Град спровођењем овог конкурса добио у трајну својину конкурсне моделе споменичких решења аутора, који су предати на чување Музеју у Смедереву.

17 Конкурс за израду идејног вајарског решења споменика деспоту Ђурђу Бранковићу у Смедереву, издавач Град Смедерево, Смедерево, 2022.

Коначно, чини се да цео подухват добија посебан значај када се има у виду да се налазимо у деценији пред обележавање великог јубилеја – шестстоте годишњице подизања Смедеревског града. Археолог Дејан Радовановић, члан Жирија, истакао је да ово може бити путоказ како се у будућности са једнаком пажњом може односити и према Деспотовом највећем споменику – Смедеревској тврђави.

Бошко Сувајџић

А(ЛА)АЗБУКА

Ала али грозно бали:
„Биће да ми нешто фали!
Вода ми је мрско-хладна,
грозота ми врло гадна.
Друго моје жеље маре,
ђачке торбе и букваре.
Ех да могу, теоретски,
живети у твојој свесци,
за оцене бити неман
и за школу увек спреман.“
„Јаој“, грозно јеца малац:
„како ала – па школарац!
Летим, палим, рушим, крљам,
љуљам, жуљам и бауљам.
Мрак ме једе стопостотни,
на очиглед свију копним,
ње посебно с коврџама.“
„Ох, коврџе има алка?!“
„Па, дама је Парижанка,
русе косе и машнице
све пристаје њој уз лице.“
Тата виче, грозни Алац:
„Ћерко, смешан тај је малац!
У отмене але блени,
фенси але налик мени.
Хале што за школом бале
целог века – нису але!“
„Часна ало, стани мало,
џаба ти је то кефало,
школа јесте баш за але
– и то мале.“

ОНОМАТОПЕЈА

Појешће те гвоздензуба,
однеће те кучибаба
шчупиће ти зуб до зуба,
разглабати глаб до глаба.

Скрцкаће те кврц до кврца,
жврцнуће те жврц до жврца
кост да пуца, крв да штрца,
мраз да шмрца, мрак копрца.

Онда ће те промешати,
исецкати, изрецкати,
исисати, прождерати,
страх у кости утерати.

Нека ала халапљива
која веже и заптива,
мазнуће ти масна ткива,
испљунути мртво-жива.

Стани, ало алосана,
и за мегдан биће дана,
ти си, ало, стилско средство,
и ја тебе срећем често.

Рецнућу те као тример,
срезати ко орхидеју,
ти си, ало, школски пример,
за обичну – *ономатопеју*.

ДЕВОЈКА ЦАРА НАДМУДРИЛА
(у разним временима док је била)

Сиромах живљаше у пећини
немаше ништа до једну ћерку,
време им тецијаше у колотечини,
а рачунаше се у **имперфекту**.

Ћерка му доспе до царског дворца,
на престо ступи као на писту,
и – ето радости за сваког основца –
поче да живи у **аористу**.

Царицу бајну и перфектну,
волео цар је у браку дугом,
ал' то је било у **перфекту**.
А у **футуру? (Футуру другом?)**

Цар ће је гнусно отерати
из пуког хира, из обести.
(И, ако будем имао вести,
шта ће је снаћи, ја ћу вам одати.)

Цар сада пише нову карту,
и ставља царици нову ленту,
владају, царски, у **предикату**,
до краја песме у – **презенту**.

ПРОМЕНА ПО ПАДЕЖИМА

Ко, шта? То је **номинатив**,
стуб режима.
Номинатив је први падеж:
он руководи свим падежима.

Генитив означава одвајање
или потицање – **од кога, чега**.
Кад од некога одузмеш нешто,
ти имаш више, мање има њега.

Датив означава кретање
у тенису, пут ка гренд-слему,
дативу идеш у сусретање,
увек у покрету – **ка коме, чему**.

Акузатив је падеж баш свестран,
он трпи радњу веома вешто.
Уз глагол он је прелазан екстра,
кога, шта (видим) – неког или нешто.

А вокатив је падеж на „хеј, ти!“
Обично служи кад зовеш кога.
Вокатив има високи рејтинг
па не зависи ни од кога.

Одговара на питање **с ким, чиме,**
понекад значи потребно средство,
увек је неко у друштву с њиме,
а **инструментал** је са тобом често.

Локатив је падеж места,
кад причаш неком **о коме, чему.**
Локатив је појава честа,
где год се налазиш, увек си у њему.

КО МОЖЕ ДА ТЕ СПРЕЧИ

Ко може да те спречи
да научиш врсте речи?!

Да научиш да бројиш,
језички да постојиш.

Ко може да те омете
да будеш паметно дете?

Ко може и ко ће хтети
ту да те осујети?

Коме ће бити мрски
на српском примери српски?!

И именице и бројеви,
културе и древни бојеви?

Сврха је васпитања
да глупост буде мања.

Вековите су речи:
ко може да те спречи!

БУВЉИ РЕП

Ђипа једна буха
у мом чулу слуха.

Све репује бува
ритмом пуним грува.

Па се чеше бува
усред мога ува.

Жваће бува жваку
у увљем бувљаку.

Ал' је бува ова
граматичког кова,

На бувљему факсу
студира **синтаксу**.

За школу се чува
у дубини ува:

Кад заврши биће
школована бува.

БИБЕРЧЕ

Мајка је Бога умолила
да роди сина малог ко бибер,
плакала је и тужна била,
гомилу порука слала на вибер.

Сада ћеш чути, није нам хитно,
све натенане, и експлицитно,
како је зрно бибера ситно
за нашу причу постало битно.

И кад се родио како је ходио
и земље царске походио,
бајну принцезу ослободио,
са алом грозне бојеве водио.

Руку принцезину како је стекао
савладавши кушања разна,
и девет глава одсекао
али што беше безобразна.

Подучио је младожењу
да се не кити туђом славом,
и да свако о свом поштењу
јемчити мора сопственом главом.

У самом себи је порастао
и постао од себе већи,
Биберче је од зрна стасао
у правог јунака, такорећи.

У ЖИТИЈУ СВЕТОГ САВЕ

Добри пастиру и вођо,
Саво, оче наш,
немој пустити да на нас
навале вуци,
што стада не штеде.

Теодосије Хиландарац, Канон
заједнички Симеону и Сави, *Србљак* I,
XIII век.

У Житију Светог Саве
оглашене наше главе.

У злаћаног нашег свеца,
царска лавра, царска деца.

Пирг – келија постигнућа:
Свети Сава – српска кућа.

У Житију Саве Светог
светогорски дрема метох.

Појем птица омађијан
слаткогласни Доментијан.

Пристаниште свим онима
који броде валовима.

Људска је ил' божја рука
што прекрсти пса у вука?

Да л' су канце или прсти
чим се српски народ крсти?

Боговидац, грозд сазрели,
псалтир-штапом море дели.

Изгубљеном светлост нађе
да у себи свет пронађе.

Син, научен Светим Духом,
Глас који се не чу слухом.

Вером крепи све што сумња
од Рибнице до Захумља,

Студенице и Велућа:
Свети Сава – српска кућа.

Од одбеглог младог принца
до монаха-црнорисца.

Хранитељ и сила крсна
што трепери као трска.

Син оцима духовнима
што у оцу позна сина.

(*А оноīа који има*
на īлућима крсī ензима

молим īи се, дај му лека,
очисīи īа īоīуī левка,

као што си, испод скита,
подигао Неофита.)

Свети Сава, што нас роди,
међу нама да л' још ходи?

У духовном првородству
да л' смо с њиме још у сродству?!

У Житију Светог Саве
орочене наше јаве.

Пут, изведен из беспућа:
Свети Сава – српска кућа.

КАКО НАПИСАТИ ПЕСМУ О ВУКУ

И Вуку би представљало муку:
како написати песму о Вуку?!

И шта рећи ново у овоме веку
о Вуку патнику, и Вуку човеку.

Како написати песму о Вуку
а не поменути српску азбуку?

Вук нас је учио да будемо бољи,
да се повинујемо разуму и вољи.

Ал' као да нас је врећао тиме
што нам је чувао битије и име?!

Сетимо га се тек о јубилеју,
обично уз хвалу врлом Доситеју.

Тек свако се делом бесмртника дичи,
сваког обузима занос праведнички,

као да је лично, са Мркаљем Савом,
дебеломе јеру одсецао сало.

Сетимо се Крањца, Гетеа и Грима,
и то да у Српству нема већег сина.

Поменемо Вукове сакупљачке муке,
пјеснарице, бајке, але и бауке.

И како нам није, од Светога Саве,
у васцелом српству било такве главе.

Те како је умни геније вајмарски
баш нашега Вука дочекао царски.

Док је Грим, заљубљен у српску лирику,
с Мином преводио Клајне граматику.

А Бранко, заљубљен у Мину и Срем,
Стражилово носио да у њему мре.

Због Вука је Пољак Мицкјевич, у трансу,
о Косову чатио на Колеж д' Франсу.

А сам Вук је лично, за сербскују славу,
Милошу, уз писмо, додао и главу.

(Као да је није, у крвавој борби,
још из родног Тршића носио у торби.)

Као кад је Завјет Исуса нам Христа
штампао код Јермена, мехитариста.

Ту књигу су божју, још у ђумрукани,
хапсили и бечки и српски жандарми.

У Кнежевини се претресале куће
да се књига скаредна негде не провуче.

„Тешко оном народу“ – Милош је кадио,
„ком би Вук у Бога веру усадио!“

Док су га пљували, ружили и псовали.
он је к нама храмао – ево га на обали.

Сад можемо рећи, без икакве позе,
Вук је творац чисте српске прозе.

И можемо тврдити, без икаквог дила,
Вук је творац новог српског стила.

Књига памти векове, из руке у руку:
у *Рјечнику* пишу све књиге о Вуку.

ОД ВУКА ПОРУКА

Упамтићемо и ову поруку
из ненаписане песме о Вуку:

„Свако у себи, у своме веку,
када зло овлада у човеку,

на устук неправди, када је мука,
мора пронаћи и свога – Вука.“

(*Ко може да те спречи. Креативна граматика и књижевна практика*, Београд: Нови Логос, 2021)

Славка Петковић Грујичић

ПОУЗДАНА

Као јуноша, седамнаестогодишњак, заљубио сам се у једну Тању. У исту смо школу ишли, али не у исти разред, па сам је виђао пре и после часова и за време одмора. Успео сам, напокон, једне предвече, после часова да је пратим до куће.

Пре растанка сам скупио храброст:

Хоћеш ли да се забављамо?

Она је одговорила:

Немој! Хајде да будемо пријатељи, другари. То је трајније и боље за нас обоје.

Повредила ме је али сам кобајаги пристао.

Наравно, нисмо се ни дружили, нити смо били пријатељи.

Упамтио сам једном за свагда: не очекуј да ти нека девојка постане пријатељ кад си заљубљен у њу. Не труди се уопште да ти неко женско постане пријатељ, штоно рече Његош: *Ђуд је женска смијешна работа.*

А онда ми, већ у зрелом добу, рече један мудри човек: *Нема истинтијег пријатељства од пријатељства жене и мушкарца.*

И уверио сам се у то.

Стекао сам истинског, поузданог, стаменог пријатеља, односно пријатељицу. Књижевница, дечји писац. Дружили смо се готово две деценије. Жирирали на многим дечјим такмичењима, заједно наступали на фестивалима, држали заједничке сусрете, а и онако се виђали, јер смо били готово суседи станујући на истој општини београдској.

Онда се догодило да ме је здравље опоменуло да нисам вечан.

Болница. Испитивања. Лоше.

Одрадили су лекари све што је требало, испитали и одредили ми шта и како, па ме послали кући. До операције.

Ја у селу, одсечен, а ми, породица од света, јер ми је забрањено да возим, а од наше куће скоро три километра до аутобуске станице и продавнице. Пешке не могу ни двеста, триста метара...

Како тек до лекара, на испитивање, контроле и тако то?

Пријатељи моји далкео од мене. А и није их баш велика брига, но колико да питају како сам и пожеле ми брз опоравак.

Сви листом, али не моја проверена, истинита пријатељица. Долази по мене, вози ме куд год је потребно, разговара са лекарима, договара све.

Куд бих, без ње?

А уз све то она је и ДОБАР писац, истински, мада по мом суду превише скромна.

Отуда ето ње у ДОБРОМ, добар писац, добар човек, поуздана пријатељица.

АВИОН

На сваки звук авиона дечак Немања би подизао поглед према небу и сећао се путовања на море. Тад је он први пут видео авион, не онај у сликовници, ни онај на небу, него баш прави велики на аеродрому. Рекао је мами:

Авион је ко велики аутобус, само што има пераја и личи на велику рибу! Мама се на то насмејала и зачуђено упитала:

Како на рибу? Мислиш птицу!

Не не... на птицу личи само кад је на небу, а сад ми личи на велику рибу, био је упоран и још је објаснио зашто:

Знаш оне велике рибе што у њихов стомак стане свашта, чак и Пинокио... Е, на те рибе ми личи? А, птице су мале.

Мама се помало збунила и први пут уочила ту сличност трупа авиона са телом рибе. Кад год би авион летео изнад њихове куће, а неки би иза себе остављао као нацртан пут, Немања би рекао мами: *Ено, види опет авионски ауто-пут на небу!* Мама би весело прихватила ово запажање, а затим би му стрпљиво објаснила:

Није то ауто-пут, по ауто-путу се крећу аутомобили, само ти име каже, ауто – ауто-пут.

А је л' се овај путић на небу по коме лети авион зове авион-пут?

Не. То куд авиони лете, то се зове коридор.

А да ли и птице имају коридор?

Не, птице лете слободно, куд год хоће, само машу крилима и не морају да се придржавају никаквог плана летења.

Значи и авион на небу маше крилима, да би летео!

Не.

Па како може да лети као птица, а не маше крилима као птица.

Лепо, авион има моторе који га покрећу, помало губећи стрпљење суво је одговорила.

Имају ли моторе исте ко у ауту и је л' се у авион сипа бензин ко у ауто?

Кад је Немања био мали говорио би да ауто руча бензин, па их лепо вози.

Да, авион има мотор као и ауто, само много снажнији и има их више.

А бензин, руча ли и авион бензин? Не одустаје Немања.

Авион користи керозин, скоро службено му је одговорила мама.

А... је л' има керозинска пумпа на небу?

Нема, ућути да чујемо позив за лет.

Али, мама, нисмо на аеродрому, већ у дворишту.

Мама се слатко насмејала и рекла:

Шта ћеш бити кад порастеш?

Шофер авиона!, мангупски је рекао Немања.

Пилот, сине... пилот или авијатичар.

Знам, мама, знам! Шалим се.

СЕСТРА

Знате шта има ново?! И ја имам млађу сестру, старији сам брат. Сад могу да кажем: *Кад сам био мали, знаш оно пре.*

Мама ми је рекла да нас исто воли, да све исто за нас ради, да се исто радује и да исто брине. Чини ми се да то није баш тако. А опет... не знам... можда је и тако, а можда и није.

Сестри стално искувава флашицу, а мени не искувава тањире. Значи није исто. Њој стално пресвлачи пелене, а ја морам да се скидам и облачим сам. Није исто. Сестру стално успављује, а ја морам да се успавам сам и кад ми се не спава. Кад беба само мало заплаче, мама одмах трчи, а ја кад је зовем каже: *Сачекај.* И питам се како она нас исто воли?

Кад је једном тата видео да бацам њену цуцлу иза кревета, уплашио сам се.

Тата се насмејао и рекао:

Ајде, дасо, дођи да се порвемо, да видимо ко је јачи!

Рвали смо се док се нисмо обојица добро презнојили. Престали смо тек кад се тата уморио.

Предајем се, јачи си! Ти си стварно велики момак!, похвалио ме тата.

Сад више не бацам сестрину цуцлу кад нико не види, јер тата је рекао да сам стварно велики момак. Кад мама нешто ради, ја пазим да млеко за бебу не искипи. Кад је мама купа, ја први ставим прст у воду, па јој кажем да вода није врела. Сад једва чекам да моја сестра проговори, учим је реч по реч. Волим да је чувам и да се с њом играм док мама кува ручак. А кад моја сестра порасте, ако је буду

дирала друга деца, ја ћу да је браним. Па тата је рекао да сам и од њега јачи.

У недељу смо били у цркви, крстили смо моју сестру.

Испред цркве смо чекали кума. Сијало је сунце. Тата, мама, моја сестра, којој је наш кум већ дао име Милица, и ја, стајали смо поред нашег аута. Наш ауто се сијао као огледало. Огледао сам се. Баш сам био леп.

Кад је кум дошао, ушли смо у цркву. Дочекао нас је отац Бојан. Тако га зове тата. Тај чика-поп млађи је и од мога тате и од кума, а они га зову: *Оче*. Кажу тако треба.

Кум је узео у руке бели пешкир. Мама му је дала Милицу у наручје. Стали су испред нас. Онда је чика поп почео нешто да пева. Неки човек исто обучен као ми, мислим није имао ону дугачку црну хаљину, палио је свеће. Из оне кантице што се дими, мирисало је нешто чудно. Лепо. *То је кандило и пуши се запаљен тамјан*, рекао ми је тата. На зиду су биле неке слике. На свим зидовима лепи људи у дугачким хаљинам различитих боја. Мама ми је рекла да су то иконе светих.

Кад је поп попрскао водом моју сестру, уплашио сам се да се не угуши. Ми, кад је купамо, увек пазимо да јој вода не уђе у уста.

Она је само зажмурила, па је јако удахнула и заплакала.

Кад је заплакала, ја сам се обрадовао. После је поп још двапут попрскао водом, више ме није било страх да ће се сестра угушити. Још је нешто певао и причао, онда је и кум нешто говорио, то нисам разумео, само сам гледао како ми је сестра.

После тога крштавања, тако је рекао кум да се зове то што су радили он и чика-попа, пошли смо кући. Бака нас је чекала на свечаном ручку. Тако је рекла бака да се зове ручак после крштења. Успут сам у ауту држао своју сестру Милицу у крилу.

Знате како ме је гледала?! Онако... није више била лепа ко лутка. Била је лепа... лепа, лепша и од маме.

СМЕШАН КЛИНАЦ

Први пут сам се заљубио у првом разреду. Трајало је кратко. Мислим та заљубљеност. Дуго сам ја мислио на Тару, али променио сам школу, па је нисам виђао, а ето и сад се свега сећам као да је јуче било (што би рекла моја баба).

Моје дугогодишње... извините, осмогодишње школовање започео сам у Чика Јовиној или Чика Змајевој школи. Било је то

срећно време. Радовао сам се поласку у школу. Одмах сам заволео учитељицу. Била је млада и лепа. Лепо се облачила, то су причале девојчице.

Првог дана смо се упознавали и између себе и са школом и са учитељицом.

Седео сам у клупи са Игором. Он је био леп и миран. Није причао на часу. Увек је имао уредан домаћи.

Учитељица нам је причала цео час о томе шта ћемо све учити, све сам је разумео, у предшклском смо све то већ радили. Само ми је било чудно и нисам знао шта значи реч *лептира.* Кад сам питао маму, ни она није знала шта је то лептира. Заборавио сам да питам учитељицу о значењу те речи, и нисам више мислио о томе.

Постали смо већ прави ђаци, научили смо сва слова, мада ја сам већ све знао и било ми је лепо у школи. Једног дана у другом полугодишту, учитељица нам је рекла да ћемо имати посету инспекције. То је неко ко је задужен да понекад дође у школу и провери како и колико ми учимо. Доћи ће две професорке и биће гости на часу лектире. Одмах сам подигао руку да је питам, пошто сам се сетио да нисам знао шта је то лептира. Кад сам дигао руку да питам, учитељица је климнула главом, и наставила да објашњава шта је то инспекција, као да је знала шта хоћу да је питам, само је климнула главом, и наставила да прича и објашњава како треба да се понашамо; кад знамо одговор на постављено питање обавезно да подигнемо два прста; да не говоримо углас… Звонило је и нисам стигао да питам шта је то лептира.

Заиста сутрадан су са учитељицом у нашу учионицу ушле неке две жене. Најпре су задивљено гледале по учионици, застајале поред неких паноа, видео сам да су нешто разговарале о мом цртежу на паноу. Одједном сам порастао до плафона.

Учитељица је записала нешто у дневнику, па је питала да ли смо сви присутни, а онда је устала и почела да прича:

Децо, знате да данас по распореду имамо први час српски језик и на реду нам је час лектире. Одмах сам подигао руку да не заборавим, и не сачекавши да ме прозове, упитао сам:

Шта је то лептира? Наставица се као насмешила, па се мало померила с места па ми је рекла:

Знаш ... па увек смо радили... учили о писцима и њиховим делима... па знаш да си на прошлом часу читао свој...

Збунила се наставница. Климнем ја главом, а ипак ми није јасно. Кад се наставница прибрала, поново се вратила на своје предавање, које није било због нас, него због тих инспекторки.

Сећате се, децо... У ствари, овако ћемо почети. Ко ће да нам каже чије име носи наша школа? Скоро сви су подигли два прста у жељи да их учитељица прозове. Ја нисам. Још сам размишљао о оној речи.

Јован Јовановић Змај, рекла је Ива.

Молим одговор пуном реченицом. Опет су сви дигли руке.

Наша школа носи име Јован Јовановић Змај, одговорила је Лена. Ни тад ја нисам дизао руку, а и било ми је глупо што мора да се каже пуном реченицом кад је одговор тачан.

Ето децо, шта смо оно рекли? Чика Јова Јовановић Змај је био и лекар и дечји писац, прибрано је поставила питање и одмах дала одговор.

Живео је давно и писао дивне песме за децу, иако он није више међу живима, он, ипак, својим делима још живи, још је међу нама. Његове песме су бесмртне, па шта можемо рећи за Чика Јову Змаја... ако су му песме још живе, а он није жив, а ипак живи...

Дигао сам одмах руку, скоро сам скочио.

Хајде, Предраж,е реци, обрадовано ће учитељица, јер ја увек све знам, а и да прикрије оно од мало пре...

Вампир! Цело одељење је праснуло у смех. Учитељица је зинула, па покрила уста руком, и оне две инспекторке су се смејале.

Па кад неко није жив... мислим мртав, а појављује се међу живима, значи да се повампирио и то је онда вампир, појаснио сам свој одговор и изазвао још већи смех, а код учитељице шок.

Седи, Предраже, и реци мами да дође сутра у школу, рекла је то као да јој се гадило да изговори моје име.

Шта се тог дана догађало у школи, не сећам се. Знам само да су ме после часа у дворишту сва деца звала Вампир. Зујало ми је у ушима ваампиир... вампир... Никада нисам заборавио како ме је бранила моја најбоља другарица Тара. Кад се завршила настава, док смо чекали родитеље, Тара се због мене потукла саАњом. Ања ми се ругала, а Тара јој је рекла да престане, а кад је Ања наставила да зуји на моје уши: *Вампирррр*... Тад је Тара ударила ранцем. Нисам се ни бранио, нити сам могао да кажем било шта.

Отишао сам кући, сам, не сачекавши тату који је требало да дође по мене. Тог поподнева сам из Википедије преписао све о Змају у једну лепу свешчицу. Намеравао сам да ту лепу свешчицу, у коју сам

преписао оно што је важно о Чика Јови Змају, коју сам добио од тетке кад сам пошао у школу, поклоним Тари. Никад јој то нисам поклнио, а сад је смешно. Смешан је и рукопис и идеја да јој поклоним. Нисам јој поклонио, јер више нисам ишао у ту школу, мама ме одвела у Основну школу *Бранко Ћопић* или како би моја прва учитељица тражила да се каже, школа која носи име писца Бранка Ћопића.

После сам схватио да је и Тара била заљубљена у мене.

МАСЛАЧАК

Босонога девојчица Наталија, коју браћа и сестре зову Ната, још топла од сна, погледа кроз прозор, па истрча у двориште. Код баке и деде увек најдуже спава. Сви се пробуде пре ње и некуд оду. У трави испред куће, обасјане сунцем, блистале су безбројне лоптице маслачка. Чучну, убра једну стабљичицу. Принесе маслачак устима, дуну. И гле, треперaво се распршише паучинасте семенке ове танане биљчице. Сјајне латице одлепршаше до мале Софије. Затим убра још један стручак, пирну као ветрић, а маслачак затрепери и одлете до њиховог млађег брата Милутина, кога зову: *Милутине, краљу*. Милутин, мезимац међу сестрама, понаша се и као краљ.

Ната пожеле да пошаље семенке маслачка и сестрама Ксенији, Катарини и њиховом брату мезимцу Јовану.

Недалеко угледа још једну сестру од тетке Атину, коју зову Тина. Откину и она једну стабљичицу маслачка, дуну, распршише се пахуљице чак до брата Марка, а он их посла Јулији, коју зову Јуца. Јуца прихвати игру, те и она убра неколико стручака маслачка и однесе најмлађем брату Луки који се налазио у мамином наручју.

Унучићи баке Олге, пирили су и распиривали безброј летњих снежних топлих пахуљица.

Одједном, сва окупљена деца погледаше у небо. Из једног паперјастог облака, низ сунчев зрачак спуштао се бусенчић живога маслачка. Био је то дар од прабаке са неба.

Катарина, тепају јој Каја, испружи ручице, прихвати дар с неба.

Окупише се сва деца, засадише још један бусенчић маслачка у дединoм дворишту.

Играли су се, расли и волели се код баке и деде по цело лето све до почетка школе.

Њихов деда је најбогатији на свету.

ЧУВАРКУЋА

Некад давно у једном од полупразних поткопаоничких села живела је старица Станка. Браће и сестара није имала, а њен човек и два сина се нису вратили из Великог рата. Самовала тако годинама, говоркало се по селу да је с ума сишла. Редовно би уочи Велике недеље пред Ускрс, сељани старици Станки доносили нарамке дрва. Она би ћутала. Знало се да само на Велики петак понекад проговори, и тад су из прикрајка слушали како она говори мудре мисли своме биљу у башти. Имала је и неколико кокошака и једног петла. Понекад би и са њима разговарала. Дане, чим с пролећа сунце угреје, па до касно у јесен, проводила је испред куће. Гајила је поврће, колико јој је било доста да преживи. Чудесно је било цвеће у баштици које је само порасло. Самоникло. Највише је волела чуваркућу. С њом је и највише разговарала.

Пробудила је пролећна кишица, која је тихо шапутала по њеном малом прозору. Одмах устаде као и увек. Док се умивала, имала је осећај да је нешто важно заборавила. Изађе полако напоље да нахрани живину, цвеће не мора да залива. Бог се побринуо. Сину јој ко муња кроз главу. Затетура се, некако се спусти на оближњи камен, седе. Велики петак! Данас је Велики петак.

На Велики петак давне 1917. до ње је стигла вест да су сва три мушкарца из њене куће погинула, њен домаћин и два сина. Остали тамо негде. Од тад није сушила образе сваког Великог петка. Тог пролећног јутра обрадова је шапат који је чула испод прозора.

Еј! Има ли коīа?, питао је неко.

Има, сви смо īу, одговори Чуваркућа, после краћег оклевања.

Ко сви?, упита глас, уображено.

Па... Бела Рада... Леīи Јова... Нарцис... Ноћна Фрајла, лековиīи Драīољуб, Босиљак, слушала је старица ово набрајање.

А īи! Ти, како се зовеш!?, некако дрско се обрати непознати глас.

Ја... ја, овај... ја се зовем Чуваркућа.

Устаде бака са камена који је стајао поред прага, покри дланом чело да боље види јер је сунце већ исијавало зраке право у њене очи. Тајац. Затим, поново ослушну жагор међу цвећем:

Ти Чуваркућа!? Ха ха ха... Разлеже се грохотан смех.

Ко си īи да се īодсмеваш нашој доброīворки!?, љутито, заштитнички јави се Нарцис. *Па наша Чуваркућа у својим задебљалим лисīовима, чува воду за све нас и у време леīње суше и у време зимске*

сувомразице, штити нашу баку од злих гласина, чува здравље и ушију и грла, ублажава јој бол од реуме, она нам је најважнија.

А ко си ти да се мени свемогућем супротстављаш!?, самоуверено ће непознати глас.

Ја сам Нарцис, самозаљубљено, уз смешак му одговори.

Глупо ти је име, а није ни српско, још увек негодујући рече непознати глас.

Знаш, добио сам име по прелепом младићу, који је видевши свој лик у воденом огледалу реке, пошао за њим и утопио се. Остао ту заувек.

На ово: *Остао ту заувек,* старицу сад прободе кроз стомак она муња од мало пре. Сети се свог лепотана Драгомира, а и отац му је био леп, исти он.

Не помињи ми реку, следим се од помисли на муљ њеног дна. Мене су вековима, после свих добрих дела које сам чинио за људе, бацали у реку да их штитим и од поплава и бујица. Тарајало је то све док бака није остала сама, па ме нежно спусти у башту да не увредим ране њених синова, некако тужно прозбори овај глас.

А ти као знаш да су овде њени синови?, бојажљиво упита Лепи Јова.

Она, бака, тако верује, нежно рече.

Молим те, какво је то име Лепи Јова... ха ха ха... или, Ноћна фрајла, какво?

А шта ти то добро чиниш за нашу баку?, самоуверено се умеша у разговор Бела Рада.

Ја... шта ја чиним за баку...!? То је срамота и питати. Па ја њу уз Божју помоћ целу годину штитим од болести, од жалости, од пропасти, од...

Можда је и тачно, помирљиво се јави и Драгољуб.

Чекај, чекај, стани, како се ти зовеш, и како долазиш на свет, и како дође међу нас, у нашу цветну баштицу?, јави се Лепи Јова, срећан што може да штити своје комшије.

Прво, овде сам не својом вољом, најрађе бих да останем на полици крај славске свеће испод иконе, јер старица ме чува као највећу светињу. Кад на моје место треба да дође моја замена, ја се откотрљам у башту, да је не ражалосим поново. Ето. А како долазим на свет? Е то је дуга прича. Родила ме мајка. Наше мајке кад нас снесу певају и објављују да су нас донеле на свет. А загонетка да ли је старија кокошка или јаје, још није решена. Загонетка у коју људи не верују како постадох црвено и загонетка мог имена, е... то је познато, самозадовољно изјави Црвено Јаје као да говори у сенату државе. *Већ више*

од две хиљаде година живим, уживам по једну целу годину од Ускрса до Ускрса и људи верују да им је моја помоћ најважнија.

Шта сад има везе Ускрс?, зачуђено упита Лепи Јова.

Има, има, од тад се појављујем у овом црвеном облику, одговори Црвени.

Како, молим те, поучи нас, подругљиво рече Чуваркућа, помало збуњено, пошто је мислила да се баки, само Драгољуб и она нађу у болести. Босиљак је мудро ћутао.

Па лепо тако... Кад је Марија Магдалена, то је било за време Римског царстава, дошла код Тиберија, тадашњег владара, да га обавести о Васкрсењу Господа Исуса Христа, он јој се наругао рекавши: Верујем у Васкрсење, кад сва јаја поцервене. Кад су погледали у корпу, коју је Марија држала, сва јаја су била црвена као сад ја. Е од тад ја постојим и људи врују да их штитим од сваког зла. Само ништа није вечно, сваке године ме замењују новим црвеним. А сад могу да вам одговорим и како ме зову.

Како? Како? Како? Како?, закокодакаше цветићи као кокошке.

Зову ме Чуваркућа.

На повратку из цркве, на Велики петак, људи чак и из најудаљенијих кућа пошли би до чудесне кућице усамљене старице. Из далека се назирао потамнели кров од шиндре, из испуцалих зидова је провиривао прозорчић, а око куће бујало је зеленило. Предвече, бака би поред свог кокошињца нашла корпицу пуну шарених јаја која су јој оставиле комшије. Сакупили би се мештани, чак и они из удаљених села да чују како баба Станка разговара с цвећем.

Од тад постоји веровање да цвеће лечи тугу, а да боље напредује, ако се са њим разговара.

Миливоје Р. Јовановић

БЕСЕДА О СВЕТОМ САВИ

Када сам пре десетак дана добио позив да у Смедереву говорим о Светом Сави , одлучио сам да уз неколико општепознатих чињеница кажем нешто и о Савином лику који је створила и очувала наша народна легенда стварана у патријархалној култури у којој тријумфује колективно осећање Савине изузетности и узвишености.

Свети Сава је до данас најдуже и највише проучавана личност наше историје, а његовим световним и духовним бићем и делом бавиле су се многе науке од историје, теологије, филозофије до многих других из новијих времена и савремених интересовања. Разлози томе су у монументалности његовог деловања у кључним сферама у којима се профилисао српски национални идентитет. Он је творац српске самосталне цркве са националним карактером и творац српске државне мисли и културе чврсто везане за српску народну цркву.

Појавивши се на српској историјској и културној сцени, у тренутку када су цивилизацијска кретања у српском народу још имала карактер народне стихије, и поред чињенице да је његов отац Стефан Немања већ био много постигао на стварању државне заједнице са доста јасним државним границама, Свети Сава је у историјски вртлог улетео са осећањем и свешћу да човек ствара историју и да се она по његовим делима препознаје, разумева и усмерава.

Савино разумевање историјског времена у коме је живео, определило га је и одвело на страну изворне византијске духовне културе. Његово виђење религије као духовне, културне и друштвено-историјске чињенице, објединио је још за његовог живота појам светосавље, који је већ осам векова српска варијанта православног хришћанства.

Од одласка на Свету Гору 1191. године, на коју је ступио као седамнаестогодишњи принц Растко, и одмах постао монах Сава, па све до 1219. године, биографија овог младог човека била је само малим делом стандардна монашка сторија. Њу необичном чине његове огромне државничке и монашке активности, од којих је посебно било важно измирење његове завађене браће Стефана и Вукана, као и превенчавање његовог брата Стефана у Жичи.

Сава је нарочито инсистирао на православности цркве и народа у строго византијском, ортодоксном духу. Том идејом хтео је да

обухвати и цео Балкан, па је из тих разлога пошао у своју последњу мисију у свете земље, којом је бугарској цркви такође обезбедио самосталност на нивоу самосталне патријаршије. Ту вишеструко значајну одлуку донео је у Трново, почетком 1235. године, где је убрзо и умро 14, односно 27. јануара.

И данас, у том бугарском граду, другој бугарској престоници, обгрљена реком Јантром, стоји црква у којој је две године почивало тело Светог Саве Српског, како га Бугари и данас зову. Његове мошти пренео је 1237. године у Србију Савин синовац, краљ Владислав, и то не у његову Жичу или Студеницу, већ у своју Милешеву. Од преношења у Србију Савине мошти су вековима пружале исцелитељску моћ сваком ко је за помоћ молио и у ту помоћ веровао. *Сава је и после смрти*, пише о њему мудри теолог новијег доба Јустин Поповић, *иако душом међу анђелима горе, остао сам међу својима доле, творећи и даље јеванђељска дела, исцељујући болесне телом и болесне душом*.

У то доба Свети Сава је био поштован и код Турака и код Јевреја и код исламизираних Срба. У многим страним изворима се до краја 16. века помиње Милешево и манастир који је добро очуван, у коме на једном олтару стоји сребрни ковчег са моштима Светог Саве. *Све је то*, стоји у једном документу из 1559. године, *остало нетакнуто од Турака*.

А само 35 година касније, Синан-паша, исламизирани Србин, са седиштем у Београду, наредио је Ахмет-бегу Оћузу да на Велики петак 1594. године узме из кивота у Милешеви тело Светог Саве и донесе га у Београд. У суботу, 26. априла 1594. године, Синан-паша је спалио Савине мошти на Врачару. Данас је на том месту највећи православни храм на Балкану.

Савина животна судбина постала је судбински знак за многе Србе за свих ових осам векова од његова времена. Тада је почело расејавање српских костију по целом свету, али и српских великих мисли и идеја.

Свети Сава је у народној оптици прошао кроз многе процесе епске трансформације, па се око његовог лика као бисерни седеф наталожила усмена историјска хроника која је историјска по личности и коју памти и по догађају који није заборавила, али је по свему другом непоуздана историјска слика, посебно по ономе како је запамћено представљала. За ову прилику релевантно је уочавање раније књижевне историје о средњовековном слоју наше народне

епике, која је имала своје путеве опстанка, као што их је имао њен колективни аутор и чувар крећући се кроз дуге историјске теснаце и велике националне погроме. Таква народна историјска судбина утицала је на певача у којој ће мери очувати историјску нит у песми, или коју ће идеју учинити носећом у свом делу.

Поверење у веродостојност јуначке поезије трајало је у народним, али и у ученим круговима, много дуго, чак и у време када су књижевна историја и историја утврдиле да сиже епских народних песама није подударан историјском извору и да оне нису истините у очекиваном фактографском смислу.

Потоња истраживања потврдила су да и историја и епска песма имају исти циљ, да отргну од заборава оно што је вредно памћења, а с друге стране заборавља се да то чине на различит начин – *прва записивањем, друга запамћивањем*, како је писао Јован Деретић.

Народни певач је онај стваралац који најбоље пева кад има дистанцу, јер само у сећању добијају јасноћу грађене слике, а догађаји тек ту добијају своју судбинску стварност и неслућену лепоту.

Тако је Свети Сава у епској поезији преузео улогу верског и националног заштитиника. Због грандиозне националне улоге, он је рано добио ореол митског народног култа. Општеприхваћено је мишљење да је Свети Сава добио улогу митског претка и није стога тешко препознати у његовом деловању неке поступке древних словенских богова. Из словенске митологије он много наслеђује од Волоса, старинског бога из доњег света. У народном певању Свети Сава је грађен као лик заштитника који има највише натприродне моћи да одбрани веру од непријатеља, као што брани и сакралне грађевине, прелепе симболе вере свога народа.

Најмоћније је зазвучао десетерачки стих у песмама у којима је опевано спаљивање Савиних моштију на Врачару, међу којима је најпознатија песма *Свети Сава и Синан-паша силни*. Основа песме је у значајном историјском догађају који се дубоко и трајно урезао у народно памћење. У њој је опеван истинити историјски догађај, али је фабула кроз векове богаћена легендама и митским сликама. Присуство фикционалног као фабулативног елемента није умањивало њену историјску тачност.

Кроз неколико кључних момената који тесно кореспондирају са стварним збивањима, као што су исцелитељска моћ Светог Саве, одлука да се Савино тело спали, напад на Милешеву и срамни

пренос Савиних моштију до Врачара, народни певач је градио и своју историју елементима из постојеће епске ризнице.

У тренутку спаљивања Савиног тела, народни певач гради епске слике у којима развија идеју о свецу – народном заштитинику који ће окупити и покренути народ у борбу за ослобођење и обнову српске државе:

Боже мили, чуднијех прилика!
с неба нешто сину као пламен,
светлост паде на Светога Саву,
светлост паде и Саве нестаде,
увати се на истоку сунце,
паде тама по свему Врачару,
и по оном граду Београду,
затресе се земља из темеља,
цар Мурата препукла џамија,
на две поле као зрела диња,
попадаше с џамија мунаре,
многи мртви из гроба усташе,
Турцима се памет преокрену,
плећа даше, па бегати сташе.

Немир у васиони изазван турским злочином води у стравичне призоре рушења турских знамења, чиме је народни певач антиципирао време када ће нестати турскога зулума и господарења.

У Божијој казни која се излива на Синан-пашу, главног виновника почињеног греха, дата је типска слика народне жеље за адекватном казном, какву заслужује овакав грех:

А кад дошо свом бијелом двору,
а двор му се у кам претворио,
а у каму пиште слаби црви,
веле људи да су му синови,
а из кама љуте змије сикћу,
веле људи буле су му биле,
а на каму кука кукавица
веле људи, то му мати била.

Врачарско спаљивање Светог Саве ударило је најснажнији печат на његову целокупну епску судбину.

Како је под турском владавином положај Срба био све тежи, тако је и лик Светог Саве лако прелазио из века у век, при чему се његов светитељски дух показао као матица око које се окупљао српски народ и оживљавао идеју потпуног националног ослобођења и историјског васкрснућа.

Када је на врачарској ломачи силни и неразумни Синан-паша спалио мошти Светог Саве, ни слутио није да ће народна песма у том пламену видети Савино успеће на небо. *Његове мошти се тад нису расуле у прах*, пише Милан Кашанин, *него у светлости*. Сава је као феникс заблистао још јачим сјајем у народу и постао највећа српска легенда – српска Слава. Зато ће у већем броју песама Свети Сава уз помоћ небеских сила кажњавати противнике и своје цркве и свог народа.

Историја која је присутна у народној епској песми је, дакле, уметнички транспонована историја српског народа, објективна колико су биле објективне могућности народне усмене културе.

Народна епска песма није представила Светог Саву да би народ упутила у имитацију његовог светачког живота, она је певала о њему као значајном претку са којим његов народ стоји на врху цивилизацијске лествице.

На примеру епског портрета Светог Саве, народни певач је показао активно осећање давнине, оног што се догодило једном, и што је одмах узрасло у знак непролазног.

Народна легенда носила је вековима причу о Светом Сави, а у племенском свету какви смо ми најдуже били – прича је најважнија. Живи се не колико од хлеба и плена, колико од предања. Обучена у приповедачко рухо, стално по мало прерушавана, прича о Светом Сави била је увек у сагласју са духом патријархалне заједнице.

Срећом, ми још увек чујемо те гласове и разумемо њихово значење. Ту нам је једина мудрост националног опстанка.

Осам векова већ најмлађи син оснивача светородне двестогодишње династије Немањића, највише је помињани Србин. У 19. веку он је постао и школска слава у Србији. То је 1823. године озваничио Милош Обреновић, а кнез Михајло Обреновић је законом утврдио обавезу да школе сваке године 27. јануара славе Светог Саву као школску славу. Тај закон донет је 26. јануара 1841. године. Иако озваничена као школска свечаност, она је убрзо постала национална прослава, *празник матерњег језика, словенске идеје, словенског јединства и наде у бољу будућност*, писао је Милош Црњански,

нарочито у нашим крајевима изложеним културном насиљу западних народа, ни мало бољих од Турака, констатује даље писац српских сеоба.

После нових друштвених промена, у Србији се поново у школама успоставља прослава Светог Саве.

У ово време повраћеног вида духовни идентитет првог српског патријарха постаје поново национални духовни оријентир и име српског православља.

Поштована господо, драги гости, драга децо,

Као школски човек, а то сам већ неколико деценија, захваљујем организаторима ове свечаности што су ми указали част да из угла мог професионалног интересовања кажем ово неколико реченица о првом српском просветитељу.

На крају ове моје скромне речи уприличене за овај сусрет, желим да нас Свети Сава и надаље ојачава умом и видом пред искушењем странпутица и води путевима којима је и сам ходао.

Нека нам је срећна школска слава!

*Анита Марковић**

ПРОСЛАВА ЈУБИЛЕЈА ДИМИТРИЈА ДАВИДОВИЋА У СМЕДЕРЕВУ 18. СЕПТЕМБРА 1888. ГОДИНЕ

Аистракт: Рад се бави ирославом јубилеја, коју је у Смедереву 18. сеитембра 1888. іодине оргганизовала Уједињена омладина, иоводом стоіодишњице од рођења и иедесетоіодишњице од смрти Димитрија Давидовића. Као национална свечаност, садржајно уобличена у форму верскоі ритуала, ирослава у Смедереву иредстављала је чин одавања иочасти националном херојy, достојном ионовном сахраном и иодизањем примереноі сиомен-обележја. О значају ове свечаности као светковине иростекле из осећања дужности, које је постојало у народу, за одржавањем сећања на личност која је дала велики доиринос у иостављању темеља сриске државности и культуре, значајне иодатке дали су иприкази објављивани у оновременој штамии, како у Србији тако и иностранству.

Прославе јубилеја или годишњица представљају посебну врсту јавних националних свечаности. Реч је о свечаним споменима, на одређене догађаје или личности после извесног броја година. Свој врхунац достижу у XIX веку, када уобличене у форму великих националних светковина, постају део званичне културе сећања. Томе је посебно допринело њихово преЛпознавање као добрих политичких ресурса и моћних пропагандних средстава.

У односу на друге светковине овог карактера по својој специфичности издвајалу су се јубиларне националне јавне свечаности фунерарног карактера. Њихова појава везана је за процес уобличавања култа националних хероја. [1]

Чињеница да се у мртвом телу, односно у ономе што је од њега остало, одувек тражио савезник у циљу преиспитивања, стварања или *враћања сећања* на личности или догађаје из прошлости,[2] условила је да оно прераста у моћну историјску и друштвено-политичку

* Историчар уметности, Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево

1 Ненад Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку*, Завод за уџбенике, Београд, 2006, 310.

2 Katherine Verdery, *Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsociolist Change*, Columbia University Press, New York, 1999, 3.

реликвију.[3] Отуда гробови националних хероја још од периода антике имају посебно место у заједници као места сећања и брана заборава у јавном памћењу.[4] Они нису били само гаранти вечности, већ и универзални обрасци емоционалне политике.[5]

Специфичан вид фунерарних јавних свечаности чиниле су светковине поновних сахрана.[6] Конципиране у форми верског обреда, оне су представљале скуп погребних ритуала: ексхумације, преноса и полагања посмртних остатака истакнутих појединаца из политичког, културног и јавног живота, најчешће на другим примеренијим местима и уз одавање почасти.[7] Измештањем погребних ритуала из приватног у јавни простор, мењала се и њихова естетика чиме су они постајали чин активног креирања и реконструисања колективног сећања, заснованог на одређеном систему вредности које је проистицао из тумачења заједнице.[8]

Поред званичних институција (држава, војска, политичке партије, црква) њиховим организовањем бавиле су се и средине за које су личности током живота били везани пореклом, различитим активностима или смрћу.[9] Њихова форма прилагођавана је званичним службеним церемонијалним радњама, начину и обичајима који су се у одређеном периоду поштовали и примењивали.

У Србији, током XIX века, одржавање сећања на заслужне појединце постало је део културе смрти, која је почивала на поштовању

---

3 *Исто*, 33–38.

4 Todor Kuljić, *Tanatopolitika (sociološka analiza političke upotrebe smrti)*, Čigoja, Beograd, 2014, 105–108.

5 *Исто*, 10–108.

6 Александра Павићевић, Говор мртвих тела, *Време без смрти, Представе о смрти у Србији 19–21. века*, САНУ, Етнографски институт, посебна издања, књига бр. 73, Београд, 2011, 105.

7 *Исто*; Katherine Verdery, *Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsociolist Change*, Columbia University Press, New York, 1999, 38.

8 Александра Павићевић, Говор мртвих тела, *Време без смрти, Представе о смрти у Србији 19 21. века*, САНУ, Етнографски институт, посебна издања, књига бр. 73, Београд 2011, 105; Katherine Verdery, *Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsociolist Change*, Columbia University Press, New York, 1999, 38; Даница Поповић, *Српски владараски гроб у средњем веку*, Институт за историју уметности Филозофског факултета, Београд, 1992, 25–27.

9 О овоме: Jan Assman, *Kulturno pamćenje*, Vrijeme, Zenica, Tuzla 2008, 74; Todor Kuljić, *Kultura sećanja*, Čigoja, Beograd, 2006, 9.

националне идеје као интегративног елемента.[10] Поред националних хероја, ратника, посебна пажња била је посвећена и стварању култа националних хероја заслужних за политички и културни напредак државе. Њима у част организују се прославе јубилеја које у Србији постају све популарније од друге половине XIX века. Те свечаности нису биле само оживљавање прошлости и тражење узора њиховим делима, већ и резултат друштвених и политичких прилика.[11]

С обзиром на њихову специфичност, у јавности су се издвајале прославе јубилеја које су као посебан део свога програма имале чин поновне сахране, односно ексхумације, преноса и полагања посмртних остатка у нову, примеренију гробницу.

Једна од таквих прослава приређена је и у Смедереву 18. септембра 1888. године, поводом педесетогодишњице од смрти и стогодишњице од рођења Димитрија Давидовића.

Као новинар, публициста, политичар, дипломата, писац првог српског Устава, Давидовић је био једна од личности чији је рад обележио политички, културни и јавни живот нововековне српске државе.[12]

Од доласка у Србију 1821. године па све до смрти 1838. године, био је посвећен раду, како на пољу културе, тако и политике, дипломатије, законодавства. Најпре је био секретар кнеза Милоша,[13] да би у међувремену, у периоду од 1829. до 1835. године, постао једна од утицајнијих личности, ангажованих како на пословима унутрашње тако и спољне политике. Као члан депутације 1830. и 1833. године,

10 Игор Борозан, Национално осећање у служби културе смрти, *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, прир. Ана Столић, Ненад Макуљевић, Clio, Београд, 2006, 968.

11 Давидовићева прослава, *Одјек* 23. септембар 1888, 3.

12 Биографски подаци: Дѣла Димитрія Давидовића, књига I, *Исторія народа српскоїъ*, Београд, 1846; Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскої народ а новијеї доба*, Чупићева задужбина, Београд, 1888, 119–124; Светислав Шумаревић, *Димитрије Давидовић, биоїрафски моменти*, Народна просвета, Београд, 1934; Леонтије Павловић, *Димитрије Давидовић у Смедереву*, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1985; Радош Љушић, *Орјентални новинар, европски политичар Димитрије Давидовић* (1789–1838), Службени гласник, Београд, 2019.

13 Радош Љушић, *Политичка делатност Димитрија Давидовића у Србији (1821–1835), Зборник радова са научноі скупа Стваралаштво Димитрија Давидовића*, Мост арт, Земун, 2009, 91.

учествовао је у Цариграду у преговорима са Портом око добијања аутономије, 1834. године постао је министар спољних послова, а наредне и унутрашњих. Први је у име кнеза Милоша на дан Светог Андрије Првозваног 1830. године српском народу објавио вест о добијању Хатишерифа и Берата о наслеђивању, а сутрадан после њиховог читања тумачећи тачку по тачку сваког акта, предочио шта је њима добијено. Желећи да истакне величину овог дипломатског успеха, симболично тога дана пошто је завршио са представљањем докумената, скинуо је турбан који је као и друге старешине носио и послао га кући, а на главу ставио другу капу.[14] У знак признања за постигнут дипломатски успех, током боравка у Цариграду 1831. године, од руског посланика Бутењева добио је прстен са *великим драгим каменом аметистом у средни и 22 повећа и 38 ситна брилијанта око њега*, а указом цара Николаја I, од 6. јануара 1834. године, одликован је орденом Светог Владимира, четвртог степена.[15]

Знајући моћ штапане речи, у овом периоду, Давидовић је веома посвећен раду на пословима издаваштва и журналистике. У Крагујевцу 1834. године поново покреће *Српске новине*, први дневни лист Кнежевине Србије. Тиме поставља трајне основе српске периодике, која од тада започиње своју континуирану историју.[16] Значајан допринос дао је и српској историографији као писац *Историје народа српског*, прве историје Срба написане на народном језику.[17]

Уз дипломатску службу, Давидовић се бавио и пословима на писању правних прописа, аката, закона и Устава. Рад на састављању првог српског Устава представљао је врхунац и завршницу његове политичке каријере. Иако су Хатишерифи из 1830. и 1833. године, чинили законодавну основу Кнежевине Србије, били су непотпу-

14 Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Чупићева задужбина, Београд, 1888, 121.

15 Дѣла Димитрія Давидовића, књига I, *Исторія народа српскогъ*, Београд, 1846, XVIII–XIX.

16 Годину дана раније поново је обновио и *Забавник*. Јован Деретић, Значај Димитрија Давидовића за развој српске књижевне периодике, *Зборник радова са научног скупа Стваралаштво Димитрија Давидовића*, Мост арт, Земун, 2009, 115–121.

17 Први пут је Давидовић објавио *Историју народа србског* у свом Забавнику 1821. године. Радован Самарџић, *Историја народа србског* Димитрија Давидовића, *Зборник радова са научног скупа Стваралаштво Диитрија Давидовића*, Мост арт, Земун 2009, 155–160.

ни, понајвише у погледу унутрашње државне управе. И поред тога кнез Милош Обреновић је доношење Устава одлагао, што је довело и до Милетине буне 1835. године. Овај догађај унео је додатни притисак да се 15. фебруара 1835. године донесе Сретењски устав, на ком је Давидовић до тада радио. Састављен је на основу француских уставних повеља и за то време био је један од најмодернијих и најлибералнијих.[18] Под притиском Турске, Русије и Аустрије, Устав је укинут већ почетком марта, а онда и званично на пролеће. Убрзо је и Давидовић смењен са свих државних функција, а због слободније уредничке политике и из *Српских новина*. Овај поступак, а нарочито одлазак из *Српских новина*,[19]оставио је велике последица на Давидовићево здравље. Иако је убрзо именован за кнежевог саветника, у чијој служби остаје до 1836. године, а 1837. године чак добија наређење да се посвети образовању младих кнежевића, није успео да се избори са околностима у којима се нашао. Из Крагујевца прелази у Смедерево где је и преминуо на Благовести 25. марта (6. априла) 1838. године.[20]

У Матичној књизи умрлих за 1838. годину, на 41. страни под бројем 130, наводи се да је сахрањен на смедеревском гробљу и да је чин опела извршио протојереј Теофан Станковић.[21] О Давидовићевој смрти у Србији није било званичног саопштења, чак ни у *Српским новинама* чији је био покретач и први уредник.[22] Вест су укратко пренела два листа која су на српском језику излазила у Пешти, *Србска новина* и *Српски народни лист*.[23] Из њих се види да

18 Радош Љушић, *Орјентални новинар, европски политичар Димитрије Давидовић* (1789–1838), Службени гласник, Београд 2019, 129–140.

19 Као издавач, штампар и уредник Давидовић је поставио основе српске журналистике и периодике. У Крагујевцу 1834. године покренуо је *Српске новине,* прве дневне новине и прво званично државно гласило Кнежевине Србије.

20 Леонтије Павловић, *Димитрије Давидовић у Смедереву*, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1985, 44–45.

21 *Исто*, 45.

22 Исто, 45.

23 Дописъ, *Србска новина* или Магазинъ за художество, књижество ибмоду, 7. април 1838, 115–116; Димитрије Руварац, Говор на парастосу Димитрија Давидовића, *Годишњица Николе Чупића*, књига XI, Београд 1898, 283; Леонтије Павловић, *Димитрије Давидовић у Смедереву*, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1985, 45–46.

је био препознат као важна личност новије српске историје и књижевности и пожртвовани родољуб.

Први податак о Давидовићевом гробу објавио је 1846. године Јован Хаџић.[24] Он каже да је Давидовић умро на Благовести 25. марта 1838. године и да његове кости леже у Смедереву, код храма Успења Богородице, чело олтара, и да их по његовој жељи покрива бели студенички камен на коме пише *Димитріе Давидовићъ савъ Србинъ*. Претпоставља се да је одобрење, на предлог Смедереваца да буде сахрањен у близини олтара, морао да да кнез Милош.[25] Разлог зашто је сахрањен скромно и у присуству веома малог броја људи, може да објасни чињеница коју је приликом прославе 1888. године изнео Илија Нешић, који га је сахранио.[26] Према његовој причи, када је Давидовић умро то је била скромна, готово жалосна пратња. Те 1838. године Смедерево је било поплављено, тако да се није могло доњим путем доћи до гробља, већ се мртвац морао носити заобилазним путем преко Редута. Чича Илија је био тај који је Давидовићев мртвачки ковчег понео на својим леђима и пренео преко Редута до раке. Истакао је да на тој пратњи није било никог више до попа који је пратио спровод, њега који је носио сандук и још двојице којих се не сећа.

Надгробна плоча, која је рађена према Давидовићевој жељи, могла је бити постављена, средином 1839. године.[27] Пар деценија касније, како Милан Ђ. Милићевић наводи, кнез Михаило Обреновић добро познајући Давидовићев рад и заслуге, желео је да над његовим гробом подигне достојно спомен обележје.[28] Приликом боравка у Смедереву на берби грожђа 1864. године, налаже управнику двора Анастасу Јовановићу да обиђе Давидовићев гроб и сагледа његово стање како би се у што скорије време могао наручити импозантан споменик од црвеног гранита у Бечу. Када је кнежева

24 Дѣла Димитрія Давидовића, књига I, *Исторія народа српскоїъ*, Београд, 1846, XXX.

25 Леонтије Павловић, *Димитрије Давидовић у Смедереву*, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1985, 49.

26 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 26.септембар 1888, 2.

27 Леонтије Павловић, *Димитрије Давидовић у Смедереву*, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево,1985, 56.

28 Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскої народа новијеї доба*, Чупићева задужбина, Београд, 1888, 124.

намера саопштена Давидовићевом сину Милану, тада начелнику у Министарству финансија, он се позвао на последњу жељу свог оца наведену у тестамену који је сам саставио: да буде сахрањен у Смедереву, да му се гроб покрије каменом из Србије са текстом који је сам написао, тако да би све друго било противно његовој последњој вољи. Та чињеница је утицала да је кнез одустао од намере да подигне нови споменик. Занимљиво је да је Милићевић о Давидовићевом гробу писао и 1876. године у књизи *Кнежевина Србија*, али тада не помиње кнез Михаилову иницијативу за подизањем споменика.[29]

Давидовићев гроб привукао је пажњу и аустријског путописца Феликса Каница.[30] Током своје прве посете Смедереву 1859. године, бележи да је гробница знаменитог писца првог српског Устава запуштена. О њој чак ништа није знао ни деведесеточетворогодишњи калуђер Хаџи Серафим који је последњих 50 година ту живео као чувар цркве.[31] Узимајући у обзир писане податке о његовој локацији, у пратњи варошког инжењера, упео је да пронађе гроб на коме се налазила *црвена мермерна плоча*, која се није могла видети јер је била затрпана приликом копања новијих гробова. На њој је писало *Димитрие Давидовићъ / Савъ Србинъ / Родю се у Земуну / У царству Аустри/скомъ 12 октомврія / 1789 а умрео 25. марта 1838 године у / Смедереву у Сервіи*. Каниц каже да су му тада угледни грађани Смедерева обећали да ће убудуће више водити рачуна о Давидовићевом гробу што се и обистинило, јер је поводом педесет година од његове смрти, на северној страни цркве, подигнут нов гроб ограђен лепом гвозденом оградом и украшен крстом с његовом фотографијом.

Давидовић је првобитно био сахрањен лево од главног пута, на 30 корака од олтарске апсиде. Иако није био на забаченом месту, временом његов *скромни* гроб остао је сакривен од *велелепних огрда* бројних гробова и жбуња.[32] Студеничка плоча на којој је писало

29 Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Државна штампарија, Београд 1876, 147.

30 Каниц приликом боравка у Србији три пута је посетио Смедерево 1859, 1887. и 1897. године и сваки пут је посетио и Давидовићев гроб. Феликс Каниц, *Србија, земља и становништво од римског доба до краја XIX века, прва књига*, Логос арт, Београд, 2007, 141, 146.

31 *Исто*, 146.

32 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 25. септембар 1888, 2.

Димитріе Давидовићъ савъ Србинъ утонула је у земљу, крстаче није било, тако да је мало њих знало да ту лежи Димитрије Давидовић.

Препознајући своје узоре у делу Димитрија Давидовића смедеревска *Уједињена омладина,*[33] на челу са професорима Гимназије Божидаром Вучковићем и Ахилом Калманом, 1884. године покреће иницијативу да му се подигне достојно спомен обележје.[34]

И поред мишљења, да власт неће благонаклоно гледати на ту намеру, јер је Давидовић био у немилости кнеза Милоша, па самим тим и дома Обреновића, образован је Одбор за прославу[35]у коме су били: професор Божидар Вучковић, председник; пословођа Мих. Ђ. Величковић, трговац; благајник Милан Т. Марковић, трговац, и чланови: Јосиф Марковић, прота, Петар Максимовић, председник Општине, Бранко Ж. Јефремовић, трговац, др Лаза Димитријевић, окружни лекар, Ахило Калман, професор, Светозар Нешковић, трговац, Коста Димитријевић, трговац, Јован П. Јовановић, окружни инжењер, Светозар Рајнић, трговац, Стеван Николић, обућар, Светислав М. Ристић, трговац, Риста Николић, помуклијаш. Велики допринос у организацији прославе имао је и Бранислав Нушић, који је био и извештач редакције *Малих новина* са прославе.[36]

Задатак Одбора био је да утврди структуру прославе, сачини програм и побрине се око њене реализације. Јула 1888. године издаје *Проīлас* којим позива смедеревско грађанство да својим прилозима помогне организовање прославе која је првобитно треба-

33 Уједињена омладина српска био је српски политички покрет основан 27. августа 1866. у Новом Саду. Вођени националним и романтичарским расположењем, чланови Уједињене омладине били су заговорници идеје о обнови некадашње српске државе, односно уједињењу свих српских земаља. Главни слоган покрета био је *Срйсшво све и свуда*. О Уједињеној омладини : *Уједињена омладина срйска*, зборник радова, уредник Живан Милисавац, Матица српска, Нови Сад, 1968.

34 Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знамениших људи у срйскоī народа новијеī доба*, Чупићева задужбина Београд, 1888, 124; Леонтије Павловић, *Димишрије Давидовић у Смедереву*, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1985, 61; Бојана Јокић Илић, Национална идеја и фунерарна култура: гроб Димитрија Давидовића, *Смедеревски зборник* бр. 3, Музеј у Смедереву, Смедерево, 2011, 95–114.

35 Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знамениших људи у срйскоī народа новијеī доба*, Чупићева задужбина Београд, 1888, 124.

36 *Мале новине* 16. септембар 1888, 1.

ла да буде 14. септембра.[37] У њему је писало: *У смедеревском гробљу потребен је пре 50 година заслужни српски јавни радник Димитрије Давидовић. У нашој новој културној и политичкој историји Давидовић заузима видно место. У покрету књижевном од Доситеја, он је обилно суделовао и својим радовима у том погледу много допринео за јачи и свестранији развитак наше књижевности. Он је и један од првих српских новинара- сарадник кнез Милошев. Давидовић има јасне заслуге и око оснивања српске државе. Сав Србин како се Давидовић сам поносито звао, посветио је био своје знање и снагу раду око буђења српске мислии стварања погодаба напретка.*

Поштујући успомену наших првих трудбеника просвете и слободе, смедеревска омладина намерава прославити стоти дна од рођења поч. Давидовића и том приликом оградити и истаћи место где леже моћи његове у смедеревском гробљу.

Тога ради састављен је одбор од омладине и осталих грађана који ће учинити све припреме за прославу. Одбор овим апелује на смедеревско грађанство да би својим прилозима дало могућност да прослава испадне достојна онога за чији се спомен приређује.

Организовањем прославе 18. септембра 1888. године, Уједињена омладина смедеревска *ценећи заслуге славног Србина вредног радника на пољу књижевности и творца српске журналистике уз помоћ целог српства,*[38] желела је да искаже захвалност Димитрију Давидовићу за целокупан рад и тиме поново оживи сећање на његов велики допринос у изградњи српске државности и развоју културе.

С обзиром да је деценијама гроб био запуштен, уз велике напоре, јер је и ту било противника, успела је да нађе достојно место где би се пренели његови посмртни остаци.

Два, три дана пре прославе обављени су ексхумација из првобитног гроба, пренос и полагање посмртних остатак у нову гробницу.[39] Забележено је да се после дужег копања наишло на *трошне* кости, од којих већ неких више није ни било. На једној кости шаке нађен је мали златни прстен. Тај прстен председник Одбора је сачувао и после прославе предао Народном музеју на чување. Пошто су

37 Плакат Прогласа Одбора за прославу, 1888, Историјска збирка Музеја у Смедереву.

38 Димитрије Давидовић, *Мале новине* 18. септембра 188, 2–3.

39 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 25. септембар 1888, 2.

се кости сакупиле, опрале и прелиле, положене су у мали сандук и спуштене у нов гроб. У сандук је остављен запис у коме је назначено где, када и ко подиже споменик.

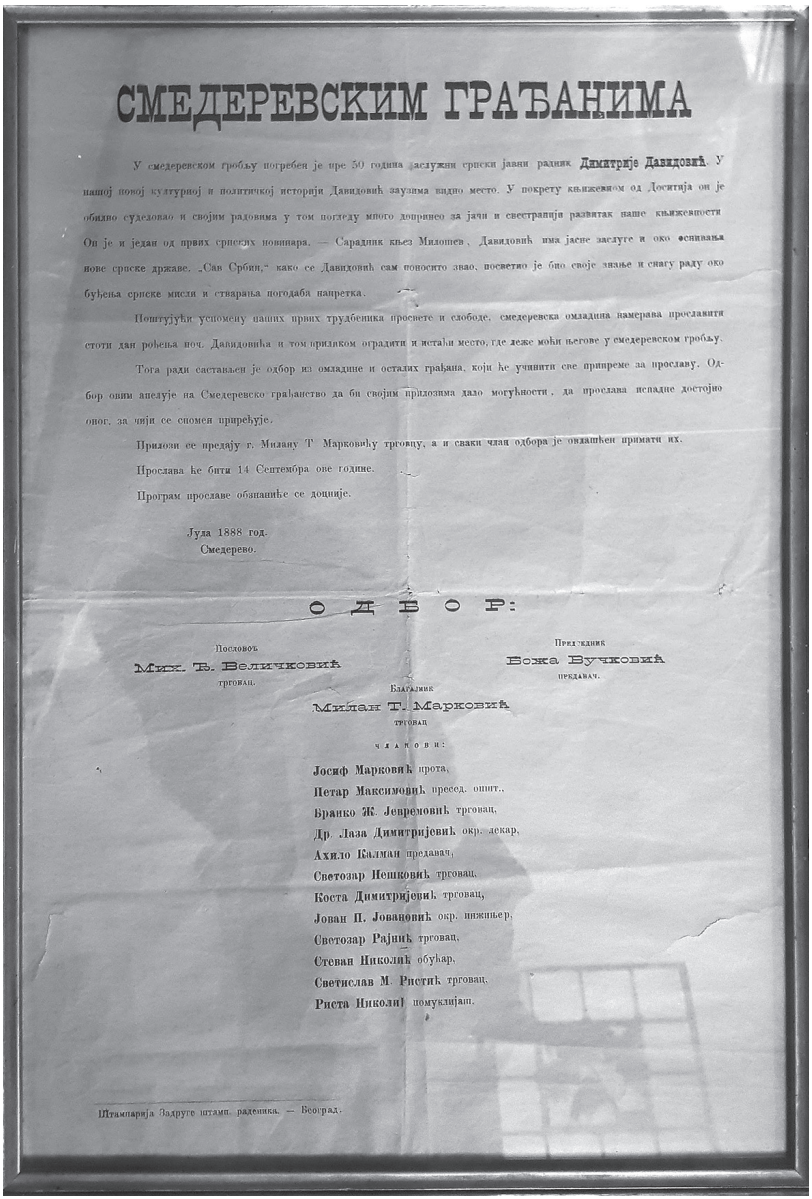

СМЕДЕРЕВСКИМ ГРАЂАНИМА

У смедеревском гробљу погребен је пре 50 година заслужни српски јавни радник **Димитрије Давидовић**. У нашој новој културној и политичкој историји Давидовић заузима видно место. У покрету књижевном од Доситија он је обилно суделовао и својим радовима у том погледу много допринео за јачи и свестранији развитак наше књижевности. Он је и један од првих српских новинара. — Сарадник књез Милошев, Давидовић има јасне заслуге и око оснивања нове српске државе. „Сав Србин," како се Давидовић сам поносито звао, посветио је био своје знање и снагу раду око буђења српске мисли и стварања погодаба напретка.

Поштујући успомену наших првих трудбеника просвете и слободе, смедеревска омладина намерава прославити стоти дан рођења пок. Давидовића и том приликом оградити и исталити место, где леже моћи његове у смедеревском гробљу.

Тога ради састављен је одбор из омладине и осталих грађана, који ће учинити све припреме за прославу. Одбор овим апелује на Смедеревско грађанство да би својим приложима дало могућности, да прослава испадне достојно овог, за чији се спомен приређује.

Прилози се предају г. Милану Т. Марковићу трговцу, а и сваки члан одбора је овлашћен примати их.

Прослава ће бити 14 Септембра ове године.

Програм прославе обзнаниће се доцније.

Јуда 1888 год.
Смедерево.

ОДБОР:

Председник
Вожа Вучковић
предавач.

Пословођ
Мих. Ђ. Величковић
трговац.

Благајник
Милан Т. Марковић
трговац

ЧЛАНОВИ:

Јосиф Марковић прота,
Петар Максимовић, пресед. општ.,
Бранко Ж. Јевремовић трговац,
Др. Лаза Димитријевић окр. лекар,
Ахило Калмар предавач,
Светозар Нешковић трговац,
Коста Димитријевић трговац,
Јован П. Јовановић окр. инжењер,
Светозар Рајић трговац,
Стеван Николић обућар,
Светислав М. Ристић трговац,
Риста Николић помуклијан.

Штампарија Задруге штамп. радника. — Београд.

Проглас Одбора за прославу 1888 Историјска збирка Музеја у Смедереву

Гроб Димитрија Давидовића на Старом гробљу у Смедереву.
Извор фотографије: Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево.

Решење новог Давидовићевог гроба израдио је архитекта Александар Бугарски.[40] Њиме је гробно место дефинисано каменим

40 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 25. септембар 1888, 2.

опсегом и гвозденом оградом. Ограда на западној страни обликована је да имитира усадник са крстом у који је постављена слика Димитрија Давидовића на порцелану. Преко гроба положена је плоча од студеничког белог мермера, пренета са првобитног гроба, сада 100 – 150 цм уздигнута од земље. На овај начин испоштована је Давидовићева последња жеља да његов гроб буде прекривен каменом из Србије на коме ће писати: *Димитрие Давидовићъ / Савъ Србинъ / Родю се у Земуну / У царству Аустри/скомъ 12 октомврія / 1789 а умрео 25 / марта 1838 године у/ Смедереву у Сервіи.*[41] На надгробној плочи изнад епитафа уклесан су: православни крст у нимбу, са словима акронима Исус Христ победник, *ІИ:ХР НІ:КА,* између кракова испод кога је Адамова лобања са укрштетним костима и гранчицама маслине и храста.

Лик Димитрија Давидовића познат је према портретима, које готово у исто време, по његовој наруџбини у Крагујевцу раде Урош Кнежевић и Јован Исаиловић.[42] Према Хаџићевом опису који касније преузима М. Ђ. Милићевић, Давидовић је био ситне грађе, мршав, лица са ожиљцима од богиња, слабовид, црвених трепавица због чега је морао носити наочаре.[43]

Давидовићев лик до данас је остао најпрепознатљивији према портрету Уроша Кнежевића из 1834. године који се данас налази у Народном музеју Србије. На њему је представљен као државни званичник, у црном капуту са високим оковратником, белом марамом око врата и орденом Светог Владимира на грудима. Репрезентативности портрета додатно је допринело решење позадине са трима Давидовићевим књигама, насловним странама *Забавника* и *Српских новина*, мастионицом и пером, постављеним на столу испод тамнозелене завесе, којима се сугерише његов рад.[44]

Иако Исаиловићев портрет из 1835. године није сачуван, његово решење познато је на основу бакрореза који у Пешти 1838.

41 Дѣла Димитрія Давидовића, књига I, *Исторія народа српскоїъ*, Београд, 1846, XXX.

42 Бранко Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Просвета, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 1986, 272.

43 Дѣла Димитрія Давидовића, књига I, *Исторія народа српскоїъ*, Београд, 1846, III; Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскої народа новијеї доба*, Чупићева задужбина, Београд 1888, 123.

44 Петар Петровић, *Збирка српскої сликарства XVIII и XIX века,* Народни музеј Београд, Београд, 2020, 192.

године ради Доминик Перласка.[45] Као илустровани прилог био је објављен у *Српској новини* или *Магазину за художество, књижевност и моду*, крајем 1838. године[46], уз животопис Димитрија Давидовића који је написао Милован Видаковић, а касније се користи и у *Историји српског народа* из 1846. године.

Поводом прославе смедеревски Одбор наручио је од сликара Николе Милојевића портрет Димитрија Давидовића.[47] Сем да је био у природној величини и пре прославе изложен у излогу књижаре Медецијана и Кимпановића у Београду, других података о њему за сада нема. Претпоставка је да Милојевић, тада још млад неафирмисан сликар, који се у школи Милана Миловановића спремао за студије сликарства у Бечу, користио неки од ранијих решења. [48] Најпре је то могао да буде Давидовићев портрет који је штампан 1846. године у *Историји српског народа* према Исаиловићевом решењу. Милојевићев портрет, могао је да послужи и за израду слике на порцелану, која је постављена на споменику. Нажалост, како ни она није остала сачувана, за сада није могуће реконструисати ни њен изглед.

Према наводима Бранка Вујовића, један портрет Димитрија Давидовића, рад непознатог мајстора из друге половине XIX века у техници уља на платну, налази се у збирци Музеја у Земуну.[49] Да ли је овде реч о Милојевићевом портрету нарученом за прославу 1888. године или делу неког другог аутора, за сада је тешко утврдити.[50] У опису који даје Вујовић стоји да је реч о још једном делу рађеном по узору на Исаиловићев портрет. *На њему је Давидовић представљен у допојасној фигури на позадини лепо сликаног светлог*

45 Вања Краут, *Класицизам код Срба*, књига VIII, каталог цртежа и графике, Просвета, Београд, 1967, 91.

46 У српској новини било је наведено да им је акадамски сликар Јован Исаиловић из Беча на располагање ставио портрете српских књижевника међу којима прво наводи Димитрија Давидовића. *Српска новина или Магазин за художество, књижевност и моду* бр. 104, 28. децембра 1838, 315.

47 Давидовићева слика, *Мале новине* 11. септембар 1888, 2.

48 О сликару Николи Милојевићу: Угљеша Рајчевић, *Сликар Никола Милојевић (1865–1942)*, Процес-продукт-инжењеринг, Београд, 1999.

49 Бранко Вујовић, Димитрије Давидовић и ликовна култура обновљене Србије, *Зборник радова са научног скупа Стваралаштво Димитрија Давидовића*, Мост арт, Земун, 2009, 198.

50 Према речима кустоса Исидоре Савић, овај портрет није лоциран у збирци Музеја града Београда, у чијој је надлежности и Завичајни музеј у Земуну.

неба са облацима, у доњем левом углу види се предео са дрвећем, реком и благо усталасаним тлом. По својој концепцији портрет није изразито репрезентативног карактера, пре је интимистички решен. Давидовић је постављен у полупорфилу, нешто погнуте фигуре и замишљеног израза лица на коме доминирају крупне помало сетне очи и тамносмеђа коса. Одевен је у једноставан тамни суртук са орденом на грудима који га одваја од светле и колористички разигране позадине.

Иако је првобитно Прогласом било најављено да ће се прослава одржати 14. септембра, она је убрзо померена на 18. септембар.[51]

Крајем августа Мале новине објављују *Програм прославе Димитрија Давидовића која ће бити 18. о. г. у Смедереву*[52]:

I

1. *У 9 часова стиже пароброд са гостима и изасланицима разних корпорација из Београда, Земуна и других места. Одбор дочекује госте на паробродској станици.*
2. *Служба и парастос у великој цркви, где ће се освештати венац, који се има положити на гроб Давидовићев. На служби и парастосу суделоваће београдско певачко друштво 'Даворје', а говориће г. Д. Руварац, парох земунски.*
3. *Са службе иде цео сировод на гроб Давидовићев. Помен на гробу уз суделовање 'Даворја'. Председник Омладинског одбора, говори на гробу и са осталим часништвом омладине открива споменик којим је 'Уједињена омладина' обележила место, где почива 'Сав Србин'. Свечаност открића прати 'Даворје' песмом 'Мирно спавај' и председник Одбора полаже венац.*

II

4. *Сви гости и они мештани, који су се Одбору до тога дана пријавили одлазе на банкет.*
5. *Пред ручак 'Даворја' пева 'Оче наш'. Столу председава савременик Давидовићев чича Илија Нешић. Здравице теку по реду пријаве.*

51 Непосредно пред прославу у Смедереву, у Београду је 9. септембра 1888. године прослављена стогодишњица од рођења Вука Караџића, па је то могао да буде и разлог њеног померања. *Мале новине* 12. септембар 1888, 2.

52 *Мале новине* 31. август 1888, 2; *Мале новине* 2. септембар 1888, 1; *Мале новине* 13. септембар 1888, 3.

6. После банкета сви гости одлазе да виде и посете бившу Давидовићеву кућу.

7. После ове посете сваки домаћин води госте својој кући.

III

8. У 8 часова увече у новој и просторној дворани Обрада Ђукића код 'Зеленог венца', велика забава са игранком.

9. На забави говори г. Милован Миловановић професор велике школе 'О животу и раду Димитрија Давидовића'. За тим песме певачког друштва 'Даворја' декламације и игранке. (Специјалан ће се програм ове забаве разделити гостима на сам дан прославе)

На крају програма стајала је напомена за посетиоце прославе: 1. *Одело је обично. 2. Гости из Смедерева могу се јавити до 14. септембра у радњу г. г. Михаила Ђ. Величковића и Милана Т. Марковића. 3. Гости из Београда умољавају се да се најдаље до 15. септембра јаве Управном одбору Уједињене омладине у Београду или у књижарницама г. Ђуричића и Пурића; а господа из других места непосредно одбору за Давидовићеву светковину у Смедереву. Гости из Београда могу поћи на сам дан прославе. Лађа из Београда полази у 6 сати ујутру и стиже у Смедерево благовремено. Цене: Улазнице за банкет 4 динара по особи; за забаву вечерњу добровољни прилог.*

Детаљан опис са прославе доносе *Мале новине*.[53] У њему се наводи да је у 6 часова ујутру, 18. септембра, лађом Дунавског паробродарског друштва у Смедерево из Београда кренуо велики број званица на прославу у част једнога од великих али готово заборављених трудбеника, Димитрија Давидовића, коме ће се тога дан открити и скроман споменик на гробљу. [54]

53 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 23. септембар 1888, 2–3

54 Тим поводом за путнике у Смедерево на прославу Дунавско паробродарско друштво снизило је цену бродских карата. Да би остварили попуст било је неопходно да приложе карте за прославу које су се продавале у књижарама Ђурчића, Пурића, Медецијана и Кимпановића, у просторијама Уједињене омладине (ул. Краља Милана бр.1) и редакцији Малих новина. Давидовићева светковина, *Мале новине* 13. септембар 1888, 2; *Мале новине* 16. септембар 1888, 1.

Поред грађана, представника разних удружења, изасланика општина, новинских извештача, од вићенијих гостију на броду били су: депутација земунске Црквене општине, нишки владика Димитрије, изасланици Краљевске академије наука и уметности Светомир Николајевић и Милан Ђ. Милићевић, професори Ђока Ђорђевић и Милован Миловановић, изасланици Велике школе, изасланици Министарства просвете Владимир Карић, Ђока Миловановић и Петар Ђорђевић, изасланици Друштва Свети Сава, представници свих редакција (сем *Српске независности*).[55] Уредник *Српских новина* Стеван Ћурчић такође је изостао са прославе јер су *погрешно разумели тачан датум прославе*.

На лађи су били и чланови певачког друштва *Даворје* са својом заставом и чланови војног оркестра. Како извештач *Малих новина* наводи пут је био пријатан и кратак. Поводом прославе пристаниште било је окићено заставама. Госте са лађе дочекао смедеревски Одбор за прославу, прота, окружни начелник, представници Смедеревске општине, велики број Смедереваца. Као посебан моменат извештач наводи сам дочек када се лађа лагано приближавала пристаништу уз звуке музике, док су се са обале чули узвици: *Живели! Живели*!

Пошто су се искрцали са лађе, неки гости су се упутили ка цркви, а неки код својих домаћина на мали предах од пута. Такође се очекивао долазак још једне лађе са доста гостију.

Велики број људи налазио се, како у цркви, тако и испред ње. Око 9 и 30 отпочела је архијерејска служба којом је чинодејствовао нишки владика Димитрије са 16 свештеника. По њеном свршетку беседу је одржао земунски парох Димитрије Руварац.[56] Потом је обављен помен и освештан венац који је Уједињена омладина, полагала на Давидовићев гроб.

После свршеног помена формирана је поворка која је кренула ка гробљу. Њу је предводила војна музика иза које је ишла једна девојчица одевена у белу хаљину са Давидовићевом *Историјом*

55 Како би прослава добила што свечанији карактер Одбор је упутио позив свим новинским редакцијама да узму учешће у њој. За ту прилику у част утемељивача српске журналистике редакције су припремиле посебне венце који ће се положити на његов гроб. *Мале новине* 12. септембар 1888, 1.

56 Говор на парастосу Димитрија Давидовића, говорио у смедеревској цркви 18. септембра 1888. год. Димитрије Руварац, парох земунски, *Годишњица Николе Чупића*, књига XI, Београд 1889, 237–288.

срйскоī народа у рукама. За њом такође у белим хаљинама ишле су две мало старије девојчице које су носиле венац од свежег цвећа који је *Уједињена омладина* полагала на Давидовићев гроб, потом двојица младића са црквеним барјацима и две колоне ученика и ученица мушких и женских основних школа и Гимназије. Иза њих ишли су носиоци венаца које су полагали: Министарство просвете, Смедеревска општина, редакције *Одјека*, *Дневноī лисйа*, *Видела*, *Малих новина*, *Срйске речи* и *Брке*, смедеревска Гимназија, Владимир Стефановић, трговац из Београда и друга удружења, установе и редакције. Желећи да подсети на изостанак изасланика *Срйских новина*, чији је оснивач и први уредник био Давидовић, извештач *Малих новина* саркастично истиче да венац *Срйских новина* није био најлепши као што би требао да буде, не зато што су други били скупљи и лепши, већ зато што га нису ни послали.[57]

Иза групе која је носила венце кретала се колона коју је предводило певачко друштво *Даворје* са својом заставом, иза које су ишли: свештенство са владиком Димитријем, представници Академије науке и уметности, Велике школе, Друштва Свети Сава, Археолошког друштва, Министарства просвете, Учитељког удружења, београдског одбора Уједињене омладине, земунске Црквене општине, великоградишког одбора Уједињене омладине, изасланици разних еснафа из вароши Смедерева, велика група новинара разних редакција, потом чланови Одбора за прославу, који су се препознавали по малим тробојним тракама на одећи, начелник смедеревског Одбора, председник Општине са одборницима, директор Гимназије са професорима и на зачељу гости и грађани Смедерева.

Свечана поворка прво је прошла главном чаршијом, потом поред Дунава до Старог гробља. Окупљенима око Давидовићевог гроба први се обратио председник Одбора за прославу Божидар Вучковић. У лепој беседи изнео је разлоге Уједињене омладине да подигне споменик Димитрију Давидовићу. По њеном свршетку заједно са одборницима скинуо је платно којим је споменик био покривен и положио венац *Уједињене омладине*. Потом је уследило полагање и других венаца током којег је певачко друштво *Даворје* изводило песму *Мирно сйавај*.

57 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 24. септембар 1888, 2.

Са гробља део гостију упутио се у башту гостионице *Зелени венац*, где је испод густих багремова било постављено неколико столова.[58] На челу једног стола биле су две велике фотеље предвиђене да на њима седе владика Димитрије и савременик Димитрија Давидовића, осамдесетогодишњи Илија Нешић.[59] Чича Илији је на овај начин указана посебна част, с обзиром да је као младић, на Давидовићевој сахрани 1838. године, носио и положио у гроб сандук са његовим посмртним остацима.

Први је присутне поздравио владика Димитрије. Пошто је уз химну наздрављено у краљеву част, уследило обраћање председника Одбора Божидара Вучковић, а потом и Ђорђа Ђорђевић професора и изасланика Велике школе, који је наздрављајући похвалио рад и истрајност Уједињене омладине, скрећући пажњу на рад Давидовића као светао и велики пример. Професор Друге ниже београдске гимназије Д. Дукић истакао је Давидовићеве заслуге на изради Устава и изнео предлог да се оснује један фонд из кога би се школовао један питомац који би се бавио изучавањем историје, јер је и на том пољу Давидовић дао велики допринос. У свом излагању професор смедеревске Гимназије и општински одборник С. Станишић указао је на то колики значај за Смедеревце има Давидовићев гроб и у име Општинског одбора захвалио гостима који су се одазвали позиву да присуствују овој првој великој прослави у Смедереву. За време банкета, који је трајао до 4 сата поподне, све време је свирала музика. На самом крају председник Божидар Вучковић је прочитао све телеграме честитке које су стизале поводом прославе од установа, удружења и појединаца, како из земље тако и из иностранства.[60] По завршетку банкета неки од гостију упутили су се у центар вароши да виде Давидовићеву кућу.[61]

Поводом прославе у великој и новој сали гостионице *Зелени ве-*

---

58 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 26. септембар 1888, 2.

59 Извештач *Малих новина* га описује као омаленог погуреног човека, са рашчешљаним пуним брковима, седом, али ретком косом и доста густим обрвама, лица избраздано дубоким борама и набраног чела. Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 26. септембар 1888, 2.

60 Мале новине 25. септембар 1888, 3; Мале новине 26. септембар 1888, 2–3.

61 Давидовићева двоспратна кућа налазила се преко пута Карађорђевог дуда и старе кафане Ђорђа Љотића. Порушена је током бомбардовања 1915.

нац Обрада Ђукића, била приређена забава којој је присуствовао велики број људи. За ову прилику сала је била посебно декорисана. Централно место заузимао је Давидовићев портрет под балдахином од црвене кадифе, наручен поводом прославе од сликара Николе Милојевића.[62] Пред њим је био лепо израђен стуб на коме су била изложена Давидовићева дела. Лево и десно од стуба, *била је ūо једна īомила камења са маховином из коīа је изникло цвеће*. На зидовима сале налазили су се грбови свих српских земаља. За ову прилику башта *Зеленоī венца* била је украшена лампионима.[63]

Забава је започела химном у извођењу певачке дружине *Даворје*, после које је професор Велике школе Милован Миловановић говорио о животу и раду Димитрија Давидовића, нарочито истичући његове заслуге на пољу политике. Свој наступ имала је и певачка дружина и свршени великошколац Угричић који је рецитовао историјску поему мађарског песника Јаноша Арањија *Велски барди*.[64] У музичком делу изводиле су се српске игре и песме у извођењу *Даворја*. Забава је трајала до 4 сата ујутру.

Прославу у част Димитрија Давидовића обележила су и два говора, историчара и земунског пароха Димитрија Руварца и професора Велике школе и правника Милована Миловановића о величини и значају Давидовићевог дела.[65]

За говор Димитрија Руварца на парастосу у смедересвкој цркви, посвећеном сећању на Димитрија Давидовића, може се рећи да било у служби националне едукације којом се савремена национална акција (његово укључивање у српски Пантеон) повезивала са карактером славне српске прошлости, у којој се водила борба за сло-

---

године. Леонтије Павловић, *Димиūрије Давидовић у Смедереву*, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево 1985, 12–13.

62 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 27. септембар 1888, 2.

63 Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 27. септембар 1888, 2.

64 Историјску поему Велски барди написао је Јанош Арањи 1857. године, у част цара Фрање Јосифа. У Змајевом преводу, постала је једна од најпопуларнијих песама.

65 Говор г. др М. Миловановића проф. Велике школе о Давидовићевој прослави 18. септембра у Смедереву, *Одјек* 23. септембар 1888, 3–5; Димитрије Руварац, Говор на парастосу Димитрија Давидовића, *Годишњица Николе Чуūића*, књига XI, Београ 1889, 282–283.

боду, веру и државност и која је истицана као узор за будућност.[66] Организовање овакве прославе у времену очигледног недостатак поштовања правих врлина видео је као: *искру наде да ће у Србији поново оживети дух, који је у њој живео за време Првоі и Другоі народноі устанка, а на име духа српске честитости и племенитости, који је чуда стварао (...). прославу приређену од смедеревске Уједињене српске омладине сматрам за устанак против усиаване српске честитости, племенитости, народне свести, и за слављење праве врлине и желим да се и он убрзо рашири по свој Србији и осталим земљама и крајевима*.[67] Узимајући у обзир дужину и садржај Руварчев говора може се закључити да је он служио јавној промоцији Давидовића као националног хероја и његовог безусловног родољубља: *Угледајмо се у свакој прилици на његову скромност, његово пошћење и његово родољубље (...). такав дух и срце, да му се и данас, ми, а по нама сваки свестан Србин, који проучи његов живот поклонити мора*.[68]

И говор професора Велике школе др Милован Миловановић имао је снажног одјека у јавности.[69] На самом почетку, он указује на част која је припала Смедереву, да у његовој земљи буду сахрањене кости Давидовићеве. Подизање споменика и комеморација за њега су представљали начин на који се Смедерево и у име целог српства одужује Давидовићу. Није изоставио да помене да је он био и највреднији, најумнији и најоданији саветник кнеза Милоша и дома Обреновића.

Поред изостанка на прослави изасланика *Српских новина*,[70] чији је Давидовић био оснивач и први уредник, било је и других примера којима се покушао умањити њен значај. Тако из одговора аутора

66 Бојана Јокић Илић, Национална идеја и фунерарна култура: гроб Димитрија Давидовића, *Смедеревски зборник* бр. 3, Музеј у Смедереву, Смедерево, 2011, 109.

67 Димитрије Руварац, Говор на парастосу Димитрија Давидовића, *Годишњица Николе Чупића*, књига XI, Београд 1889, 240–241.

68 *Исто,* 282–283.

69 Говор г. др М. Миловановића проф. Велике школе о Давидовићевој прослави 18. септембра у Смедереву, *Одјек* 23. септембар 1888, 3–5.

70 Уредништво Српских новина у изјави објављеној 27. септембра 1888. године, наводи да је разлог њиховог недоласка у Смедерево било то, што није било позвано од стране Одбора за прославу, а да Проглас и програм прославе нису објавили јер им нису били ни послати. Изјава, *Српске новине*, 27. септембар 1888, 2.

чланка објављеног у *Малим новинама* под псеудонимом Редар[71] на писање извештача *Дневноī листа* о прослави у Смедереву помињала се лоша организација приликом дочека гостију.[72]

Из новинских текстова може се такође приметити, избегавање чињенице да се јубилеј писца првог српског Устава, прослављао у време припрема око доношења новог уједно и првог Устава Краљевине Србије.[73]

*

У промовисању култа националних хероја у нововековној Србији, велики допринос имале су јавне свечаности фунерарног карактера, приређене у част јубилеја. Један од примера таквих светковина била је прослава организована у Смедереву 18. септембра. 1888. године поводом стогодишњице од рођења и педесетогодишњице од смрти Димитрија Давидовића. Као национална свечаност културно-просветног карактера, садржајно уобличена у форму верског ритуала, прослава у Смедереву представљала је чин одавања почасти смедеревске *Уједињене омладине* једној од најистакнутијих личности политичког и култрног живота тога доба, достојном поновном сахраном и подизањем примереног спомен обележја. И поред тога што није носила званично државно обележје, о значају ове светковине проистекле из осећања дужности, које је постојало у народу, за одржавањем сећања на личност која је дала велики допринос у постављању темеља српске државности и културе, значајне податке дали су прикази објављивани у оновременој штампи, како у Србији тако и иностранству.

Архивски и документарни извори:

1. Плакат Прогласа Одбора за прославу, 1888, Историјска збирка Музеја у Смедереву.

71 Аутор ових текстова, под псеудонимом Редар, могао је да буде Б. Нушић, изасланик *Малих новина* на прослави у Смедереву и учесник у њеној организацији.

72 Редар, Извештачу Дневног листа са Давидовићеве прославе, *Мале новине* 25. септембар 1888, 3.

73 Радош Љушић, *Српска државност 19. века*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008, 230.

Периодика:

1. Дописъ, *Србска новина или Маїазинъ за художество, кньижество и моду*, Пешта, 7. април 1838, 115–116.
2. Кратое животописаніе Димитріа Давидовича, *Срїска новина или Маїазин за художество, кньижевност и моду* бр. 104, Пешта, 28. децембра 1838, 315.
3. Давидовићева прослава, *Одјек* 23. септембар 1888, 3.
4. Програм прославе Димитрија Давидовића, *Мале новине* 31. август 1888, 2;
5. Прослава Давидовићева, *Мале новине* 2. септембар 1888, 1;
6. Давидовићева слика, *Мале новине* 11. септембар 1888, 2.
7. Давидовићева прослава, *Мале новине* 12. септембар 1888, 1.
8. Реч којом је господин министар просвете и црквених послова отворио 9. септембра 1888. светковину стогодишњице Вука Стефановића Караџића, *Мале новине* 12. септембар 1888, 2.
9. Давидовићева светковина, *Мале новине* 13. септембар 1888, 2.
10. Програм прославе Димитрија Давидовића која ће бити 18. о. г. у Смедереву, *Мале новине* 13. септембар 1888, 3.
11. За Давидовићеву прославу, *Мале новине* 16. септембар 1888, 1.
12. Димитрије Давидовић, *Мале новине* 18. септембра 1888, 2–3.
13. Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 23. септембар 1888, 2–3.
14. Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 24. септембар 1888, 2.
15. Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 25. септембар 1888, 2.
16. Телеграфске честитке, *Мале новине* 25. септембар 1888, 3;
17. Редар, Друга реч, Извештачу Дневног листа са Давидовићеве прославе, *Мале новине* 25. септембар 1888, 3.
18. Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 26. септембар 1888, 2.

19. Телеграфске честитке на дан светковине Давидовићеве, *Мале новине* 26. септембар 1888, 2–3.
20. Са прославе Димитрија Давидовића 18. септембра 1888. г. у Смедереву, *Мале новине* 27. септембар 1888, 2.
21. Говор г. др М. Миловановића проф. Велике школе о Давидовићевој прослави 18. септембра у Смедереву, *Одјек* 23. септембар 1888, 3–5;
22. Изјава, *Српске новине*, 27. септембар 1888, 2.

Литература:

1. Jan Assman, *Kulturno pamćenje*, Vrijeme, Zenica-Tuzla, 2008.
2. Игор Борозан, Национално осећање у служби културе смрти, *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, прир. Ана Столић, Ненад Макуљевић, Clio, Београд, 2006, 889–983.
3. Бранко Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Просвета, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 1986.
4. Бранко Вујовић, Димитрије Давидовић и ликовна култура обновљене Србије, *Зборник радова са научног скупа Стваралаштво Димитрија Давидовића*, Мост арт, Земун, 2009, 189–199.
5. Katherine Verdery, *Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsociolist Change*, Columbia University Press, New York, 1999.
6. Дѣла Димитрія Давидовића, кньига I, *Исторія народа српскоїъ*, препечатана Григоріємъ Возаровићемъ, кньиговезцемъ и кньигопродавцемъ, Княжеско-Србскои кньигопечатньи, Београд, 1846.
7. Јован Деретић, Значај Димитрија Давидовића за развој српске књижевне периодике, *Зборник радова са научног скупа Стваралаштво Димитрија Давидовића*, Мост арт, Земун, 2009, 115–121.
8. Бојана Јокић Илић, Национална идеја и фунерарна култура: гроб Димитрија Давидовића, *Смедеревски зборник* бр. 3, Музеј у Смедереву, Смедерево, 2011, 95–114.

9. Феликс Каниц, *Србија, земља и становништво од римског доба до краја XIX века,* прва књига, Логос арт, Београд, 2007.
10. Вања Краут, *Класицизам код Срба,* књига VIII, каталог цртежа и графике, Просвета, Београд, 1967, 91.
11. Todor Kuljić, *Kultura sećanja,* Čigoja, Beograd, 2006, 9.
12. Todor Kuljić, *Tanatopolitika (sociološka analiza političke upotrebe smrti)* Čigoja, Beograd, 2014.
13. Радош Љушић, *Српска државност 19. века,* Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
14. Радош Љушић, Политичка делатност Димитрија Давидовића у Србији (1821–1835), *Зборник радова са научног скупа Стваралаштво Димитрија Давидовића,* Мост арт, Земун, 2009, 91–97.
15. Радош Љушић,*Орјентали новинар, европски политичар Димитрије Давидовић* (1789–1838), Службени гласник, Београд, 2019.
16. Ненад Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку,* Завод за уџбенике, Београд, 2006.
17. Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија,* Државна штампарија, Београд, 1876.
18. Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба,* Чупићева задужбина, Београд, 1888.
19. Александра Павићевић, Говор мртвих тела, *Време без смрти, Представе о смрти у Србији 19–21. века,* САНУ, Етнографски институт, посебна издања, књига бр. 73, Београд.
20. Леонтије Павловић, Димитрије Давидовић у Смедереву, Наш глас, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1985.
21. Петар Петровић, *Збирка српског сликарства XVIII и XIX века,* Народни музеј Београд, Београд, 2020, 192.
22. Даница Поповић, *Српски владараски гроб у средњем веку,* Институт за историју уметности Филозофског факултета, Београд, 1992.
23. Угљеша Рајчевић, *Сликар Никола Милојевић (1865–1942),* Процес-продукт-инжењеринг, Београд, 1999.

24. Димитрије Руварац, Говор на парастосу Димитрија Давидовића, *Годишњица Николе Чупића*, књига XI, Београд, 1898, 237–288.
25. Радован Самарџић, Историја народа србског, Димитрија Давидовића, *Зборник радова са научног скупа Стваралаштво Димитрија Давидовића*, мост арт, Земун, 2009, 155–160.
26. *Уједињена омладина српска*, зборник радова, уредник Живан Милисавац, Матица српска, Нови Сад, 1968.
27. Светислав Шумаревић, *Димитрије Давидовић, биографски моменти*, Народна просвета, Београд, 1934.

Мирослав П. Лазић[1]

СМЕДЕРЕВО И СМЕДЕРЕВСКИ КРАЈ У БРИТАНСКОЈ НАУЧНО-ПОПУЛАРНОЈ ЛИТЕРАТУРИ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 19. ВЕКА

Прилог проучавању британско-српских културних веза у 19. веку

Процес књижевне колонизације, по својим ступњевима и последицама, не разликује се од праве колонизације. Њега започињу путописци, истраживачи и пустолови који предузимају извиђачке мисије у непознато подручје. Њих постепено следе романописци, драмски писци и песници, који се у потрази за новим заплетима и местима радње подједнако често ослањају на истраживање помоћу атласа и редова вожње колико и на непосредно искуство.[2]

Уводне напомене

Нешто што је испрва деловало као необавезно прелетање преко великог броја дигитализованих публикација врло различитог карактера или квалитета информација зарад сопственог читалачког ужитка и богаћења сопственог сазнања о завичајној историји, добило је форму једног чланка постављеног у хронолошки оквир од пола века (од краја 18. века до средине 19. века). Овај оквир свакако није омеђен чврсто постављеним временским зидовима које не би требало прескакати напред или назад. Временски оквир овог рада не представља неку јасно дефинисану епоху, већ је више резултат неопходности да се голема количина информација, бар на неки начин, ограничи како би овај рад могао да се заокружи.

Па, ипак, временски оквир овог чланка кореспондира са појачаном штампарском активношћу бројних издавача, што је био одговор на ширење читалачке публике и њихове разнолике захтеве и занимања. Уједно, ово је период изузетног политичког, привредног и друштвеног успона Велике Британије, која након завршетка периода Наполеонових ратова израста у неоспорну глобалну поморску силу, чији трговачки, политички и други интереси сежу у

1 Аутор је виши кустос историчар Музеја у Смедереву. Контакт са аутором: miroslavgilelazic@gmail.com

2 Vesna Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritanije: imperijalizam mašte*, (Beograd: Geopoetika, 2000), 2.

најудаљеније кутке света. *Иако је Британија имала мало непосредих интереса на Балкану, овај регион је сматран важним за ширу борбу између великих сила.*[3] Складно томе, британско јавно мњење било је врло сензибилно по питању дешавања у Османском Царству које се, иако озбиљно уздрмано политичким превирањима и видним заостајањем за Европом, и даље простирало од обала Саве и Дунава до далеких обала Персијског залива. Британци су са романтичним симпатијама гледали на буђење грчког национализма, али су као глобална поморска сила били врло осетљиви на поремећаје геополитичког баланса између великих сила у Источном Средоземљу и на Балкану.[4] Требало би додати и то да су негативне *слике и замишљања* у вези Балкана били *дубоко укорењени у ранијим британским интеракцијама са балканским регионом. Њихово порекло може се пратити у доба романтизма — тог периода који обухвата последње деценије 18. века и прву половину 19. века. Током овог периода све већа популарност фикстивних наратива и нефикцијских путописа проширила је британске хоризонте како би обухватили делове света који су раније имали мали утицај на публику која чита енглески језик.*[5]

Овај део југоисточне Европе оновремени британски картографи, путописци, новинари и политичари називали су *Турско Царство у Европи* (*The Turkish Empire in Europe*), што је био један од назива за Балкан[6] или Југоисточну Европу. Топономастичке промене

3 Vesna Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritanije: imperijalizam mašte*, 34.

4 Како примећује Владимир Стојанчевић *интелектуална и космополитска Европа 18. века, предвођена и представљена синтетичким умом и хуманистичким идејама Хердеровим, разумела је добро, и прихватила Србе и њихову историју и културу таквим какви јесу били*, али оваква поимања нису била у сагласју са политичком Европом, европским државницима и дипломатима са почетка 19. века, који су, нарочито након турбулентних година Наполеонових ратова, *нерадо гледали на побуњене плебејске масе Срба на Балкану*: Владимир Стојанчевић, *Србија и Европа 1804–1918. године*, у: *Европа и Срби, Зборник радова са Међународног научног скупа 13–15. децембра 1995. године*, (Београд и Нови Сад: Историјски институт САНУ и Православна реч, 1996), 46.

5 Cy Matthews, „Frontiers of Serbia: Representations of Serbia and the Serbs in the 18th and 19th century British imagination, *Japanese Slavic and East European studies*, Volume 38 (2017), 66 67.

6 Један од најранијих помена термина *Балкан* датира се у 15. век, у белешкама италијанског писца и дипломате Филипа Буонакорсија Калимака (*Filippo Buonaccorsi Callimaco* или *Philippus Callimachus*): Ivana Živančević-Sekeruš, *Balkans*, in: Manfred Beller and Joep Leerssen (eds.), *Imagology: The cultural*

десиће се тек од краја 19. века када је *назив Балкан заменио Турску у Европи* (или очигледни оксиморонски израз *Европска Турска*).[7] Нова терминологија (*Европска Турска* или *Отоманска Европа*) одражавала је дихотомију према којој је овај регион већински насељавало хришћанско становништво које је у својој суштини европско, али које је истовремено непоправљиво оријентално и које је део Османског Царства.[8]

Физички и политички свакако део Европе, овај део Османског Царства био је почетком 19. века и даље велика непознаница за многе у оновременој Европи, па тако и у Великој Британији. Промена у познавању ових крајева почела је да се дешава већ у седамнаестом и осамнаестом веку, а *како се потраја за светским знањем ширила међу Европљанима, књижевници и историчари почели су да истражују тајанствени свет Оријента који је почињао на српским*

---

construction and literary representation of national characters, A critical survey, (Amsterdam: Rodopi B.V, 2007), 104. Први који је употребио овај тремин на енглеском језику давне 1794. године, у облику *Bal.Kan*, био је енглески научник и политичар Џон Морит (*Morrit John B. S. of Robeky*) још 1794. године: Ivana Živančević-Sekeruš, *Balkans*, 104; Драган Симеуновић, *Срби и европска традиција колективне кривице*, у: *Европа и Срби, Зборник радова са Међународног научног скупа 13–15. децембра 1995. године*, (Београд-Нови Сад: Историјски институт САНУ и Православна реч, 1996), 610. Немачки истраживач Јохан Аугуст Цојне (*Johann August Zeune*) дао је име Балканском полуострву у свом делу *Goea – Versuch einer wissenschaftlichen Erdbeschreibung* објављеном 1808. Цојне је користио назив познатог балканског планинског ланца који се највећим својим делом простире у данашњој Бугарској, познат у античко доба под називом *Haemus*, као заједнички именитељ за читаво Балканско полуострво (*Balkanhalbeiland*). Он је преузео идеју античких географа према којој се Балканске планине простиру преко читавог региона југоисточне Европе од словеначких Алпа до Црног мора и да имају сличан формативни значај за цео регион као што су неки други планински масиви имали за друге европске регионе. Међутим, показало се да је ово погрешно. Ипак, термин Балкан је брзо постао широко коришћен. Географска ознака *Балкан* је добила низ негативних симболичких импликација, којих је и даље више од већине географских одређења: Vesna Goldsworthy, *The Balkans in Nineteenth-Century British Travel Writing*, in: Tim Youngs (ed.), *Travel writing in the nineteenth century. Filling the blank spaces*, (London: Anthem Press, 2006), 19–21.

7 Vesna Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritanije: imperijalizam mašte*, 6.

8 Pavle Sekeruš, *Serbs*, in: Manfred Beller and Joep Leerssen (eds.), *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey*, (Amsterdam: Rodopi B.V, 2007), 236.

границама и на обалама Леванта.[9] Врло је извесно да су британски путници кроз Србију, дипломате или малобројни трговци основна знања о овим крајевима Европске Турске црпели из путописа, енциклопедија, речника или универзалних часописа који су се објављивали крајем 18. и у првој половини 19. века, као и из ранијих радова о историји Османског Царства из времена од 16. до 18. века.

Фокус истраживања овог рада усмерен је на помињање Смедерева у британској научно-популарној литератури прве половине 19. века. Нарочито смо се бавили анализом садржаја енциклопедија, речника, географских речника, компендијума, историјских прегледа, историјских монографија и сличне литературе која је објављивана у Великој Британији током прве половине 19. века. У овом чланку дотичемо се и честих помињања Смедерева у британским водичима за путнике по југоистчној Европи и даље на Левант, док смо путописну литературу изоставили, јер је она већ била[10] или ће тек бити[11] тема других чланака аутора овог текста или других аутора.[12] Британски путописци су током читавог 19. века објавили велики број издања и реиздања, садржавајући краће и дуже осврте на Смедерево и смедеревски крај, па смо сматрали да заслужују посебне чланке.

Од енциклопедије Британике до популарних водича за путнике по Европској Турској

Под снажним утиском рада француских Енциклопедиста у другој половини 18. века у Великој Британији се појављују енциклопедијска издања. Она су делимично замишљена као реакција на *Француску*

9 Roderick Cavaliero, *Ottomania: The romantics and the myth of the Islamic Orient*, (New York: I. B. Tauris, 2010), 9.

10 Мирослав П. Лазић, *Капетан Едмунд Спенсер о Смедереву и смедеревском крају, Mons Aureus: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања*, бр. 67, 68, година XX (2022), 133–161; Мирослав П. Лазић, *Двојица Американаца и један Британац у Смедереву 1891. године, Mons Aureus: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања*, бр. 54, година XIV (2016), 131–140.

11 Мирослав П. Лазић, *Паробродом поред Смедерева. Смедерево и смедеревски крај виђени очима британских путописаца тридесетих и раних четрдесетих година 19. века*, (предато у штампу)

12 Гордана М. Милетић, *Смедерево у путописима европских аутора деветнаестог века, Смедеревски зборник*, бр. 6 (2018), 57–79.

Енциклопедију Дениса Дидроа (*Denis Diderot*) и Жана ле Ронда д'Аламбера (*Jean le Rond d'Alembert*), објављену 1751 – 72. Као резултат епохе шкотског просветитељства у Единбургу се покреће један од најчувенијих светских издавачких пројеката – *Британска Енциклопедија (Енциклопедија Британика).*

У трећем тому издања *Encyclopaedia Britannica* појављује се краћа одредница о Смедереву (ориг. *Semendria*): *СЕМЕНДРИА, град европске Турске, у покрајини Србији, смештен на Дунаву, тридесет миља југоисточно од Београда*.[13] Сажетост ових информација не само о Смедереву, већ о Србији уопште, била је одлика Енциклопедије Британика све до осмог издања из 1860, које је садржало нешто више информација.[14] Сличне информације лапидарног карактера могле су се наћи и у вероватно најпопуларнијем издању Вилијама Гатрија (*William Guthrie*), шкотског писца и новинара, који је упамћен и као историчар. Његова књига под називом *Нова географска, историјска и комерцијална граматика* (*A new geographical, historical, and commercial grammar*), штампана је у време објављивања првог издања *Енциклопедије Британике* (1768 – 1771), а у наредним деценијама након његове смрти доживела је многа допуњена издања. У поглављу Гатријеве књиге у којем се описује *Турска у Европи*, дат је сажет списак области које се простиру јужно од Дунава. У делу где се помиње *Servia*, као *Србија, западни део Мизије*, издвојени су градови Београд (*Belgrade*), Смедерево (*Semendria*) и Ниш (*Nissa*).[15] Без обзира на количину информација, ово издање рефлектује дух времена издавања. Наиме, Гатри је своју књигу уређивао у времену када се ерудиција показивала познавањем античке историје, у овом

13 *Encyclopaedia Britannica: or, a dictionary of arts and sciences, compiled upon a new plan. In which the different sciences and arts are digested into distinct treaties or systems... In three volumes, Volume III: [M-Z]*, (Edinburgh: Society of Gentleman in Scotland, 1771), 577.

14 Slobodan G. Markovich, *British-Serbian cultural and political relations 1784–1918,* in: Slobodan G. Markovich (ed.), *British-Serbian relations from the 18th to 21th centuries*, (Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade & Zepter Book World, Belgrade, 2018), 21.

15 William Guthrie, *A new geographical, historical and commercial grammar: and present state of the several kingdoms of the world...* (London: J. Knox, 1770), 434. Готово идентичну формулацију понудио је и енглески едукатор и физичар Џон Вокер (*John Walker*, 1759–1830) у својој књизи *Елементи географије и природне и грађанске историје*: John Walker, *Elements of geography and of natural and civil history*, second edition, (London: Darton and Harvey, 1795), 467.

случају нарочито административне поделе Римског царства. Тако се код њега, али и код бројних других аутора преплићу и истовремено користе савремени, средњовековни и антички називи за географске или политичке термине.[16] У сличном контексту се помиње Смедерево (*Semendria*) у првом тому књиге *Опадање и пропаст Римског Царства*, чувеног енглеског историчара Евдарда Гибона (*Edward Gibbon*), штампаној 1776.[17] Овде је Смедерево поменуто као ближи географски оријентир за мапирање давно несталих античких топонима, у овом случају античког Маргуса на ушћу Велике Мораве у Дунав.[18] Готово пола века касније у *Граматици античке географије* од Арона Ероусмита (*Aaron Arrowsmith*) Смедерево се помиње приликом описа римске провинције Мезије у два наврата: као место где се једна од главних река ове провинције – *Margus* (Морава) – улива у Дунав и као место где је лоцирана античка *Vinceia*.[19]

Поткрај 18. века, у часопису *Universal Gazetteer*[20] аутора велечасног Клемента Кратвела (*Clement Cruttwell*), који је био енглески састављач верских дела и уредник часописа, Смедерево се помиње на неколико места. Поменути универзални часопис је био волуминозна компилација, чије је цело издање брзо распродато. У овом издању

16 Ово је проистицало и из система либералног образовања на *древним универзитетима* Оксфорда и Кембрица, чији се један од стубова огледао у класичним студијама. Осим тога, *класицизам је такође постао ресурс за оправдање модерних друштвених и политичких структура*: Brian Dolan, *Exploring European frontiers. British travellers in the Age of Enlightenment*, (Houndmills, Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2000), 115.

17 Прво издање првог тома ове сада већ легендарне књиге објављено је 1776. Само годину дана касније, дакле, 1777, овај том је већ доживео треће издање у које смо ми имали увид.

18 Edward Gibbon, *The history of the decline and fall of the Roman Empire, Volume the first, The third edition*, (London: Printed for W. Strahan, and T. Cadell, 1777), 422, нарочито фуснота бр. 108.

19 Aaron Arrowsmith, *Grammar of ancient geography, compiled for the use of King's College School*, new and improved edition, (London: S. Arrowsmith and B. Fellowes, 1839), 108.

20 *Gazetteer* је термин који је означавао часопис или гласник са географским индексом или именником, уз пратеће мапе или чак атлас. Често укључује детаље о физичким карактеристикама земље, региона или континента, друштвене податке и географску структуру. Информације из часописа могу укључивати локацију субјекта, висину планинских врхова, дужину речних токова, становништво и друге географске податке. Уноси у оваквој публикацији обично су организовани у теме и наведени по абецедном реду.

постоји посебна одредница: *СМЕДЕРЕВО (ориī. SEMENDRIA), īрад и ѿврђава у Србији (ориī. Servia),*[21] *на јужној сѿрани Дунава. Ово месѿо је освојено од сѿране Турака 1438. īодине;*[22] *од сѿране Мађара 1688. īодине.*[23] *У īодини 1690. од сѿране Турака, а у īодини 1718. ѿоново од Мађара;*[24] *12 миља заѿадно од Пожаревца (ориī. Passarowitz) и 50 јужно од Темишвара (ориī. Temesvar).*[25] Као што можемо закључити на основу поменутог, Смедерево се углавном помиње као важно историјско место око којег или у вези са којим се дешавају преломни историјски догађаји, нарочито они који имплицирају опсаде, битке или војевање. Смедерево као *Semendria* постаје незаобилазан топоним у хроникама аустро-турских ратова, почевши од Великог бечког рата (1683 – 1699), а нарочито у време чувених балканских похода Евгенија Савојског.[26] Ово важи и за друга издања енциклопедијског карактера, монографије са историјском тематиком, тематске зборнике или у друга издања. У том смислу Смедерево се помиње као поприште борби српских владара или угарских краљева са Турцима, потом Аустријског и Османског царства од краја 17. до краја 18. века.[27] Смедерево се помиње и као важно место устаничке Србије

21 Ово је био готово општеприхваћен назив за Србију у енглеском говорном подручју све до 1914. године, када се усваја тремин који је и данас у употреби – *Serbia.*

22 Ради се о грешци која се јављала у многим другим књигама које су се бавиле историјом Османског царства или ратова хришћанских народа са Османлијама, а које су излазиле у времену од 16. до 18. века. Наиме, Смедерево су Турци први пут освојили 1439. године у време султана Мурата II.

23 Тачније од стране војске Царевине Аустрије, у оквиру које се борио и један део Мађара. Смедерево су у септембру 1688. године заузели одреди аустријске војске под вођством Максимилијана, електора Баварске, међу којима је било и српских бораца.

24 И овде се ради о војсци Царевине Аустрије. Међутим, освајање Смедерева десило се годину дана раније, 1717. године, али је чувеним Пожаревачким миром из 1718. године ово освајање и формално потврђено.

25 Clement Cruttwell, *The new universal gazetteer, or, Geographical dictionary*, (Dublin: John Stockdale, 1800), 814.

26 *Campagnes de Monsieur le prince Eugène en Hongrie, et des generaux venitiens dans la Morée, pendant les années 1716 & 1717... Tome second,* (Lyon: Thomas Amaulry, 1718), 147, 167, 209.

27 *The Field of Mars: being an alphabetical digestion of the principal naval and military engagements, in Europe, Asia, Africa, and America, particularly of Great Britain and her allies, from the ninth century to the Peace of 1801, In two volumes, Volume I,*

током Првог српског устанка, град у којем је одржана скупштина устаничких старешина са намером да се устроји власт у устаничкој Србији. Било је то, према писању британског часописа, нешто што је изазвало хитар и бескомпромисан одговор вожда Карађорђа Петровића (*Czerny George*) на покушаје старешина да сузбију његову власт.[28] Осим тога, Смедерево се у једном другом британском часопису, тачније *Единбуршком годишњем регистру* из 1817. помиње у контексту убиства Карађорђа Петровића: *славни вођа српског устанка убијен у Смедереву по наређењу паше у Београду*.[29]

Почетком 19. века уследило је издавање и других енциклопедија на енглеском језику. Умножавање енциклопедијских публикација водило је објављивању бројних одредница у којима се помиње Смедерево. Њихов квантитет није обавезно пратио и квалитет објављених информација. Па, ипак, не бисмо смели бити престроги у оцењивању ових издавачких подухвата. Јер, како је то појаснио Слободан Г. Марковић, *било је потребно неко време да британска јавност схвати да је појам Servia уопште постојао у стварној географији. До средине 19. века просечан Британац или било који говорник енглеског тешко је могао бити свестан постојања таквог географског појма*.[30] Говорећи о географији, поменућемо да је Смедерево уцртавано као важно ме-

(London: Printed for G. and J. Robinson, 1801), нарочито одреднице *Битка код Гроцке* (*Battle at Crotzka*), стр. 123 и *Опсада Београда* (*Siege of Belgrade*) стр. 359–363.

28 *Biographical Sketches and Anecdotes, Account of Czerni George, The repository of arts, literature, fashions, manufactures, & c., The second series, Vol. II*, October 1816, No. X, 205.

29 *The Edinburgh annual register, for 1817, Vol. tenth, parts I and II*, (Edinburgh: James Ballantyne and co, 1821), 183. Наравно, ради се о трагичном догађају у Радовањском лугу који је био део смедеревске нахије, па одатле и податак да се догађај догодио у Смедереву. Ова важна епизода модерне српске историје имала је другачији узрок и исход према писању једног другог единбуршког магазина. Наиме, ослањајући се на непроверене извештаје и гласине из Србије, овде налазимо лапидарну вест о томе да је убиство Карађорђа било лукративне природе, јер га је издао један од његових пријатеља када је сазнао да се Карађорђе вратио како би узео 50.000 дуката које је претходно закопао у овом крају. Исход је и овде посечена Карађорђева глава која је одмах послата у Цариград: *The Edinburgh observer, or Town and country magazine*, No. I, Saturday, September 13, 1817, 24.

30 Slobodan G. Markovich, *British-Serbian Cultural and Political Relations 1784–1918*, 21.

сто европског дела Османског царства или *Турске у Европи*, како је 1802. једну карту именовао познати шкотски картограф и човек ренесансних интересовања и знања Џон Пинкертон (*John Pinkerton*). На овој карти, чији је аутор Џон Ероусмит (*John Arrowsmith*), уцртано је Смедерево на ушћу реке Језаве (ориг. *Iesava R.*).[31] Осим тога, Смедерево је било нека врста географског оријентира који је коришћен да се ближе појасне друге топографске одреднице у различитим енциклопедијама, између осталих и у оним штампаним преко океана, у САД-у на енглеском језику.[32]

У издањима енциклопедијског карактера која је почетком 19. века уређивао издавач Џон Вилкис (*John Wilkes*), а која су публикована у периоду између 1801 – 1828. свакако се помиње *Semendria*. У десетом тому ове енциклопедије штампане годину дана након његове смрти 1811. појављује се одредница о реци Језави: *ЈЕЗАВА (ориг. JESBA'VA), река у Србији, која се улива у Дунав код Семендрије.*[33] *У двадесет првом тому исте енциклопедије помиње се прво 'Кола' (ориг. KO'LA), град Европске Турске, у Србији, пет миља јужно од Смедерева,*[34] што је готово извесно варошица Колари, а потом и Костолац (ориг. *KOS´TOLETZ*), за који аутор напомиње да се налази *осамнаест миља источно од Смедерева*.[35] У наредном, двадесет другом тому исте енциклопедије, Смедерево се помиње као један од укупно двадесет осам санџака у османској Румелији.[36]

---

31 John Pinkerton, *Modern geography. A description of the empires, kingdoms, states, and colonies, with the oceans, seas, and isles in all parts of the world, including the most recent discoveries and political alterations… , In two volumes, Vol. I*, (London: T. Cadell Jun. and W. Davies, 1802), 442.

32 Joseph Emerson Worcester, *A Geographical dictionary, or, Universal gazetteer, ancient and modern, in two volumes, Vol. I*, (Boston: Cummings & Hilliard, 1823). *Semendria* или Смедерево користи се да се ближе појасне следећи топониме: *Columbatz* (Голубац), *Kola* (Колари), *Kostoletz* (Костолац), и *Kubin* (Ковин).

33 John Wilkes, *Encyclopaedia Londinensis, or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature, Vol. X*, (London: Printed for the proprietor, by J. Adlard, 1811), 783.

34 John Wilkes, *Encyclopaedia Londinensis, or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature, Vol. XI*, (London: Printed for the proprietor, by J. Adlard, 1812), 851.

35 John Wilkes, *Encyclopaedia Londinensis, or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature, Vol. XI*, 866.

36 John Wilkes, *Encyclopaedia Londinensis, or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature, Vol. XXII*, (London: Printed for G. Jones, 1827), 212. У Београд

Смедерево се успутно помиње у популарном прегледу историје Османског Царства које је штампано у Шкотској 1829. године,[37] као и у *Компендијуму модерне географије*, такође штампаном у Шкотској годину дана раније. Аутор поменутог Компендијума, велечасни Александер Стјуарт (*Alexander Stewart*), у делу приручника где помиње важније градове Европске Турске, још приближније – оне у Србији, поменуо је само Београд, Смедерево и Ниш.[38] Свођење Србије на само три важна града остаће пракса оваквих издања и у наредном периоду. У том смислу, географски речници ће се разликовати само у пратећим описима поменутих градова. Ово је у потпуном сагласју са ранијим издањима која су обрађивала исте или сличне теме, нарочито Кратвеловим часописом са почетка 19. века или трећим томом географског речника Књижевног друштва из Глазгова из 1805.[39] Исто се може рећи и за *Лондонску Енциклопедију*, штампану 1829. године, где је објављена посебна одредница о Смедереву, која је тек проширена информација коју смо већ пронашли код поменутог Клемента Кратвела: *СМЕДЕРЕВО (ориг. SEMENDRIA), град у Србији (ориг. Servia) на северозападу Европске Турске, смештен на јужној страни Дунава. Брани га стари замак, а био је, у давним временима, резиденција краљева Србије.*[40] *Град је више пута узастопно заузиман и враћан од стране Турака и њихових противника, тј. 1688. од Мађара; 1690. од Турака; па опет од Мађара 1718. након чега је уступљен Турцима. Становника 9000. Двадесет*

је након османског освајања 1521. седиште санџака пренето из Смедерева, али у турским документима је задржан дотадашњи назив за санџак *livâ-i Semendire*: Aleksandar Fotić, Machiel Kiel, *SEMENDİRE, Sırbistan'da tarihî bir şehir, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2009.

37 Edward Upham, *History of the Ottoman Empire, from its establishment, till the year 1828, In two volumes, Vol. I,* (Edinburgh, Constable and co. [etc.], 1829), 262.

38 Alexander Stewart, *A compendium of modern geography with remarks on the physical peculiarities, productions, commerce, and government of the various countries...* (Edinburgh: Oliver & Boyd, 1828), 112.

39 *A system of geography; or, A descriptive, historical, and philosophical view of the several quarters of the world, and of the various empires, kingdoms, and republics which they contain...In four volumes, Vol. III.* (Glasgow: W. and D. Brownlie, 1805), 124.

40 Примећујемо да аутор одреднице вероватно није био упућен у позносредњовековну владарску хијерархију или чињеницу да оновремени господари Смедерева и Србије нису носили титулу краља, већ титулу деспота која је водила порекло из византијске дворске традиције.

миља југоисточно од Београда и педесетак јужно од Темешвара.[41] Ова одредница, иако незнатно дужа и информацијама богатија, већим својим делом идентична је онима о Смедереву објављеним седам година раније (1822. године) у енциклопедијском издању штампаном у Единбургу у Шкотској,[42] или оном четири године раније (1825. године) у Лондону.[43] *Географски речник* Џосаје Кондера (*Josiah Conder*) из 1834. уз помен Смедерева понавља информацију да је овај град *резиденција древних српских краљева*.[44]

Из ових примера можемо да видимо обрисе савремене научне дисциплинарности. Наиме, средином деветнаестог века, многе академске дисциплине које су се раније у великој мери ослањале на путопис као извор податка, почеле су да теже већој објективности како у стилу, тако и у структури. Намера је била да се разликују од *анегдотских, импресионистичких облика путописа. Ове објективистичке стратегије су такође усвојене у многим водичима, који су на сличан начин почели да добијају свој препознатљиви модерни облик 1830-их. Штавише, поред безличног начина дискурса, многи водичи и научни трактати усвојили су ненаративне или графичке методе представљања информација, као што су гласници (Gazetteers), спискови и каталози, или табеле и графикони*.[45]

Поменуте енциклопедије или речници, попут многих других сличних издања у оновременој Европи парадигматични су у погледу спорог пробијања тачних или потпуних информација, али и жеље уредника да својим преданим радом обухвате и оне области за које су имали тек недовољно јасне, па чак и нетачне информације. Добри примери за то била су издања Дејвида Уркварта (*David Urquhart*) из 1833, а потом и издање Друштва за ширење корисног знања из Лондона из 1841. Дејвид Уркварт, шкотски дипломата, писац и политичар, познат по својим изразито анти-руским и

41 Цитирано према: *The London Encyclopaedia, Vol. XX (Seduction to Sphere)*, (London: Thomas Tegg, 1829), 29.

42 *The Edinburgh gazetteer, or Geographical dictionary... in six volumes, Volume fifth*, (Edinburgh: Archibald Constable, and co,1822), 522.

43 *The London general gazetteer, or Geographical dictionary... Vol. III*, (London: William Baynes & Son, 1825), 357.

44 Josiah Conder, *A dictionary of geography, ancient and modern... with a brief notice of... principal towns... and glossary of geographical terms*, (London: T. Tegg and son, 1834), 589.

45 Carl Thompson, *Travel writing*, (Abingdon: Routledge, 2011), 83–84.

про-турским ставовима, у својој књизи анализира стање у Османском царству, али Смедерево грешком помиње као *велики и марљив буїарски їрад*.[46]

Лапидарне информације о Смедереву пласиране су и највишим представницима британске политике. Извештај Одбора за трговину о трговачким тарифама у свету који је представљен у оба парламентарна дома 14. јула 1843. садржи и информације о *Дунавским кнежевинама*, међу којима је на првом месту Србија (*Servia*). Овде се напомиње да би Србија уз добру и ефикасну владу могла врло брзо да се развија. У том смислу истиче се да су *Беоїрад, їлавни їрад, и Смедерево їодесно смешїени за їрїовину.*[47]

У двадесет првом тому *The Penny Cyclopaedia* које је објавило поменуто Друштво за ширење корисног знања налазила се и одредница о Србији (*Servia*).[48] Између осталог, помињу се значајнији градови ове провинције, а на првом месту налази се Смедерево (*Semendria*), које се описује као утврђени град са 12.000 становника. Ипак, у даљем описивању Смедерева поткрале су се две грешке: истакнуто је да је Смедерево седиште надбискупа-примаса Србије, као и Сената српске скупштине.[49] Оно што је вредно помена јесте чињеница да аутор ове одреднице порекло назива Смедерева доводи у везу са Светим Андријом, што је иначе неразјашњено питање које и данас побуђује извесну пажњу. Иако ова аналогија са светитељем има утемељење у угарским и дубровачким документима

46 David Urquhart, *Turkey and its resources*, (London: Saunders and Otley, 1833), 167. Дејвид Уркварт ће 1843. године објавити и једну књижицу нарочито посвећену историји Србије (David Urquhart, *A fragment of the history of Servia*, London, 1843)

47 *Commercial tariffs and regulations, of the several states of Europe and America. Together with the commercial treaties between England and foreign countries, Part eight*, (London: Charles Whiting, 1843), 49.

48 *The Penny Cyclopaedia of the Society for the diffusion of useful knowledge, Volume XXI (Scanderoon-Signet)*, (London: Charles Knight and co, 1841), 287.

49 Аутор одреднице вероватно је био заведен чињеницом да је католичка бискупија од давнина носила назив по Смедереву, чак и када је седиште било у Београду, а могуће је да је забуна у вези са седиштем скупштине произилазила из чињенице да се за време Првог српског устанка у Смедереву, до ослобођења Београда, налазило провизорно седиште устаничких власти или Правительствујушћи совјет сербски.

15. и 16. века,[50] због временске или чак културолошке блискости, врло је вероватније да су аутори одредница посезали за подацима о томе у њима ближој литератури, нарочито оној западноевропске провенијенције штампаној на немачком[51] или француском језику.[52] Могуће је да је аутор ове одреднице извор имао и у нешто млађим издањима, попут књиге шкотског министра и писца из времена шкотског просветитељства Џејмса Плејфера (*James Octavius Playfair*).[53] Наиме, у Плејферовој књизи, која се бави античком и модерном географијом, Смедерево се помиње као *Semendria, Wegschendræ,*[54] *or St. Andrews,*[55] уз додатна објашњења да је то *...ūроūали īрад, брањен ūврђавом, на Дунаву, седам лиīа исūод Беоīрада....*[56]

Повест назива Смедерева много је више од енциклопедијског набрајања свих досадашњих лингвистичких деривата кроз векове. Јер, са добрим разлозима сматрамо да се иза скоро сваког назива крије занимљива прича о пореклу или мотивима именовања овог града различитим, а понекад и веома несличним називима. Својатање Смедерева у политичком смислу од стране најмоћнијих царевина и краљевина у претходних шест стотина година пренело се и на терен топонимије. Као што су нам још увек замрачени неки од кривудавих путева хронологије најважнијих догађаја и процеса друштве-

50 Bogumil Hrabak, *Dubrovački privrednici u Smederevu u doba Osmanlija, Anali zavoda povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, sveska XVII (1979), 210.

51 Наиме, у старијој историјској литератури која се бави историјом Угарске у 16. веку, писаној на немачком језику током 17. века, мађарски назив Сендре (*Szendrö*) користио се упоредо за угарски утврђени град Сендре (*Szendrő*) у округу Боршод-Абауј-Земплен (*Borsod-Abaúj-Zemplén megye*) на левој обали потока Бодва (*Bódva*) у Горњој Угарској, као и за назив града деспота Ђурђа Бранковића. Смедерево се у књизи Мартина Цајлера описује као *Зендерев или Свеūи Андрија* (*Zenderew oder S. Andre*): Martin Zeiller, *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn*, (Ulm: Gedruckt durch Balthasar Kühnen, 1660), 364.

52 Louis Antoine Nicolle de La Croix, *Géographie moderne, Tome 2*, (Paris: Chez Delalain, 1773), 103.

53 James Playfair, *A System of geography, ancient and modern, In six volumes, Vol. IV*, (Edinburgh: Peter Hill), 1812, 647–648.

54 Плејферово *Wegschendræ* је свакако германизирана верзија мађарског *Végszendrői vár* (Замак Доње Сендре или Доње Смедерево).

55 Енглеска верзија имена Светог Андрије.

56 James Playfair, *A System of geography, ancient and modern, In six volumes, Vol. IV*, 639–640.

ног развоја овог града, тако су нам и даље затамњени неки сегменти повести именословља Смедерева. У том смислу, вредан је помена један сегмент из двадесет четвртог тома *Encyclopædia Metropolitana* издате поткрај периода који покривамо овим радом. У делу енциклопедије који се бави територијалном организацијом европског дела Османског царства, тачније Румелије (ориг. *Rumelia* или у енглеској транскрипцији турског назива као *Iyyáleti Rúm-ílí*), као двадесет осма провинција (санџак/лива) именован је *Semenderah (Semendria)*, што одговара ономе што се касније сматрало београдским пашалуком. Ова верзија турског назива за Смедерево слична или готово идентична је оном који срећемо у касидама[57] из позног 17. века писаним на арапском језику, где се Смедерево назива *Семендере* (у арапском изворнику قردنمس тј. тврђава Смедерево).[58] Ако даље анализирамо текст из *Енциклопедије Метрополитане*, видимо да је санџак Смедерево један од укупно четири српских вилајета или нешто што се сматра Србијом (*Servia*), уз готово обавезну референцу на античку историју, која нас упућује на просторе који су некада били део римске провинције *Moesia Superior.*[59] Описујући даље поменути санџак *Semenderah (Semendria*) аутор ове енциклопедијске одреднице прво помиње град по којем санџак носи назив – *Semenderah* – дајући његову савремену географску локацију на 44° 38' географске ширине и 21° географске дужине. Аутор нуди и свој допринос топономастичкој историји Смедерева, истичући како су древни називи овог града били *Spenderovia* или *Senterovia*. Поред тога, аутор наводи да је ово место било седиште епископа, *седиште краљева Србије*, али онда се губи у замршеним српско-угарско-турским односима у време пред пад Српске деспотовине,

57 Према Попари и Реброњи, *касида (ar. qaṣīda) је једна од најзаступљенијих поетских форми у древној арапској и класичној оријентално-исламској књижевности. То је песма дужине између 50 до 150 стихова. Иако древна касида није имала јединствене теме, имала је формално јединство, односно јединство метра и риме:* Haso Popara i Semir Rebronja, *Osmansko osvajanje Srbije 1690. godine prema al-Qasīdi al-lāmiyyi al-balġrādiyyi*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 39 (2018), 53.

58 Haso Popara i Semir Rebronja, *Osmansko osvajanje Srbije 1690. godine prema al-Qasīdi al-lāmiyyi al-balġrādiyyi*, 69.

59 *Encyclopædia Metropolitana, or Universal dictionary of knowledge on an original plan... Volume XXIV*, (London: B. Fellowes; [etc, etc], 1845), 148.

коју тачно датује у 1459, али греши када пише да је Мехмеду (ориг. Мухамеду) II град предао угарски краљ.[60]

Смедерево у водичима за путнике кроз Европску Турску

Почетком 19. века Србија је, као провинција Османског Царства, била ван фокуса западних трговаца или путника. У том смислу, важно је истаћи чињеницу да је приступ дунавској обали омогућио Србији бржи и интензивнији сусрет са људима који су долазили из Западне Европе. Ово је свакако један од разлога појављивања бележака о Србији и њеном становништву у енциклопедијској или путописној литератури на енглеском језику током прве половине 19. века. Дунав је стварно био удобан начин да се од Беча или Пеште путује ка Влашкој, Молдавији, Црном мору или чак до Цариграда.[61] Тако се у једном од значајнијих прегледа светске пловидбе и поморске трговине енциклопедијског карактера, штампаном у Енглеској 1815. године, помиње и пловидба Дунавом, *највећом реком Европе*. Аутор незаобилазно набраја десетак важнијих места кроз која протиче Дунав, а међу њима поменути су Београд и Смедерево у Србији, уз напомену да је од Пеште до Београда могућа пловидба највећих бродова.[62] Већина путника *туриста* путовала је низводно или узводно Дунавом, понекад се уопште и не заустављајући у пристаништима која су се низала дуж обе стране Дунава. Београд је, разумљиво, побуђивао највећу пажњу и био жеља највећег броја *туриста*.

Већ смо напоменули да су британски аутори приликом помињања Србије (*Servia*) ову провинцију Турске у Европи углавном сводили на три значајна града: Београд, Смедерево и Ниш. Један такав водич из 1749. нуди информације и за Србију, где поред три наведена града помиње још и Видин и Скопље.[63] Овакви водичи за

60 *Encyclopædia Metropolitana, Volume XXIV*, 148.

61 Stevan K. Pavlowitch, *Early Nineteenth-Century Serbia in the Eyes of British Travelers, Slavic Review*, Vol. 21, No. 2 (June 1962), 322.

62 James Hingston Tuckey, *Maritime geography and statistics, or a description of the ocean and its coasts, maritime commerce, navigation, etc... In four volumes, Vol. II*, (London: Black, Parry, and co, 1815), 374.

63 Thomas Nugent et al, *The grand tour. Containing an exact description of most of the cities, towns, and remarkable places of Europe. Together with a distinct account of the post-roads and stages, with their respective distances... Vol. II*, (London: Printed for S. Birt [etc], 1749), 66.

путнике врло вероватно су се угледали на водиче за Велику туру (*The Grand Tour*), који су за припаднике британске више класе штампани од 17. до 19. века. *Британска елита је себи створила наслеђе где је школовање значило учење древних језика и The Grand Tour у Италију или можда Грчку.*[64] Класицизам је такође постао ресурс за оправдање модерних друштвених и политичких структура.

Први Марејев водич за путнике за Османско Царство, који је подразумевао нарочито земље у деловима *Европске Турске*, објављен је у Лондону 1840. године.[65] Овај водич дотицао се Кнежевине Србије само у смислу указивања на пут од Цариграда до Београда. У питању је дванаестодневни пут[66] преко Пловдива, Софије, Алексинца, Јагодине, Хасан-пашине Паланке, Колара, Гроцке до Београда. С обзиром на природу овог водича и његову намеру да обухвати што је могуће више различитих држава и области, путовању цариградским друмом дат је сразмерно мали простор. Вредан помена је опис путовања од Јагодине на север ка Дунаву: *Пут сада пролази кроз највеличанственији шумски пејзаж наизменично представљајући густе гомиле шума америчког храста, а код Хасан Паланке*[67] *и Семендрије, најлепши пејзаж енглеског парка. Први поглед на Дунав на висовима изнад Семендрије је веома упечатљив.*[68]

Годину дана пре објављивања Марејевог водича, у париском недељнику *The London and Paris Observer*, штампаном на енглеском језику, у једном чланку пренетом из *British and Foreign Quarterly Review* разматра се питање пловидбе Дунавом. У овом тексту Смедерево је поменуто као *тренутно главни град Србије и резиденција*

64 Brian Dolan, *Exploring European Frontiers. British Travellers in the Age of Enlightenment*, 115.

65 *A hand-book for travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople: Being a guide to the principal routes in those countries, including a description of Malta; with maxims and hints for travellers in the East*, (London: John Murray, 1840).

66 Опис овог пута почиње податком да турски Татари овај пут могу да превале за седам дана, а да је извесни британски пуковник Дундас из 7. хусарске регименте тај пут превалио за само шест дана, што је изазвало дивљење међу Татарима: *A Hand-book for Travellers in the Ionian Islands...* 215.

67 Требало би Хасан-пашине Паланке, данашње Смедеревске Паланке.

68 *A Hand-book for Travellers in the Ionian Islands...* 217.

кнеза Милоша.[69] Како примећује британски историчар српског порекла Стеван К. Павловић, до изласка Марејевог водича, *све више британских туриста постајало је упознато са Србијом. Последње године прве владавине Милоша Обреновића и догађаји који су пратили његову абдикацију одјекнули су на Западу. Британска дипломатија је до одређене мере отворила Србију Западу. Британска штампа писала је о недавним догађајима тамо и мисији пуковника Хоџеса, првог британског конзула у Србији*.[70]

Иако је у то време Велика Британија била познатија у Србији, више него што је малена провинција Османског царства била позната у Британији, *у Србији су информације о глобалној економској суперсили биле ограничене и нејасне*.[71] Наиме, културни додири људи из Енглеске, како су Срби углавном звали Велику Британију, што ће рећи Енглеску, Шкотску и Велс, имали су своју историју и били су претеча успостављања и званичних дипломатских односа између Велике Британије и Кнежевине Србије.[72] Успостављање дипломат-

69 *The London and Paris Observer: or chronicle of literature, science, and the fine arts,* Vol. XV, No. 718, February 3, Paris, 1839, 66.

70 Stevan K. Pavlowitch, *Early Nineteenth-Century Serbia in the Eyes of British Travelers,* 329.

71 Slobodan G. Markovich, *British-Serbian Cultural and Political Relations 1784–1918,* 27.

72 О српско-британским културним прожимањима погледај новије студије: Slobodan G. Markovich, *British-Serbian Cultural and Political Relations 1784–1918,* in: Slobodan G. Markovich (ed), *British-Serbian Relations from the 18th to 21th Centuries,* (Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade & Zepter Book World, 2018), 13–117; Александар П. Растовић, *Енглези о Србима и Србији у XIX и почетком XX века*, у: Дубравка Поповић-Срдановић (прир), *Други о Србима, Срби о другима*, зборник радова, (Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, 2012), 11–25. Дана 30. јануара 1837. године први британски дипломата у Србији, пуковник Џорџ Лојд Хоџес (*George Lloyd Hodges*), (1789–1862), именован за *конзула Његовог Величанства у Србији*. Он је у Србију стигао 13. маја, а акредитиве, тачније писмо лорда Палмерстона, предао је кнезу Милошу Обреновићу у тадашњој престоници Србије – Крагујевцу 5. јуна 1837. године: Slobodan G. Markovich, *British diplomats in Belgrade and Serbian ministers at the Court of St. James's, 1837–1919,* in: Slobodan G. Markovich (ed), *British-Serbian Relations from the 18th to 21th Centuries,* (Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade & Zepter Book World, 2018), 193–194. Његов утицај на политичка, али културна дешавања у тадашњој Србији временом је растао, па је наредне године, у фебруару 1838. године унапређен и добио звање *Consul-General*: *Исто*, 29.

ских односа имало је и своју смедеревску епизоду. Наиме, након што је у Крагујевцу кнез Милош Обреновић примио пуковника Џорџа Лојда Хоџеса, британског конзула у Србији, српски кнез се постарао да га безбедно и удобно испрати за Београд. Према кнежевом наређењу, исправник Јованча Спасић и Антоније Анта Протић су конзула сачекали и провели кроз Смедерево, а потом је конзул угошћен у кући Димитрија Давидовића, који је тада живео у Смедереву.[73]

У књижевним делима

Поља интересовања за Србију у Великој Британији шире се на различите аспекте друштвеног живота. Пробуђено интересовање за Србију и српски народ рефлектовало се и на пољу преводилачке делатности. Енглески политичар, економист, писац и преводилац Џон Бауринг (*John Bowring*) издао је збирку српске народне поезије на енглеском језику. У овој књизи своје место нашла је и песма *Semendrian Beauty* у којој је фуснотом дато објашњење за појам *Semendria*: *Смедерево – српска тврђава на Дунаву*.[74] Када је ову књигу аутор послао кнезу Милошу Обреновићу, Бауринг је, наравно, очекивао пригодан одговор, али га није добио. Разлог није био неучтивост, већ је био много другачије природе. Како је Вук Караџић објаснио касније у свом писму Баурингу писаном на руском и послатом из Беча, он одговор из Србије није добио, јер његово писмо нико није ни разумео, пошто у кнежевом окружењу није било људи који су говорили енглески.[75]

Закључне мисли

Као што смо приказали бројним примерима - ехо традиције, гласина и историјских чињеница о значају Смедерева, као некадашње престонице Србије са дугом историјском традицијом, допирао је до енглеских ерудита 19. века. Иако многи од помена Смедерева нису ништа друго до понављање магловитих или понекад погреш-

73 Леонтије Павловић, *Смедерево и Европа 1381–1918*, (Смедерево: Музеј у Смедереву, 1988), 181.

74 John Bowring, *Servian popular poetry = Narodne srpske pjesme*, (London: Printed for the author, 1827), 152–153.

75 Slobodan G. Markovich, *British-Serbian Cultural and Political Relations 1784–1918*, 27.

них знања о овом кутку Србије, свакако су значајан допринос слагању коцкица мозаика о значају и значењу Смедерева у ширем контексту европске или, у овом случају, британске учености. Ограничено британско знање о Балкану, па тако нарочито и о појединим његовим деловима, у деветнаестом веку је у великој мери произашло из путописне литературе, која је ојачала постојеће или створила нове стереотипе о којима су Британци читали. Попут читавог полуострва и Смедерево је у првој половини 19. века задржало маргиналан положај.

Смедерево се помињало у публикацијама различите врсте. Такви су били и мотиви за њихово издавање: од научних преко информативних до комерцијалних. На крају, додајмо и то да су и резултати ових помена Смедерева такође били врло различити. У неким публикацијама информације о Смедереву, његовој историји, географском положају, трговачком или политичком значају, статистици везаној за град, па, додајмо и то, о пореклу и значењу назива града, биле су веома близу историјској истини. У другим случајевима, радило се о одредницама или успутним поменима бременитим мањим или већим грешкама. Жеља издавача да буду конкурентни на брзорастућем издавачком тржишту терала их је да објављују што више и што брже, понекад не марећи превише за детаљнију проверу чињеница које се публикују. Ово је резултирало пробијању велике количине иноформација о многим земљама или градовима широм тада познатог света, али истовремено је водило ка упорном понављању погрешних или делимично тачних информација. Смедерево се од почетка 19. века тек потврђивало код британских издавача, уредника, аутора и читалаца.

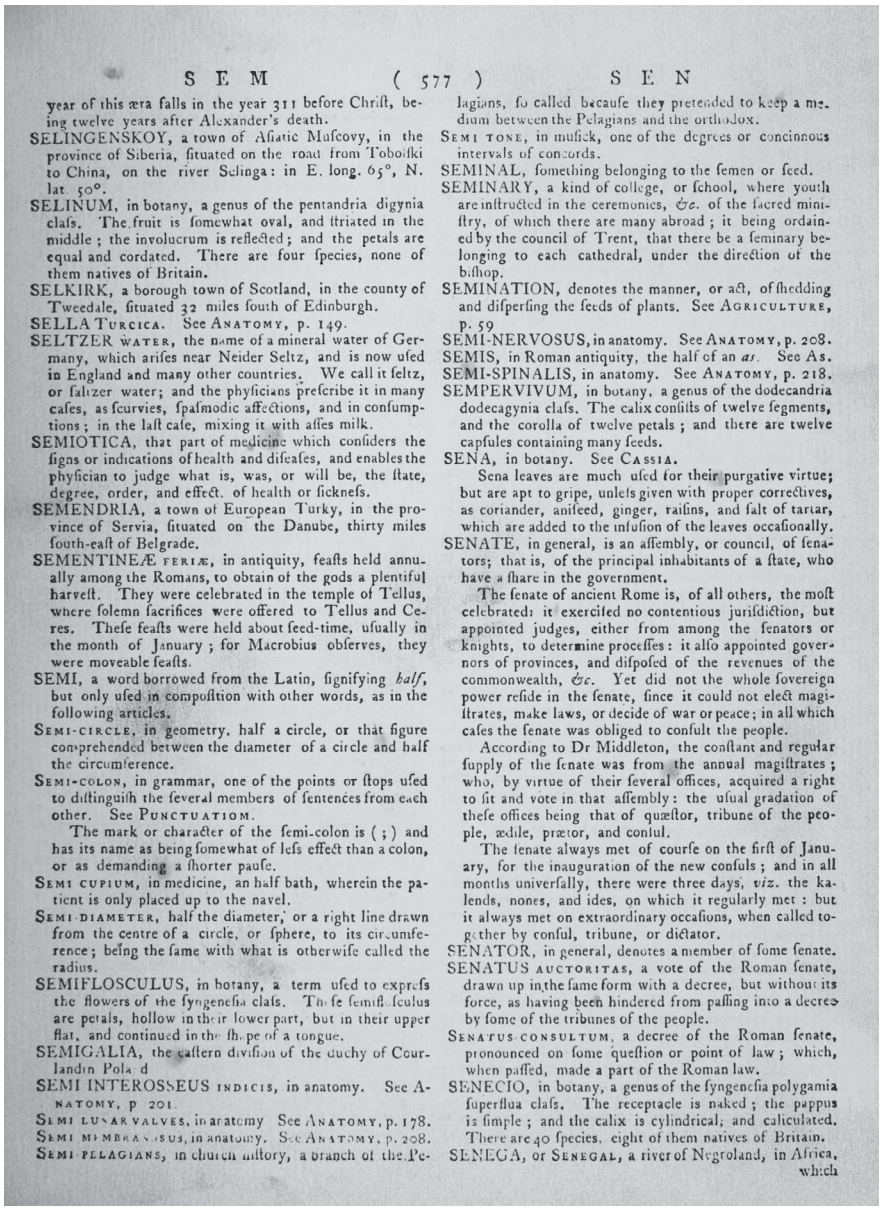

S E M (577) S E N

year of this æra falls in the year 311 before Chriſt, being twelve years after Alexander's death.

SELINGENSKOY, a town of Aſiatic Muſcovy, in the province of Siberia, ſituated on the road from Tobolſki to China, on the river Selinga: in E. long. 65°, N. lat. 50°.

SELINUM, in botany, a genus of the pentandria digynia claſs. The fruit is ſomewhat oval, and ſtriated in the middle; the involucrum is reflected; and the petals are equal and cordated. There are four ſpecies, none of them natives of Britain.

SELKIRK, a borough town of Scotland, in the county of Tweedale, ſituated 32 miles ſouth of Edinburgh.

SELLA TURCICA. See ANATOMY, p. 149.

SELTZER WATER, the name of a mineral water of Germany, which ariſes near Neider Seltz, and is now uſed in England and many other countries. We call it ſeltz, or ſaltzer water; and the phyſicians preſcribe it in many caſes, as ſcurvies, ſpaſmodic affections, and in conſumptions; in the laſt caſe, mixing it with aſſes milk.

SEMIOTICA, that part of medicine which conſiders the ſigns or indications of health and diſeaſes, and enables the phyſician to judge what is, was, or will be, the ſtate, degree, order, and effect of health or ſickneſs.

SEMENDRIA, a town of European Turky, in the province of Servia, ſituated on the Danube, thirty miles ſouth-eaſt of Belgrade.

SEMENTINEÆ FERIÆ, in antiquity, feaſts held annually among the Romans, to obtain of the gods a plentiful harveſt. They were celebrated in the temple of Tellus, where ſolemn ſacrifices were offered to Tellus and Ceres. Theſe feaſts were held about ſeed-time, uſually in the month of January; for Macrobius obſerves, they were moveable feaſts.

SEMI, a word borrowed from the Latin, ſignifying *half*, but only uſed in compoſition with other words, as in the following articles.

SEMI-CIRCLE, in geometry, half a circle, or that figure comprehended between the diameter of a circle and half the circumference.

SEMI-COLON, in grammar, one of the points or ſtops uſed to diſtinguiſh the ſeveral members of ſentences from each other. See PUNCTUATION.

The mark or character of the ſemi-colon is (;) and has its name as being ſomewhat of leſs effect than a colon, or as demanding a ſhorter pauſe.

SEMI CUPIUM, in medicine, an half bath, wherein the patient is only placed up to the navel.

SEMI-DIAMETER, half the diameter, or a right line drawn from the centre of a circle, or ſphere, to its circumference; being the ſame with what is otherwiſe called the radius.

SEMIFLOSCULUS, in botany, a term uſed to expreſs the flowers of the ſyngeneſia claſs. Theſe ſemiflosculus are petals, hollow in their lower part, but in their upper flat, and continued in the ſhape of a tongue.

SEMIGALIA, the eaſtern diviſion of the duchy of Courlandin Poland

SEMI INTEROSSEUS INDICIS, in anatomy. See ANATOMY, p 201.

SEMI LUNAR VALVES, in anatomy See ANATOMY, p. 178.

SEMI MEMBRANOSUS, in anatomy. See ANATOMY, p. 208.

SEMI-PELAGIANS, in church hiſtory, a branch of the Pelagians, ſo called becauſe they pretended to keep a medium between the Pelagians and the orthodox.

SEMI TONE, in muſick, one of the degrees or concinnous intervals of concords.

SEMINAL, ſomething belonging to the ſemen or ſeed.

SEMINARY, a kind of college, or ſchool, where youth are inſtructed in the ceremonies, *&c.* of the ſacred miniſtry, of which there are many abroad; it being ordained by the council of Trent, that there be a ſeminary belonging to each cathedral, under the direction of the biſhop.

SEMINATION, denotes the manner, or act, of ſhedding and diſperſing the ſeeds of plants. See AGRICULTURE, p. 59

SEMI-NERVOSUS, in anatomy. See ANATOMY, p. 208.

SEMIS, in Roman antiquity, the half of an *as*. See AS.

SEMI-SPINALIS, in anatomy. See ANATOMY, p. 218.

SEMPERVIVUM, in botany, a genus of the dodecandria dodecagynia claſs. The calix conſiſts of twelve ſegments, and the corolla of twelve petals; and there are twelve capſules containing many ſeeds.

SENA, in botany. See CASSIA.

Sena leaves are much uſed for their purgative virtue; but are apt to gripe, unleſs given with proper correctives, as coriander, aniſeed, ginger, raiſins, and ſalt of tartar, which are added to the infuſion of the leaves occaſionally.

SENATE, in general, is an aſſembly, or council, of ſenators; that is, of the principal inhabitants of a ſtate, who have a ſhare in the government.

The ſenate of ancient Rome is, of all others, the moſt celebrated: it exerciſed no contentious juriſdiction, but appointed judges, either from among the ſenators or knights, to determine proceſſes: it alſo appointed governors of provinces, and diſpoſed of the revenues of the commonwealth, *&c.* Yet did not the whole ſovereign power reſide in the ſenate, ſince it could not elect magiſtrates, make laws, or decide of war or peace; in all which caſes the ſenate was obliged to conſult the people.

According to Dr Middleton, the conſtant and regular ſupply of the ſenate was from the annual magiſtrates; who, by virtue of their ſeveral offices, acquired a right to ſit and vote in that aſſembly: the uſual gradation of theſe offices being that of quæſtor, tribune of the people, ædile, prætor, and conſul.

The ſenate always met of courſe on the firſt of January, for the inauguration of the new conſuls; and in all months univerſally, there were three days, *viz.* the kalends, nones, and ides, on which it regularly met: but it always met on extraordinary occaſions, when called together by conſul, tribune, or dictator.

SENATOR, in general, denotes a member of ſome ſenate.

SENATUS AUCTORITAS, a vote of the Roman ſenate, drawn up in the ſame form with a decree, but without its force, as having been hindered from paſſing into a decree by ſome of the tribunes of the people.

SENATUS-CONSULTUM, a decree of the Roman ſenate, pronounced on ſome queſtion or point of law; which, when paſſed, made a part of the Roman law.

SENECIO, in botany, a genus of the ſyngeneſia polygamia ſuperflua claſs. The receptacle is naked; the pappus is ſimple; and the calix is cylindrical, and caliculated. There are 40 ſpecies, eight of them natives of Britain.

SENEGA, or SENEGAL, a river of Negroland, in Africa, which

Слика 1: Одредница *SEMENDRIA* у трећем тому Енциклопедије Британике, штампаном у Единбургу 1771.

Слика 2: Карта „Турске у Европи“ аутора Џона Ероусмита на којој је приказано и Смедерево (*Semendria*). Карта је објављена у издању Џона Пинкертона, *Модерна ґеоґрафија*, штампаном у Лондону 1802.

Слика 2.1 (детаљ)

124 TURKISH EMPIRE.

Great Divisions.	*Subdivisions.*	*Chief Cities.*
Turkey in Europe.	Romelia,	Constantinople,
		Adrianople,
		Strymon,
		Contessa,
		Salonichi,
		Athens,
		Thebes,
		Lepanto.
	Morea,	Corinth,
		Argos,
		Napoli de Romania,
		Misitra, ancient Lacedæmon,
		Olympia or Longinico,
		Modon,
		Coron,
		Patras,
		Elis or Belvedere.
	Albania,	Dulcigno,
		Chimæra,
		Durazzo.
	Dalmatia,	Zara,
		Nazenza.
	Servia,	Belgrade,
		Semendria,
		Nissa.
	Bosnia,	Seraio,
	Turkish Croatia,	Novi,
		Bibacz.
Turkey in Asia.	Irac Arabi,	Bagdat,
		Banora.
	Diarbec,	Diarbec,
		Orfa,
		Mousul.
	Kurdistan,	Nineveh,
		Betlis.
	Armenia or Turcomania,	Erzerum,
		Van.
	Turkish Circassia,	Terki.
	Natolia,	Bursa,
		Nici,
		Smyrna,
		Ephesus,
		Amasia,
		Trapezond,
		Sinope,

Turkey

Слика 3: Приказ поделе Турског Царства са поменом Србије (*Servi*a) и Смедерева (*Semendria*), из трећег тома географског компендијума *A system of geography*, штампаног у Глазгову 1805.

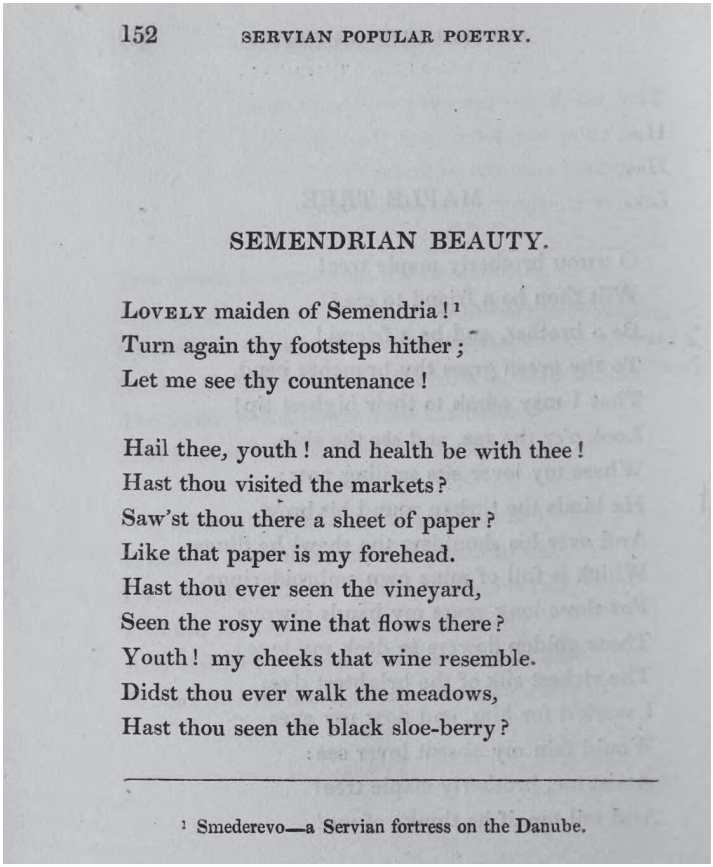

152 SERVIAN POPULAR POETRY.

SEMENDRIAN BEAUTY.

LOVELY maiden of Semendria![1]
Turn again thy footsteps hither;
Let me see thy countenance!

Hail thee, youth! and health be with thee!
Hast thou visited the markets?
Saw'st thou there a sheet of paper?
Like that paper is my forehead.
Hast thou ever seen the vineyard,
Seen the rosy wine that flows there?
Youth! my cheeks that wine resemble.
Didst thou ever walk the meadows,
Hast thou seen the black sloe-berry?

[1] Smederevo—a Servian fortress on the Danube.

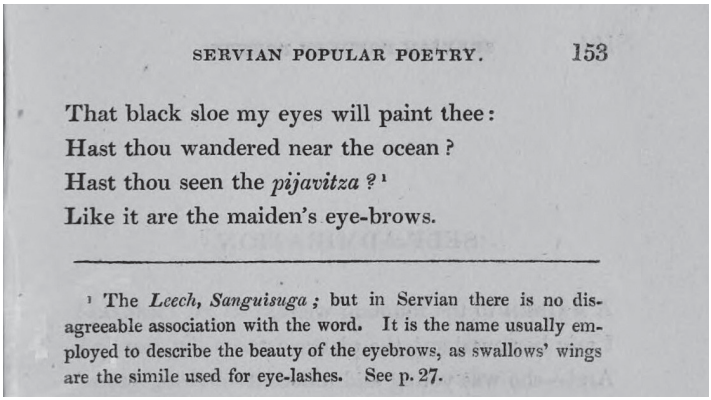

SERVIAN POPULAR POETRY. 153

That black sloe my eyes will paint thee:
Hast thou wandered near the ocean?
Hast thou seen the *pijavitza*?[1]
Like it are the maiden's eye-brows.

[1] The *Leech, Sanguisuga;* but in Servian there is no disagreeable association with the word. It is the name usually employed to describe the beauty of the eyebrows, as swallows' wings are the simile used for eye-lashes. See p. 27.

Слика 4а и слика 4б: Песма *Semendrian Beauty,* објављена у Лондону 1827. у књизи Џона Бауринга под називом *Servian Popular Poetry = Narodne srpske pjesme.*

Извори и литература:

Примарни извори:

1. *A Hand-book for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople: Being a Guide to the Principal Routes in Those Countries, Including a Description of Malta; with Maxims and Hints for Travellers in the East*. London: John Murray, 1840.

2. *A system of geography; or, A descriptive, historical, and philosophical view of the several quarters of the world, and of the various empires, kingdoms, and republics which they contain: particularly, detailing those alterations which have been introduced by the recent revolutions. In four volumes, Vol. III*. Glasgow: W. and D. Brownlie, 1805. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=chi.095571533&view=1up&seq=7 , посећено 7. 2. 2023.

3. Upham, Edward. *History of the Ottoman Empire, from its establishment, till the year 1828, In Two Volumes, Vol. I*, (Edinburgh, Constable and co. [etc],1829)

4. *Biographical Sketches and Anecdotes, Account of Czerni George, The Repository of Arts, Literature, Fashions, Manufactures, & c, The Second Series, Vol. II*, October 1816, No. X, 204–207. URL: https://archive.org/details/repositoryofarts216acke/mode/2up , посећено 20. 2. 2023.

5. Bowring, John. *Servian Popular Poetry = Narodne srpske pjesme*. London: Printed for the author, 1827. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=wu.89053435392&view=1up&seq=9 , посећено 12. 1. 2023.

6. Wilkes, John. *Encyclopaedia Londinensis, or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature, Vol. X*, London: Printed for the proprietor, by J. Adlard, 1811. URL: https://library.si.edu/digital-library/book/encyclopaedialo101811lond , посећено 8. 1. 2023.

7. Wilkes, John. *Encyclopaedia Londinensis, or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature, Vol. XI*, London: Printed for the proprietor, by J. Adlard, 1812. URL: https://library.si.edu/digital-library/book/encyclopaedialo111812lond , посећено 8. 1. 2023.

8. Wilkes, John. *Encyclopaedia Londinensis, or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature, Vol. XXII*, London: Printed for G. Jones, 1827. URL: https://library.si.edu/digitallibrary/book/encyclopaedialo221827lond , посећено 8. 1. 2023.

9. Walker, John. *Elements of geography and of natural and civil history*, second edition. London: Darton and Harvey, 1795. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32435001718048&view=1up&seq=13 , посећено 4. 2. 2023.

10. Guthrie, William. *A New Geographical, Historical and Commercial Grammar: and Present State of the Several Kingdoms of the World... with a Table of the Coins of All Nations, and their Value in English Money; illustrated with a New and Correct Set of Maps, engraved by Mr. Kitchin*. London: J. Knox, 1770. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=aeu.ark:/13960/t9x06mq37&view=1up&seq=1 , посећено 17. 2. 2023.

11. Gibbon, Edward. *The history of the decline and fall of the Roman Empire, Volume the First, The third edition*. London: Printed for W. Strahan, and T. Cadell, 1777. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc2.ark:/13960/t3st7vf0v&view=1up&seq=7 , посећено 14. 2. 2023.

12. The London Encyclopaedia, Vol. XX (Seduction to Sphere), The London encyclopaedia, or universal dictionary of science, art, literature and practical mechanics: comprising a popular view of the present state of knowledge: illustrated by numerous engravings, a general atlas, and appropriate diagrams, In Twenty-Two Volumes. London: Thomas Tegg, 1829. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015068379257&view=1up&seq=8 , посећено 4. 1. 2023.

13. The London and Paris Observer: or Chronicle of Literature, Science, and the Fine Arts, Vol. XV, No. 718, February 3, Paris, 1839.

14. The London General Gazetteer, or Geographical Dictionary; containing a Description of the Various Countries, Kingdoms, States, Cities, Towns, & c. of the known World... in Three Volumes, Vol. III. London: William Baynes & Son, 1825. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nyp.33433000487557&view=1up&seq=7 , посећено 6. 1. 2023.

15. The Penny Cyclopaedia of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge, Volume XXI (Scanderoon – Signet). London: Charles Knight and co, 1841. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015038768704&view=1up&seq=5 , посећено 2. 2. 2023.

16. The Edinburgh annual register, for 1817, Vol. tenth, parts I and II. Edinburgh: James Ballantyne and co, 1821. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=chi.095772024&view=1up&seq=199 , посећено 6. 2. 2023.

17. The Edinburgh gazetteer, or geographical dictionary... Accompanied by an atlas, constructed by A. Arrowsmith in Six Volumes, Volume Fifth. Edinburgh: Archibald Constable, and co,1822. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951001678058m&view=1up&seq=9 , посећено 5. 1. 2023.

*18. The Edinburgh observer, or Town and country magazin*e, No. I, Saturday, September 13, Edinburgh, 1817. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015049913737&view=1up&seq=30 , посећено 6. 2. 2023.

19. The Field of Mars: being an alphabetical digestion of the principal naval and military engagements, in Europe, Asia, Africa, and America, particularly of Great Britain and her allies, from the ninth century to the Peace of 1801, In

two volumes, Volume I. London: Printed for G. and J. Robinson, 1801. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxj941&view=1up&seq=6 , посећено 12. 2. 2023.

20. Emerson Worcester, Joseph. *A Geographical Dictionary, or, Universal Gazetteer, Ancient and Modern, in Two Volumes, Vol. I*. Boston: Cummings & Hilliard, 1823.

21. Encyclopaedia britannica: or, a dictionary of arts and sciences, compiled upon a new plan. In which the different sciences and arts are digested into distinct treaties or system ... In three volumes, Volume III: [M-Z]. Edinburgh: Society of Gentleman in Scotland, 1771. URL: https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11210950 , посећено 17. 2. 2023.

22. Encyclopædia metropolitana, or Universal Dictionary of Knowledge on an Original Plan: comprising the Twofold Advantage of a Philosophical and an Alphabetical Arrangement, with Appropriate Engravings, Volume XXIV. London: B. Fellowes; [etc, etc], 1845. URL:

23. Arrowsmith, Aaron. *Grammar of ancient geography, compiled for the use of King's College School*, new and improved edition. London: S. Arrowsmith and B. Fellowes, 1839. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044020502290&view=1up&seq=7 , посећено 12. 2. 2023.

24. Commercial tariffs and regulations, of the several states of Europe and America. Together with the commercial treaties between England and foreign countries, Part eight. London: Charles Whiting, 1843. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951p01104345a&view=1up&seq=7 , посећено 3. 2. 2023.

25. Conder, Josiah. *A Dictionary of geography, ancient and modern... with a brief notice of... principal towns... and glossary of geographical terms*. London: T. Tegg and son, 1834. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nyp.33433000458772&view=1up&seq=15 , посећено 12. 2. 2023.

26. Cruttwell, Clement. *The New Universal Gazetteer, or, Geographical Dictionary: containing a Description of All the Empires, Kingdoms, States, Provinces, Cities, Towns, Forts, Seas, Harbours, Rivers, Lakes, Mountains, and Capes in the Known World; with the Government, Customs, Manners, and Religion of the Inhabitants...* Dublin: John Stockdale, 1800. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=pst.000056723618&view=1up&seq=7 , посећено 17. 2. 2023.

27. Nugent, Thomas et al.. *The grand tour. Containing an exact description of most of the cities, towns, and remarkable places of Europe. Together with a distinct account of the post-roads and stages, with their respective distances... Vol. II*. London: Printed for S. Birt [etc], 1749. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015030762572&view=1up&seq=13 , посећено 2. 2. 2023.

28. Pinkerton, John. *Modern geography. A description of the empires, kingdoms, states, and colonies, with the oceans, seas, and isles in all parts of the world, including the most recent discoveries and political alterations/digested on a new plan by John Pinkerton; the astronomical introduction by the Rev. S. Vince, In two volumes, Vol. I*. London: T. Cadell Jun. and W. Davies, 1802. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$c170539&view=1up&seq=9 , посећено 12. 1. 2023.

29. Playfair, James. *A System of Geography, Ancient and Modern, in Six Volumes, Vol. IV*. Edinburgh: Peter Hill, 1812. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxjp1r&view=1up&seq=5 , посећено 1. 2. 2023.

30. Stewart, Alexander. *A Compendium of Modern Geography with Remarks on the Physical Peculiarities, Productions, Commerce, and Government of the Various Countries; Questions for Examination at the End of each Division; and descriptive Tables in which are given the Pronunciation and a concise Account of all the Places that occur in the Work*. Edinburgh: Oliver & Boyd, 1828. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=aeu.ark:/13960/t9960d891&view=1up&seq=14 , посећено 12. 1. 2023.

31. Urquhart, David. *Turkey and its Resources*. London: Saunders and Otley, 1833. URL: https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10718453 , посећено 27. 12. 2022.

32. Hingston Tuckey, James. *Maritime geography and statistics, or a description of the Ocean and its coasts, maritime commerce, navigation, etc... in: Four Volumes, Vol. II*. London: Black, Parry, and co, 1815. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015073755327&view=1up&seq=9 , посећено 14. 12. 2022.

Секундарни извори:

1. Campagnes de Monsieur le prince Eugène en Hongrie, et des generaux venitiens dans la Morée, pendant les années 1716 & 1717... Tome second. Lyon: Thomas Amaulry, 1718. URL: https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10405085 , посећено 27. 2. 2023.

2. De La Croix, Louis Antoine Nicolle. *Géographie moderne, Tome 2, précédée d'un petit traité de la sphère & du globe: ornée de traits d'histoire naturelle & politique; & terminée par une Géographie sacrée, & une Géographie Ecclésiastique, où l'on trouve tous les Archevêchés & Evêchés de l'Eglise catholique, & les principaux des Eglises Schismatiques. Avec une table des longitudes & latitudes des principales villes du monde, & une autre des noms de lieux contenus dans cette géographie, Nouvelle édition, revue par J. L. Barbeau de la Bruyère*. Paris, Chez Delalain, 1773.

3. Zeiller, Martin. *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn*. Ulm: Gedruckt durch Balthasar Kühnen, 1646. URL: https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10011852 , посећено 12. 3. 2022.

Литература:

1. Goldsvorti, Vesna. *Izmišljanje Ruritanije: imperijalizam mašte*. Beograd: Geopoetika, 2000.

2. Goldsworthy,Vesna. *The Balkans in Nineteenth-Century British Travel Writing,* in: Youngs, Tim (ed). *Travel Writing in the Nineteenth Century. Filling the Blank Spaces*. London: Anthem Press, 2006, 19–35.

3. Dolan, Brian. *Exploring European Frontiers. British Travellers in the Age of Enlightenment*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2000.

4. Živančević-Sekeruš, Ivana. *Balkans,* in: Beller, Manfred and Leerssen, Joep (eds), *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B.V, 2007, 103–108.

5. Cavaliero, Roderick. *Ottomania: The Romantics and the Myth of the Islamic Orient*. New York: I.B. Tauris, 2010.

6. Лазић, Мирослав П. *Двојица Американаца и један Британац у Смедереву 1891. године, Mons Aureus: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања*, бр. 54, година XIV (2016), 131–140.

7. Лазић, Мирослав П. *Капетан Едмунд Спенсер о Смедереву и смедеревском крају, Mons Aureus: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања*, бр. 67 – 68, година XX (2022), 133–161.

8. Markovich, Slobodan G. *British-Serbian Cultural and Political Relations 1784–1918,* in: Markovich, Slobodan G. (ed), *British-Serbian Relations from the 18th to 21th Centuries*. Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade & Zepter Book World, 2018, 13–117.

9. Markovich, Slobodan G. *British diplomats in Belgrade and Serbian ministers at the Court of St. James's, 1837–1919,* in: Markovich, Slobodan G. (ed), *British-Serbian Relations from the 18th to 21th Centuries.* Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade & Zepter Book World, 2018, 193–208.

10. Matthews, Cy. *Frontiers of Serbia: Representations of Serbia and the Serbs in the 18th and 19th Century British Imagination, Japanese Slavic and East European Studies*, Volume 38 (2017), 66–76.

11. Павловић, Леонтије. *Смедерево и Европа 1381–1918*. Смедерево: Музеј у Смедереву, 1988.

12.Pavlowitch, Stevan K. *Early Nineteenth-Century Serbia in the Eyes of British Travelers, Slavic Review*, Vol. 21, No. 2 (June 1962), 322–329.

13. Popara, Haso i Rebronja, Semir. *Osmansko osvajanje Srbije 1690. godine prema al-Qasīdi al-lāmiyyi al-balġrādiyyi, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 39 (2018), 53–80.

14. Растовић, Александар П. *Енглези о Србима и Србији у XIX и почетком XX века,* у: Дубравка Поповић-Срдановић (прир), *Други о Србима, Срби о другима*, зборник радова. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, 2012, 11–25.

15. Sekeruš, Pavle.*Serbs,* in: Beller, Manfred and Leerssen, Joep (eds), *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B.V, 2007, 234–237.

16. Симеуновић, Драган. *Срби и европска традиција колективне кривице,* у: *Европа и Срби, Зборник радова са Међународног научног скупа 13–15. децембра 1995. године*. Београд-Нови Сад: Историјски институт САНУ и Православна реч, 1996, 607–616.

17.Стојанчевић, Владимир. *Србија и Европа 1804–1918. године,* у: *Европа и Срби, Зборник радова са Међународног научног скупа 13–15. децембра 1995. године*. Београд-Нови Сад, Историјски институт САНУ и Православна реч, 1996, 45–60.

18. Fotić, Aleksandar, Kiel, Machiel. *SEMENDİRE, Sırbistan'da tarihî bir şehir, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2009. URL: https://islamansiklopedisi.org.tr/semendire , посећено 14. 2. 2022.

19. Hrabak, Bogumil. *Dubrovački privrednici u Smederevu u doba Osmanlija, Anali zavoda povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, sveska XVII (1979), 169–214.

Драїана Пойовић

ЧИТАЊЕ ЧИТАЊА[1]

Сажетак

Овај рад настоји да укаже на некадашња и савремена схватања читања као појма који непрестано шири своја значења толико да неретко поприма тежину кишобран-термина за више различитих, а сродних појава. Покушавам да пружим оквир за једно шире, контекстуално разумевање самог термина. Уместо дефиниције читања, циљ је да се укаже на дисперзију значења овог појма која иде готово до његове метафоризације. Иако је то нарочито приметно у XX и XXI веку, захваљујући развоју теорија читања, та тенденција је у ствари стара колико и прво критичко читање – тј. настаје још у Александријској библиотеци са првим проучавањем Хомерових дела. Промене које је донео изум штампе, а касније и хипертекста битно су утицале на однос према читању, тј. технолошки напредак изазвао је и промену у разумевању како света око нас, тако и његове перцепције, те људских активности од којих није најмање важна читање.

Summary

This paper tries to point out the former and contemporary understandings of reading as a concept that constantly expands its meanings so much that it often takes on the weight of an umbrella term for several different but related phenomena. I am trying to provide a framework for a broader, contextual understanding of the term itself. Instead of a definition of reading, the aim is to point out the dispersion of the meaning of this term, which goes almost to its metaphorization. Although this is particularly noticeable in the 20th and 21st centuries, thanks to the development of theories of reading, this tendency is as old as the first critical reading - i.e. originates in the Alexandrian library with the first study of Homer's works. The changes brought about by the invention of printing, and later hypertext, significantly influenced the attitude towards reading, i.e. technological progress has also caused

1 Наслов овог рада је настао по аналогији са насловом књиге Ч. К. Огдена и А. А. Ричардса *Значење значења*: *проучавање утицаја језика на мисао и наука о симболизму*(C. K. Ogden, I. A. Richards,*The Meaning of Maeaning : A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*).

a change in the understanding of the world around us, its perception, as well as human activities, of which reading is not the least important.

Keywords:reading, theories of reading, reception theory, implied reader

Hypocrite lecteur, — mon semblable, — mon frère!
Au Lecteur, Charles Baudelaire

Поред најчешћег схватања глагола *читати* као распознавања, разумевања, дешифровања слова и значења неког текста, Речник Матице српске допуњава основно значење и примерима који укључују тумачење, затим предвиђање (*читати будућност из звезда*) и домишљање *ономе што писац није до краја рекао или што је хтео прикрити (читати између редака).*[2]

Међутим, потпуно је различито разумевање читања као поседовања базичне писмености, распознавања слова и њиховог повезивања у речи, од читања као разумевања и тумачења текста: *Читање се, кад се изједначи са сricањем, поједностављује и банализује.*[3]

Читање књижевног дела није упутство које треба правилно разумети – на само један начин, и применити – него се увек одиграва у неком симболичком кључу, који подједнако зависи од свести, образовања, искуства и читалачког искуства читаоца као и писца. *Не постоји било који чулни податак у аутономној оголености и чистоти, него је већ стално у служби некоГ 'значења'. На пример, обичну извучену линију видимо на другачије начине у зависности од симболичкоГ хоризонта којем припада: њу у научној књизи препознајемо као илустрацију некоГ геометријскоГ закона, а у естетском контексту као уметнички украс.*[4]

Делимична синонимизација читања са разумевањем, схватањем прочитаног није, ипак, исто што и потпуно поистовећивање читања и тумачења. У тумачењу се иде и корак даље јер свако читање непобитно је и критичко, тј. придаје вредност прочитаном. *Данас више нико не тврди да постоје универзална, општа мерила лепоГ, од-*

2 *Читати*, у *Речник српскоГа језика*, израдили Милица Вујанић ... [и др.] ; редиговао и уредио Мирослав Николић (Нови Сад : Матица српска, 2011), 1487.

3 Новица Милић, *Увод у читање*, у *Како читати : о стратегијама читања трагова културе*, приредио Саша Илић (Београд : Народна библиотека Србије, 2007), 11.

4 Марио Перниола, *Естетика двадесетоГ века* (Нови Сад : Светови, 2005), 133.

носно таква својства књижевних дела која унапред пружају гаранцију да ће дело које их поседује управо зато што их поседује бити уметнички успело.[5] При том, треба разграничити оцењивање од придавања вредности. Наизглед, оцењивање је објективан чин, док придавање вредности већ уводи на сцену Бодлеровог (или Т. С. Елиотовог) читаоца хипокриту. Ипак, у већини случајева тај процес није сасвим свестан. Нпр, прочитано се може повољно окарактерисати, приказати зато што у тренутку читања кореспондира са интересовањима читаоца, да не говоримо о психолошким разлозима. Може се то урадити и сасвим свесно, када се прочитано тенденциозно приказује као вредно односно неуспело, због разлога који не морају имати везе са самим текстом. Идеолошки филтер је утицао на многа читања.[6] Тако је цензура дисквалификовала, односно уздигла многе текстове на основу тренутних моралних, политичких и других разлога – сетимо се само *Списка забрањених књига* (лат. *Index Librorum Prohibitorum*) који је званично укинут тек 1966. Иако је књижевни канон у XX веку доживео трансформацију – уведене су жене аутори, и писци који су раније били искључени због боје коже, тј. настојало се на демократизацији, ипак се не може говорити о заиста демократски заснованом канону, с обзиром на увођење политичке коректности у све сфере културног живота па и читања, која – цензурише тзв. говор мржње. Уз то би се могло приметити да је жртва тог инсистирања на укључивости – свих, неретко – квалитет.

Покушамо ли да претпоставимо објективног читаоца – што је, ипак, идеал неостварив у стварном свету јер се читалац не може одвојити од своје психе зарад веће објективности, без обзира на поверење у такву могућност које је гајио позитивизам – добијамо оксиморонски засновану синтагму јер се занемарује субјективност читаоца. Међутим, текст и не тражи објективност читаоца макар само зато што је из ауторске субјективности и потекао. Укратко, није само аутор који моделује истину према себи, него је и читалац – *hypocrite lecteur*.

Нагли пораст писмености у XX веку довео је и до пораста броја читалаца – о чему сведочи пораст тиража књига, међутим не од-

5 Марчетић, Адријана, *О укусима се може расправљати*, у *Шта чини добру књигу?*, приредила Светлана Гавриловић (Београд : Народна библиотека Србије, 2007), 133.

6 Christian Vandenorpe, *From Papyrus to Hypertext : toward the universal digital library* (Chicago : University of Illinois Press, 2009), 49.

мах и до проширења значења читања. Може се применити Дебреова подела на три периода развоја колективне свести. Први период је логосфера – од првих писама до настанка штампарске пресе, у којој је читање линеарно, функционално, наглас – у којој се приступа тексту без сумње – што ће се у новије доба сасвим променити, тачније верује се да текст посредује неку истину коју правилним читањем треба идентификовати.

Други период Дебре назива графосфером, од Гутенбергове револуције до 1968; тај период би се условно могао назвати златним добом писане речи, у којем доминира вера у (хуманистичко) образовање, и текст је много значајнији од слике. Рецимо, почетком 20. века на Куби у фабрикама цигара запослени су професионални читаоци који радницима читају док они раде – замисао карактеристична за поверење у значај читања.[7]

Трећи период, који и данас траје, доба је слике, видеосфера; слика не преузима улогу текста у дешифровању значења него плошно визуелно – одлика масовне културе која преузима примат тзв. врхунској култури, ограничава значење на оно што је директно, видљиво дато, а само читање се зауставља на тексту, не тражећи више иза њега, физичко не тражи своју метафизику као нпр. у средњем веку.[8] Настанак хипертекста то само потврђује, кад се захваљујући превеликој слободи избора, читање губи у том избору, без заустављања на самом читању. Као што је интернет штака нашем памћењу захваљујући којој само памћење више нема важност као раније, хипертекст је покушај да се ауторска улога ослаби, тј. да се јачањем читаоца – читање изгуби у превише могућности читања. Иако изузетно користан у научном раду, у књижевности лако може да доведе до инфлације значења због које се обезвређује само књижевно дело као уметнички тј. ауторски текст.

Ма колико да су поделе које обухватају овако велики период времена увек лишене нијанси, Дебреово схватање може послужити као оквир у разумевању значења самог читања кроз време. Тако можемо пратити еволуцију читања од антике до данас. Могло би се закључити да прва академска читања и текстуални критицизам

7 A Noise Within , *The role of lectors in Cuban cigar factories*, https://www.anoisewithin.org/the-role-of-lectors-in-cuban-cigar-factories/(преузето 25. 4. 2023).

8 RežisDebre, *Socijalizam: životni ciklus*. (Beograd : Fakultet za medije i komunikacije, 2017), 2.

настају у Александријској библиотеци. Ако се оде и даље у разматрању заслуга главних александријских библиотекара, Аристарх се може прогласити претком *close reading*-а, много пре његовог настанка и именовања у XX веку, будући да је он, ради утврђивања аутентичности и аутографа, проучавао Хомерова дела управо пажљивим читањем свих њему доступних верзија смештених у Александријској библиотеци –те је упоређивао начин коришћења одређених речи и стилема тражећи аналогије, сматрајући оне које се понављају за оригинално Хомерове, док је речи на које је наилазио само једном уврштавао у хомерски циклус, тј. песме Хомерових следбеника. Овај начин јепогодовао утврђивању аутентичног текста књижевног дела и критичких издања, али је допринео и расправи о језику између александријских научника и стоика који су уместо зааналогијама трагали за аномалијама у језику. Та језичка расправа –потекла од проучавања Хомера као што се готово свему у хеленском свету корени могу пронаћи код Хомера – погодовала је проучавању језика у Александријској библиотеци, али и зачетку књижевне критике.

И тумачење Библије је допринело ширењу значења самог читања – у времену када су само фреске и проповедници могли да пренесу њен садржај махом неписменим верницима. Тако и фрескосликари добијају улогу посредника, тумача Библије, колико и проповедници.

Од просветитељства па надаље читање је дуго било интиман чин – сусрет читаоца и писца, док год је значило читање текста, и његова комуникативна функција је пренаглашавана. Међутим, у новије време се читање шири на визуелно, па тако данас можемо читати слике, тј. тумачити их.

Еково постулирање отвореног дела – мада се односи углавном на дела модерне и постмодерне уметности тј. дела која су по самој својој концепцији отворена за више тумачења, нико више не доводи у питање. Напротив, свако дело се сада тумачи као вишезначно, и ова бинарна подела на затворено, односно отворено дело, није више корисна као што је била у време свог настанка. Сада се већ поставља питање ...*у којој мери читалац може или мора да попуни празнине текста да би, у актуелном тексту прочитао остале имплицитно уметнуте виртуелне текстове?*[9] Тако естетика рецепције

9 Антоан Компањон, *Демон теорије* (Нови Сад : Светови, 2011), 185.

истиче значај читаоца у настанку дела који је паралелан и готово једнак по значају аутору.

Међутим, не треба ни сасвим подлећи потпуној релативизацији, па тзв. импресионистичку критику – чија произвољност битно урушава позицију књижевне критике – прогласити једино могућом. Читање, ма колико зависило од ћуди читаоца, времена (лако је упоредити разноврсност читања нпр. Хомера од антике до данас) у којем се чита и културе из које се чита, ипак, има своју упоришну тачку, оно што кроз сва читања остаје исто – наиме, сам језик дела, текст. Без обзира што се тумачење тог текста мења кроз време, културе и људе, ипак јесте полазиште сваког читања, јер није замењиво неким другим текстом; ма колико да је постмодерна увела игру у процес како писања тако и читања, ипак није укинула текст. Напротив, чини се да се у нашем времену, са процватом хипертекста, још више потенцира улога читања – или је, можда, боље рећи сажимања значења, опредељивања за значење – јер се неретко чини да читалац управо то ради – опредељује се за једно, а не друго читање.

Занимљиво је значење читања у синтагми читање нота – где значи њихово свирање – прочитати ноте једне композиције значи одсвирати је. Ту онда има бољих и горих читалаца, лаика и професионалних извођача. Тако композиција захтева извођење да би била прочитана. У аналогији са читањем слова, тј. текста – то значи да је читање и својеврсно актуелизовање значења дела – задатог, ипак, пишчевом руком – али не само оживљавање *мртвої слова на папиру,* већ и – интерпретирање. Не много различити од читалаца нота су и српски певачи народних епских песама, чија интерпретаторска улога је очигледна, и која је на граници са ауторском. О њиховом ауторству се свакако може расправљати, као што се, с друге стране, може расправљати и о ауторству преводилаца. Затим имамо и драму као истовремено књижевну и извођачку врсту, па се може поставити питање шта значи прочитати драму – да ли то значи извести је на сцени, или погледати је на сцени, тј. да ли се драма чита њеном интерпретацијом и да ли је у том случају њен текст попут нота које музичар треба да *прочита*.

Постоји затим и читање слика о чему се говори у историји уметности нарочито кад жели да се *нагласи семиотичка обрада слике*.[10]

10 Christian Vandenorpe, *From Papyrus to Hypertext : toward the universal digital library*, 89.

Русе уводи и читање града, додуше као метафору,[11] али примењиву на читање уопште. Туристички водичи су попут мапа читања не сасвим различитих од оне коју нпр. нуди Кортасар у *Школицама*, кад поред линеарног, класичног читања, предлаже и другачији редослед поглавља.

У теорији књижевности већ дуже време постоји подела на читаоца и наратера. Наратер је *сваки прималац уписан у текст, што значи да је дио приповијести; он није стварни прималац пошто је у њу укључен; он је знак, улога у причи у истоме својству као и наратор, чији је пандан; и један и други имају комплементарна мјеста; у унутрашњој наративној структури они сачињавају несталан пар; један од задатака аутора јесте да организује њихове односе. Наратер није дакле било који стварни читалац; може се замислити да он, у оној мјери у којој на њега циља, тежи да га представи, да га прикаже, да оцрта његову вјероватну или жељену слику.*[12]

Та дистинкција уведена за потребе тумачења књижевног дела можда треба бити надвладана њиховим уједињењем не у новом примаоцу текста – већ у самом читању, које је заједничко обома, и које – та два читања – не морају много да се разликују међу собом, јер *стварни читалац се, пак, налази пред неплодоносном алтернативом: или ће одиграти улогу коју му је пропisao имплицитни читалац, или ће одбити упутства имплицитног читаоца, и тиме затворити књигу*[13].

Читање дакле има два дела – сам процес и читаоца; процес није раздвојив од читаоца, у искуству, али се за потребе теорије читања та два одвајају. Затим и читалаца постоје најмање две врсте: живи, прави читаоци и имплицитни читалац-наратер.

Читање затим зависи и од тога да ли читамо фикцију или не, другачије приступамо тексту кад знамо да је у питању књижевно дело, него кад читамо текст зарад његове документарне или научне важности.[14] Постоји међутим и релативизовање ове границе, наро-

11 Готово је немогуће читање схватати неметафорички, јер увек значи нешто више – од срицања.

12 ŽanRuse, *Intimni čitalac: od Balzaka do dnevnika* (Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2012), 22.

13 Антоан Компањон, *Демон теорије*, 195.

14 Sarah E. Worth, *In defense of reading* (London [etc.] : Rowman & Littlefield International, cop. 2017), 154.

чито у постмодерно доба, кад се и документарно чита, тумачи као фикција, док, насупрот томе, и фикција понекад претендује на истинитост – чак и документарност, у врстама на граници књижевности – дневницима, биографијама, мемоарима, путописима, есејима. Граница је дестабилизована, али не толико да читалац не буде свестан књижевне игре.

Не најмања промена у читању одиграла се настанком хипертекста и његовом све већом доминацијом. Поред осталих промена које су због тога настале, важна је фрагментаризација текста који се чита – више није пред читаоцем целина на коју треба усредсредити пажњу, напротив – од читаочеве пажње се очекује да буде децентрализована, расута на сијасет могућих интертекстуалних рукаваца које нам хипертекст уводи, те постоји реална бојазан од површног читања.[15]

Да ли је читање попуњавање тзв. *места неодређености*, тј. да ли се оно што читамо уобличава, довршава тек у читаоцу док аутор даје смернице тој активности, али никако коначне, како је сматрао Роман Ингарден? Феноменолошка теорија читања, затим теорија рецепције и наратологија су само неке од значајних теорија читања које су у XX веку свака на свој начин покушале да објасне читање као феномен и као процес. Губитак хијерархије која је претпостављала аутора читаоцу, што је довело до настанка отвореног дела ако је дело и лишио кључа, обогатио га је ширењем значења, чему је допринео и хипертекст. Свакако не треба читање затварати у дефиниције ма колико оне широке биле, јер му се значење мења и надопуњује кроз време.

Библиографија

1. Vandendorpe, Christian. *From Papyrus to Hypertext : toward the universal digital library*. Translated from the French by Phyllis Aronoff and Howard Scot. Chicago : University of Illinois Press, 2009.
2. Debre, Režis. *Socijalizam: životni ciklus*. Preveo Aleksandar Nedeljković. Beograd : Fakultet za medije i komunikacije, 2017.
3. Компањон, Антоан. *Демон теорије*. Превели Милица Козић, Владимир Капор и Бранко Ракић. Нови Сад: Светови, 2001.

15 Christian Vandenorpe, *From Papyrus to Hypertext : toward the universal digital library*, 143–145.

4. Марчетић, Адријана. *О укусима се може расправљати*. У *Шта чини добру књигу?,* приредила Светлана Гавриловић, 131–137. Београд: Народна библиотека Србије, 2007.
5. Милић, Новица. *Увод у читање*. У *Како читати : о стратегијама читања трагова културе*. Приредио Саша Илић, 11–18. Београд : Народна библиотека Србије, 2007.
6. A Noise Within. *The role of lectors in Cuban cigar factories*. https://www.anoisewithin.org/the-role-of-lectors-in-cuban-cigar-factories/(преузето25. 4. 2023).
7. Перниола, Марио. *Естетика двадесетог века*. Превели Дренка Добросављевић и Марија Матић Радовановић. Нови Сад: Светови, 2005.
8. Ruse, Žan. *Intimni čitalac*: *od Balzaka do dnevnika*. Preveli Ivan Mijanović i Marjana Đukić. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2012.
9. Worth, Sarah E. *In defense of reading*. London [etc.] : Rowman & Littlefield International, cop. 2017.

Вишња Љ. Рајковић Мрдаковић

ПЕДАГОШКА УЛОГА БИБЛИОТЕКАРА У РАДУ СА ДЕЦОМ НА ДЕЧЈЕМ ОДЕЉЕЊУ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СМЕДЕРЕВО

Сажетак

Неоспорно је да је улога библиотекара кључна спона која координише и усклађује све елементе рада библиотеке. Библиотекар мора стално да учи и да се развија, да би могао учити друге и ослобађао се од застарелих знања и модела рада како би осавременио свој рад и продуктивност. Однос између библиотекара и корисника треба успоставити као сараднички и тимски, приступајући им благонаклоно и педагошки нудећи им садржаје који негују културу читања, али и оне васпитно-образовног карактера. Библиотекар треба да иницира, мотивише и буде основни покретач иновативних промена у својој библиотеци. Промене се најпре морају извршити у свом раду, па преко своје праксе и искустава утицати и на остале сараднике из свог окружења, као и на кориснике. Приоритет сваког библиотекара јесте књига и корисник са својим интересовањима, потребама, али и стадијум развоја на којем се налази. Рад отвара питање делатности библиотеке као образовне институције у светлу савременог друштвеног и теоријског контекста у коме се мења разумевање функције и сврхе културолошког аспекта и степена деловања на најмлађе кориснике, као и парадигма библиотекара Дечјег одељења и њихове педагошке улоге и приступа у оквиру културно-просветне делатности Народне библиотеке Смедерево. У раду се питање педагошке улоге библиотекара са корисницима сагледава кроз, дуги низ година уназад, реализацију креативно-едукативних радионица које пружају деци, како предшколског тако и основношколског узраста стицање самопоуздања, радних навика, креативности, читалачких навика и многе друге васпитно-образовне квалитете. Кроз иновативност и флексибилност, поверење, неутралност и слободан и једнак приступ информацијама, свесни све савременијих образовних трендова и идеја, библиотекари Дечјег одељења раде на томе да своје кориснике укључе у сопствене библиотечке активности.

Од *храма знања* у коме се чува и презентује културолошко знање и наслеђе, библиотеке постају јавни простор, који се посеб-

но бави питањем доступности и заступљености различитих група и перспектива. Креирају наративе помоћу којих омогућавају да се *чују* различити гласови, покрећу дијалог о питањима која су важна за друштво или одређене друштвене групе, позивају на учешће и активну партиципацију и при том воде рачуна да се укључују и они који нису *типични* посетиоци библиотеке. Библиотеке данас све спремније преузимају улогу друштвених актера, форума за дијалог и контекста учења и васпитања. Како се библиотека трансформише као институција, њена образовна и педагошка функција постаје приоритетна, чиме улога библиотекара у њој све више добија на значају.

Дечје библиотеке намењене су свој деци, без обзира на узраст. У библиотекарству за децу догодиле су се бројне промене које се огледају у другачијем приступу корисницима, променама у грађи и опреми, програмима и активностима за децу, као и способностима које библиотекари који раде са децом морају поседовати: способност позитивног комуницирања са корисницима и разумевање њихових потреба, способност сарадње са појединцима и са групом, знање и разумевање културних разлика, маштовитост, визија и отвореност за нове идеје, спремност за примену нових метода, познавање информацијских и комуникацијских технологија.

Читање и подстицање читања је сложена активност коју би требало да води библиотекар са интердисциплинарним знањем или специјализовани библиотекар – педагог. Читање и како га подстицати засигурно је данас једна од најактуелнијих тема којом се баве стручњаци и научници различитих профила, од васпитача, учитеља, психолога и педагога до социолога и библиотекара различитих врста библиотека. Бројна научна истраживања показују да се данас начин читања мења и да опадају не само интерес него и компетенције за читање штампаних материјала. Посебно се библиотекари окрећу питањима читатеља и не-читатеља и како подстицати читање међу децом, будући да је познато да се навике и компетенције за целоживотно учење, па тако и оне који се односе на читање и писменост, развијају од најраније доби, у породици, школи, библиотеци и целој заједници која треба успоставити различите стратегије сарадње. Библиотекар има не само посредничко-сарадничку, него и дугорочно важну улогу у помагању корисницима да постану самостални у читању и стицању знања, посебно када су у питању млађи корисници. Међутим, да би преносили знање, подучавали и

едуковали друге, морају и сами бити едуковани у погледу савремених метода васпитања. Познато је да деца обрасце деловања усвајају у породици и околини па им је потребан позитиван и стимулативан пример у васпитању и образовању. У оваквим околностима улога библиотеке и библиотекара се усложњава. Намеће се потреба за посебно осмишљеним програмима за подстицање читања.

У библиотечко-информационој делатности имају место одређене вештине које су се због своје васпитно-образовне улоге издвојиле од пакета стандардних библиотечких вештина. Неке од њих су: спремност на упознавање својих читалаца, организовање сусрета са родитељима, васпитачима и наставницима, спровођење истраживања и анкета, поседовање педагошко-психолошке надарености, правилно усмеравање и успешно вођење кроз свет књиге. Поред наведених компетенција важно је издвојити креативност као вештину која би била круна једног библиопедагога као основа за израду и осмишљавање библиотечких програма намењених циљној групи, нарочито из разлога јер не постоји неки унапред одређени план и програм рада на Дечјем одељењу. Смернице нам дају одређена правила, тј. отварају нам врата у интердисциплинарни свет који подразумева педагошки, психолошки, социолошки приступ библиотечкој струци. У раду ће бити описани управо програми који се реализују на Дечјем одељењу Народне библиотеке у Смедереву и који имају за циљ да пробуде код деце љубав према књизи и читању, а и подучити их како се до правих информација долази традиционалним путем и путем нових и креативних начина и метода рада.

Програмска делатност Дечјег одељења смедеревске библиотеке

Програмска делатност Дечјег одељења обухвата активности за развијање културе читања, писмености, вештине ефикасног учења и запамћивања, културу, забаву, али и лични развој сваког детета индивидуално. Културно-образовним програмима које се организују, популарише се култура читања, подстиче књижевно стваралаштво и представљају нова сазнања из области науке и уметности. У оквиру активности, унапред планираних програмом и планом за наредну годину (књижевни сусрети, изложбене поставке – садржај и тема одговара циљним групама и доступна је, како у физичком, тако и у интелектуалном смислу са средствима која подстичу различите стилове учења (визуелни, аудитивни, кинестетички...), одржавање Акције *Читалачка значка*, пружање информација на осно-

ву приручника и укупног фонда, литерарни конкурси, бесплатан упис деце предшколског узраста и ђака првака), најзаступљеније су радионице едукативног и креативног карактера. Многе активности реализујемо у сарадњи са ПУ *Наша радост* и свим основним школама на територији Града Смедерева, што је допринело већој видљивости библиотеке у заједници, бољој проходности информација ка циљним групама и бољем схватању библиотеке као установе.

Програмска шема којом располажемо подложна је сталним променама, јер смо у непрекидном трагању за манифестацијама и садржајима који су актуелни у времену у коме живимо. У жељи да испоштујемо њихова интересовања, све активности које смо реализовали, воде ка томе и могу послужити као инспирација да својим занимљивим садржајем и континуираним одвијањем, децу привуку у библиотеку, а затим и подстакну да користе писане садржаје које библиотека нуди. Облици рада са корисницима су интеракција, партиципативне методе, радионичарски тип рада кроз који се библиотекари могу посветити циљевима свог и васпитно-образовног позива, а то су васпитање, образовање и културно уздизање.

Један од кључних аспеката рада библиотекара је успостављање сарадње са различитим групама које учествују у програмима библиотеке, као и институцијама и организацијама у локалној заједници. Како су млади и деца једна од најзначајнијих циљних група у библиотеци, тако је и сарадња са вртићима и школама, васпитачима, наставницима, родитељима и децом, значајан аспект рада у педагошком приступу библиотекара. Ова сарадња треба да допринесе да библиотеке буду препознате као ресурс и место учења.

Како се библиотека трансформише као институција, тако и њена културолошка, образовна и педагошка функција у најширем смислу постаје приоритет за библиотеку, чиме улога библиотекара у њој добија на значају. Ова промена се може посматрати из перспективе саме институције библиотеке, као и из перспективе заједнице. Обе ове перспективе значајне су за разумевање и развијање педагошке делатности и улоге библиотекара у библиотеци и сагледавање његове улоге у том процесу. Библиотеке у све већој мери постају део заједнице, чиме се мења институционални однос према знању које она *поседује* – знање припада заједници, а не библиотеци као институцији и установи културе. Зато је један од њених основних задатака да своје знање учини приступачним и доступним, развијајући културне компетенције код корисника.

Педаїошка улоїа библиошекара Дечјеї одељења
Говорне радионице са децом йредшколскої узрасша

Дечје одељење библиотеке у Смедереву омогућава остварење посебних програма за анимацију и едукацију најмлађих корисника, помоћ деци са различитим сферама интересовања у сарадњи са Предшколском установом *Наша радосш*, као и Дневним боравком за децу са посебним потребама *Сунце*. Дуги низ година, са децом предшколског узраста, успешно реализујемо едукативно-говорне радионице *Деца имају реч – деца у їоворним разменама*, по истоименом приручнику ауторке Радмиле Ивановић. Развој говора и са њим блиско повезан развој писмености препознају се у већини програма предшколског васпитања данас као кључна основа свеколиког дечјег развоја и учења, а тиме и њихове припреме за школу и целоживотно учење. Кључни део пројекта јесте богата ризница говорних радионица, са циљем и наменом да се испита и унапреди способност разумевања говора код деце овог узраста, односно њихова спремност за полазак у школу, у погледу развијености говора. Практичне вежбе у раду замишљене су тако да подстичу практиковање свих компонената говорног развоја: гласовне стране (вежбе употребе гласова и играње гласовима), лексичког развоја (вежбе богаћења речника и богаћења познатих речи новим значењима, разумевање метафоричких значења), коришћења говора у комуникативне сврхе (умеће слушања, саопштавања, вежбе дијалога, практиковање различитих функција говора – као што су обавештавање, нарација, изражавање осећања, договарање – вежбе прилагођавања говора ситуацијама у којима се говор одвија). Ту су још и вежбе стварања већих говорних целина (тзв. текста), које обухватају причање прича, препричавање, описивање и многе друге. Свака реализована радионица иза себе садржи детаљно разрађен план, програм и извештај као трајни документ који поткрепљује чињеницу да смо из године у годину, са сваком новом генерацијом предшколаца све успешнији у овом сегменту рада.[1]

1 Ивановић, Радмила. *Деца имају реч – деца у їоворним разменама* / Радмила Ивановић, 2. изд, Београд: Креативни центар, 2017, стр. 3

Радионице са децом основношколскої узраста
Еликсир толеранције 1 и Еликсир толеранције 2

У оквиру наведених планираних програмских активности, најзаступљеније су радионице едукативног карактера које се, према свом основном циљу могу сврстати у креативне (драмске, ликовне, песничке, видео радионице) и едукативне радионице са основном поделом на когнитивне (стицање конкретних знања и вештина), превентивне (усмерене на развој личности, идентитета, изражавање емоција и слично) и радионице намењене развоју социјалних вештина. Реализацијом наведених активности, а посредством књиге, настојимо приближити корисницима њену вредност, величину и значај. Основну идеју и полазиште за рад са децом пронашли смо у приручнику *Еликсир толеранције 1* и *Еликсир толеранције 2*, ауторке Маје Петаков Вуцеља, младе психолошкиње. Један од најважнијих циљева овог програма јесте *неговање ненасилної начина комуницирања и учења деце да поштују личност другої, али и себе самої*.[2] Радионице су интерактивна образовна форма рада, усмерена на развијање вештина, знања и ставова и подразумевају целовит приступ особи (интелектуалном, емоционалном и социјалном аспекту појединца, развоју карактера, духа и тела). Прилагођене су потребама учесника, склоностима и интересовањима, а омогућавају сарадњу и међусобну подршку.[3]

Деца учесници програма постају свесни да свако има право на сопствени избор, али да морају поштовати властиту индивидуалност (особености своје личности). Радионице се из овог програма сваке године одржавају у континуитету у сарадњи са основним школама на територији града Смедерева. Применом оваквог начина рада деца постају свесна личне снаге која им је потребна у решавању проблема и сналажења у друштву. Вршњаци се упознају, друже и стичу нова знања и вештине. Учећи једни од других успешно савладавају и превазилазе разлике које немоновно међу њима постоје, развијају међусобну толеранцију и заједничком, младалачком енергијом стварају уметност. Управо се у томе огледа педагошка улога сваког библиотекара – научити их да развојем емпатије и учењем

2 Петаков Вуцеља Маја. *Еликсир толеранције: радионице за децу од I до IV разреда: проірам 'Ја лично'* (Београд: Драганић, 2003), 7.

3 Петаков Вуцеља Маја. *Еликсир толеранције: радионице за децу од I до IV разреда: проірам 'Ја лично'* (Београд: Драганић, 2003), 5.

прихвате и помажу слабије од себе (непосредно), долази и до јачања самопоуздања. Могућност за сазнавање ставова, мишљења и идеја учесника, пружањем слободе говора и формирањем атмосфере прихватања, библиотекару такав начин рада може представљати успешан пут ка упознавању свих учесника, пружањем подршке развоју њихове личности и компетенција. Међутим, да би се осигурала позитивна клима, активна партиципација, кооперативно учење и размена искустава при планирању, дизајнирању и осмишљавању сценарија радионице, узимамо у обзир узраст, ниво знања и заинтересованост учесника за учешће у радионици.

Полазници се уче да подјенако поштују како своја, тако и осећања других испољавајући их на што конструктивнији начин. Имају прилике да сарађују, друже се, чују и стекну сазнање о томе како њихови вршњаци излазе на крај са одређеним проблемским ситуацијама у свом окружењу. Наслови неких од радионица су: *Да, ја сам вредан пошшовања, Све моје љубави, Ко се боји сшраха још, У школи ми се (не) допада, Где живи љубав, Оїледалце моје, расне разлике и друїарсшво, Свако осећање је део мене.* Методе у раду које се користе јесу интерактивног типа и подразумевају кооперативан рад библиотекар – деца (полазници), рад у малим групама, тимски рад, вербалне методе (дијалог). Свака је радионица, као облик образовног рада, подразумева активну партиципацију свих учесника. Структура сваке радионице састоји се из три дела: уводни, централни, завршни, што нам омогућава да имамо јасну слику динамике одвијања сваке од њих, као и остваривање резултата. Радионичарски приступ као метод осигурава равноправност и повољну климу учесника и модератора и даје могућност комбиновања различитих метода и техника, али и истраживање различитих педагошких проблема и појава код деце овог узраста. Овај начин рада даје могућност за адекватну реализацију васпитних и образовних циљева.[4]

Манифесшације у циљу пошуларисања чишања

Дечје одељење намењено је корисницима предшколског и школског узраста млађим од 14 година. Располаже простором од 135 м^2 а у његовом саставу налази се и читаоница са 30 читалачких места у ентеријеру и 25 места на отвореном. Ту је смештен књижни фонд

4 Петаков Вуцеља Маја. *Еликсир шолеранције: радионице за децу од I до IV разреда: проїрам 'Ја лично'* (Београд: Драганић, 2003), 10.

са 75878 монографских публикација у отвореном приступу, референсна збирка, читаоница, збирка књига за децу и родитеље, интернет кутак, део читаонице намењен за индивидуални, креативни или стручни рад са децом.

Развијена потреба за читањем пружа упознавање са чињеницама, појавама и догађајима, пружа естетски доживљај прочитаног дела и усвајање културних, етичких и хуманистичких вредности. Како и на који начин створити подмладак који ће се васпитавати да цени књигу, књижевност и остале уметности, како створити младу читалачку публику и будуће културне грађане? У томе морају помоћи и допринети поједине образовне и културне институције, посебно јавне и школске библиотеке, које су својом педагошком функцијом у могућности да крупно допринесу популаризацији књиге, а с њом заједно и културне традиције и вредних токова савремене културе.[5] Народна библиотека Смедерево настоји да тај, генерално проблем на нивоу целог друштвеног система, реши књигом.

У остварењу тог циља, још од 1978. године, посебно издвајамо традиционалну манифестацију *Такмичење за читалачку значку*, којом подстичемо културу читања, развијамо и негујемо стваралаштво деце и младих, али и својом, наизглед неприметном педагошком улогом, остављамо неизбрисив траг на обрасце понашања у каснијој, одмаклој, одраслој фази животне доби. Према задатом програму, који састављају библиотекари у сарадњи са наставницима основних школа, ученици одабирају књиге које ће прочитати и приказати по одређеним правилима у својим читалачким дневницима. Сваки учесник сам бира писца, дело, књижевну појаву којом ће се бавити и на томе самостално радити.

Педагошким приступом и континуираним усмеравањем талентованих основаца на територији Града Смедерева, на проширивању њиховог књижевнотеоријског знања, развијању литерарне вештине и умећа, унапређивању стила писања, и њиховој афирмацији у свету књижевности, настојимо да пружимо учесницима могућност и простор да своје списатељско искуство и сазнања поделе са онима које то занима, као и да свој рад реализују под вођством ментора, књижевних професионалаца, уметника и других сарадника укључе-

5 Илић, Павле. *Криза читања : комплексан педагошки, културолошки и опште друштвени проблем* / Павле Илић, Оливера Гајић, Миланка Маљковић. Нови Сад: Градска библиотека, 2007, 175 стр.

них у процес књижевног стваралаштва. Учествујући као установа културе у редовним активностима и програмима на нивоу града, сваке године реализујемо Светосавски литерарни конкурс за ученике основних и средњих школа у Подунавском округу, у организацији Народне библиотеке Смедерево и Подружнице друштва за српски језик и књижевност за Подунавски округ.

Током летњих месеци, Дечје одељење Народне библиотеке Смедерево организује конкурс за најбољу фотографију под називом *Лето уз књигу* у периоду од 01. јула до 31. августа текуће године, како би на креативан и забаван начин промовисало читање током школског распуста. Фотографије пристижу у дигиталној форми на адресу fotokonkursbiblioteka@gmail.com (три фотографије по аутору).

У условима ванредног стања проглашеног у марту 2020. године, а у циљу омогућавања својим корисницима приступ информацијама и писаној речи, 6. марта 2020. године отворена је фејсбук страница под именом *Дечје одељење Народне библиотеке Смедерево*, на којој је представљено више различитих онлајн програма креативног и едукативног карактера које су деца могла да прате у унапред најављеним терминима. Рад на даљину са корисницима Дечјег одељења (децом млађом од 14 година, родитељима, учитељима и наставницима) обухватао је: препоруке књига за читање на интернету, помоћ при налажењу обавезне школске лектире у електронском облику, прилоге о занимљивостима из света књижевности за децу, прилоге о важним датумима и писцима књижевности за децу, стручне текстове на тему значаја бајки и сликовница у одрастању, али и моделима инклузије у Библиотеци. Едукативне и креативне радионице у виртуелном окружењу резултирале су масовнијим учествовањем деце, али и њихових родитеља, захваљујући савременој технологији на друштвеним мрежама на којима су програми архивирани и трајно доступни. Успешна реализација препознатљивих програма Дечјег одељења смедеревске библиотеке у овом формату отворила је поља за имплементацију иновација у већ постојеће сегменте рада.

Библиотеке су чувари националног блага једног народа и извори информација за сваког корисника који има потребу од ње, без разлике у коју ће је сврху користити. Са развојем и неминовним променама у друштву, мења се и њихова функција и основна делатност коју обављају. Прерастају у информатичке и мултимедијалне центре, па им самим тим и начин рада постаје више комплекснији

и динамичнији изискујући све већа знања, умећа, способности и прилагођавања, а све са циљем да се удовоље потребе корисника. Да би друштво у целини напредовало, потребно је да га чине људи који имају став, способни да критички размишљају и расуђују. Да би се формирали такви људи, потребно им је знање, много учења, читања и размишљања. Зато је неопходно да деца што раније схвате да књигу и читање не доживљавају као принуду или разбибригу, већ као средство помоћу којег постају бољи, мудрији, хуманији, креативнији. Одговорност за развој читалачке културе код деце деле родитељи, наставници, васпитно образовне и едукативне емисије, писци, песници и библиотекари као педагошки посредници између детета и књиге, али и стручни сарадник који подстиче, усмерава и едукује своје кориснике. Библиотекари су активни чиниоци, не само у популаризацији књига и читања, већ и у формирању личности детета, као и у његовој успешној социјализацији у савременом друштву. Нуде помоћ при учењу, обезбеђују приступ програмима који раде на развијању информационе писмености, како би се корисници оспособили за проналажење, анализирање, примену и саопштавање информација, уз вешто и ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија. За свестрано коришћење библиотеке није довољно само пружити књиге ученицима, већ је неопходно систематски организовати *рад с књиīом*, односно плански укључити библиотеку у раст, интелектуални развој и културни напредак сваког њеног корисника.

Литература

1. Ивановић, Радмила. *Деца имају реч – деца у īоворним размена-ма* / Радмила Ивановић, 2. изд, Београд: Креативни центар, 2017.
2. Илић, Павле. *Криза чиīања : комīлексан īедаīошки, кулīу-ролошки и оīшīе друшīвени īроблем* / Павле Илић, Оливера Гајић, Миланка Маљковић. Нови Сад: Градска библиотека, 2007, 175 стр.
3. Петаков Вуцеља Маја. *Еликсир īолеранције: радионице за децу од I до IV разреда: īроīрам 'Ја лично'* (Београд: Драганић, 2003), 5.

Summary

It is indisputable that the role of the librarian is a key link that coordinates and harmonizes all elements of the library's work. A librarian must constantly learn and develop in order to be able to teach others and get rid of outdated knowledge and work models in order to modernize his work and productivity. The relationship between librarians and users should be established as a collaborative and team, approaching them favorably and pedagogically, offering them content that nurtures the culture of reading, but also those of an educational nature. The librarian should initiate, motivate and be the main driver of innovative changes in his library. Changes must first be made in their work, and through their practice and experience to influence other associates from their environment, as well as users. The priority of every librarian is the book and the user with their interests, needs, but also the stage of development at which they are. The paper raises the issue of library activities as educational institutions in the light of modern social and theoretical context in which the understanding of the function and purpose of cultural aspects and the degree of action on the youngest users, as well as the paradigm of librarians of the Children's Department and their pedagogical role and approach. Smederevo Public Library. The paper examines the pedagogical role of librarians with users through, for many years, the implementation of creative and educational workshops that provide children of both preschool and primary school age gaining confidence, work habits, creativity, reading habits and many other educational qualities. Through innovation and flexibility, trust, neutrality and free and equal access to information, aware of increasingly modern educational trends and ideas, the librarians of the Children's Department are working to involve their users in their own library activities

ПОЛИТИКА ЧАСОПИСА

Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања MONS AUREUS објављује прилоге који се баве дешавањима на савременој културној сцени. Посебну пажњу поклања истраживању историјске и културне баштине Смедерева и околине. Часопис излази два пута годишње, у мају и новембру. *MONS AUREUS* објављује оригиналне, претходно необјављене прилоге. Аутори и сарадници часописа су еминентни ствараоци из различитих научних и стручних области.

Обавезе уредника и Редакције

Уређивањем часописа *MONS AUREUS* баве се главни уредник, извршни уредник и чланови Редакције. Главни и извршни уредник часописа доносе коначну одлуку о томе који ће се рукописи објавити. Приликом доношења одлуке они се руководе уређивачком политиком, водећи рачуна о законским прописима и етичким стандардима. Главни уредник и извршни уредник дужни су да суд о рукопису доносе на основу његовог садржаја, без расних, родних, верских, етничких или политичких предрасуда.

Послати радови се не враћају. Редакција обавештава аутора о томе да ли је прихватила текст у року који не може бити дужи од два месеца од датума пријема прилога.

Редакција се залаже за отворен приступ информацијама и објављивање текстова различитих типова у којима аутори слободно изражавају своје идеје. Не врши цензуру, идеолошку или било какву другу, али се ограђује од ставова својих сарадника. Сматра да аутори имају обавезу да сами бране своје ставове, док је обавеза Редакције да врши стручну евалуацију, као и спорадичне језичке, стилске и формалне интервенције у текстовима.

Обавезе аутора

Аутори гарантују да рукопис представља њихов оригинални рад, који није објављен раније и не разматра се за објављивање на другом месту. Истовремено предавање истог рукописа у више часописа представља кршење етичких стандарда. Аутори сносе сву одговорност за садржај предатих рукописа.

Аутори који желе да у рад укључе илустрације или друге материјале који су већ негде објављени, дужни су да за то прибаве сагласност носилаца ауторских права и да, приликом предавања рукописа, доставе доказе да су сагласност добили. Материјал за

који такви докази нису достављени сматраће се оригиналним делом аутора.

Предавањем рукописа Редакцији аутори се обавезују на поштовање наведених обавеза.

Отворени приступ

Часопис *MONS AUREUS* доступан је у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са веб-странице Народне библиотеке Смедерево

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ ПРИЛОГА

Ово упутство уређује начин обликовања и достављања прилога Редакцији *Часописа за књижевност, уметност и друштвена питања MONS AUREUS*.

MONS AUREUS објављује искључиво текстове који нису већ објављивани у другим штампаним или електронским медијима. За ауторска права достављених прилога одговарају аутори. Сматра се да су аутори своја ауторска права на текстове и друге прилоге, од тренутка када су их послали Редакцији, пренели на издавача часописа *MONS AUREUS*, то јест на Народну библиотеку Смедерево. Библиотека ће прихваћене прилоге објавити и у електронској форми.

Редакција часописа *MONS AUREUS* ће аутора обавестити о томе да ли је прилог прихваћен за објављивање у року од највише два месеца од пријема прилога, али задржава дискрециоино право да прилоге процени и да их не објави уколико утврди да не задовољавају садржинске и формалне критеријуме. Аутор чији је рад прихваћен не може да објави овај рад у некој другој електронској или штампаној публикацији без сагласности главног уредника часописа *MONS AUREUS*. Он те прилоге може да објави тек три месеца од датума публиковања у *MONS AUREUS*-у, уз обавезу да наведе одакле је текст прештампан.

Редакција се залаже за отворен приступ информацијама и објављивање текстова различитих типова, у којима аутори слободно изражавају своје идеје. Не врши цензуру, идеолошку или било какву другу, али се ограђује од ставова својих сарадника. Молимо сараднике да своје прилоге прилагоде тематској и формалној структури Часописа.

Молимо ауторе стручних текстова да у циљу уједначавања формалне структуре ових прилога поштују следећа правила:

Текстови би требало да садрже од 10.000 до 30.000 карактера (са размацима), да буду опремљени фуснотама и литературом, као и сажетком и кључним речима на српском и неком од страних језика. Илустрације, фотографије, табеларни и слични прилози достављају се уз текст, као атачмент, у формату и резолуцији погодној за штампу. Стил цитирања и навођења напомена (фуснота) и израде листе референци (литературе, библиографије) на крају рада је Chicago Style (Humanities). Упутство за коришћење овог стила може се наћи на адреси https://www.chicagomanualofstyle. org/home.html.

CIP – Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије, Београд

82+7+3

MONS Aureus : часопис за књижевност, уметност и друштвена питања / главни и одговорни уредник Драган Мрдаковић. – Год. 1, бр. 1 (2003)– . – Смедерево (Карађорђева 5) : Народна библиотека Смедерево, 2003– (Смедерево : Newpress). – 23 cm

Четири пута годишње
ISSN 1451–3846 = Mons Aureus
COBISS.SR–ID 111007500